

І. В. Середа

ДИТЯЧА ДОШКІЛЬНА ЛІТЕРАТУРА ТА ВИРАЗНЕ ЧИТАННЯ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Миколаївський національний університет
імені В. О. Сухомлинського

І. В. Середа

ДИТЯЧА ДОШКІЛЬНА ЛІТЕРАТУРА ТА ВИРАЗНЕ ЧИТАННЯ

*Навчально-методичний посібник
для самостійної роботи
студентів з курсу за змішаною формою навчання*

Миколаїв
Видавець Румянцева Г. В.
2023

УДК 378.147:376

С 32

Рецензенти:

- В. І. ШУЛЯР – доктор педагогічних наук, професор, директор
Миколаївського обласного інституту післядипломної
педагогічної освіти;
- В. М. РУСОВА – кандидат філологічних наук, доцент кафедри
української філології та міжкультурної комунікації
Чорноморського національного університету імені
П. Могили

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради

МНУ імені В. О. Сухомлинського

(протокол № 25 від 29 травня 2023 року)

Середа І. В.

С 32 Дитяча дошкільна література та виразне читання :
навчально-методичний посібник для самостійної роботи
студентів з курсу за змішаною формою навчання / І. В. Середа. –
Миколаїв: Видавець Румянцева Г. В., 2023. – 142 с.

ISBN 978-617-729-141-0

У навчально-методичному посібнику представлені матеріали для самостійної роботи студентів з вивчення курсу «Дитяча дошкільна література та виразне читання» за змішаною (очно-дистанційною) формою навчання для студентів II курсу спеціальності 016 Спеціальна освіта. Наведено навчальну програму дисципліни, інструктивно-методичні матеріали, плани практичних та лабораторних занять. Висвітлено основні теоретичні аспекти з відповідних тем курсу. Запропоновано завдання для самостійної роботи студентів та перевірки їх знань із курсу. До посібника включено словник основних термінів. У додатках подано матеріали для самопідготовки.

Видання буде корисним викладачам і студентам при вивченні курсу «Дитяча дошкільна література та виразне читання», а також педагогам-практикам, які працюють з дітьми з особливими освітніми потребами та їх батьками.

УДК 378.147:376

ISBN 978-617-729-141-0

© І. В. Середа, 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
Програма навчальної дисципліни «Дитяча дошкільна література та виразне читання».....	6

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КУРСУ

1.1. Дитяча література як складова художньої літератури	10
1.2. Усна народна творчість для дітей. Малі фольклорні жанри. Пісні й казки.....	15
1.3. Особливості читання дітям дошкільного віку.....	24
1.4. Основи виразного читання	30
1.5. Дитяча література: від давнини до нового часу. Твори для дітей Т. Шевченка, М. Вовчка, Л. Глібова	35
1.6. Зарубіжна література для дітей	42
1.7. Сучасна українська дитяча література	63

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИКУМ З ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ І ВИРАЗНОГО ЧИТАННЯ

2.1. Практичні роботи.....	83
2.2. Лабораторні роботи.....	90

РОЗДІЛ 3

ПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

СТУДЕНТІВ З КУРСУ

3.1. Методичні рекомендації з виконання самостійної роботи.....	97
3.2. Карта самостійної роботи студента.....	100
3.3. Питання для самоперевірки та підготовки до заліку.....	101
3.4. Контрольні завдання для перевірки знань з курсу.....	103
СЛОВНИК ТЕРМІНІВ.....	104
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	106
ДОДАТКИ.....	108

ВСТУП

Модернізація спеціальної освіти, розвиток інклюзивного навчання, впровадження нових педагогічних підходів вимагають підготовки фахівця, який не лише глибоко володіє теоретичною базою психолого-педагогічних знань, а і здатний надавати якісні освітньо-корекційні послуги, який є компетентним, обізнаним у суміжних сферах, зокрема, в галузі дитячої літератури та виразного читання.

В умовах оновлення системи спеціальної освіти набувають актуальності компетентність міжособистісної взаємодії, комунікативно-педагогічна (відповідно нозологій), чіткість та виразність мовлення педагога, володіння різноманітними мовними інструментами для роботи з дітьми різного віку. З огляду на це навчально-методичний посібник «Дитяча дошкільна література та виразне читання» актуалізує реалізацію зазначених підходів у професійній підготовці майбутнього спеціального педагога.

У навчально-методичному посібнику представлені матеріали для самостійної роботи студентів з вивчення курсу «Дитяча дошкільна література та виразне читання» за змішаною формою навчання для студентів 2 курсу спеціальності 016 Спеціальна освіта. Наведено навчальну програму дисципліни, інструктивно-методичні матеріали, плани практичних та лабораторних занять.

Програма курсу «Дитяча дошкільна література та виразне читання» для студентів 2 курсу спеціальності 016 Спеціальна освіта передбачає формування наукового підходу до розуміння дитячої літератури як самостійної дисципліни; ознайомлення з творами вітчизняної і світової дитячої літератури, необхідними для професійної діяльності педагога; формування професійної спрямованості, прагнення до творчого вивчення дитячої літератури, з подальшим використанням власних наукових розвідок у професійній діяльності; розвиток уміння використовувати теоретичні та практичні знання з дитячої літератури та навичок виразного читання у майбутній професійній діяльності.

Посібник висвітлює теоретичні аспекти з відповідних тем: дитяча література як складова художньої літератури; усна народна творчість для дітей, малі фольклорні жанри, пісні й казки; особливості читання дітям дошкільного віку; основи виразного читання; дитяча література від давнини до нового часу; твори для дітей Т. Шевченка, М. Вовчка, Л. Глібова та ін.; зарубіжна література для дітей; сучасна українська дитяча література. Запропоновано завдання для самостійної роботи студентів та перевірки їх знань із курсу. До посібника включено словник основних термінів. У додатках подано матеріали для самопідготовки.

Видання буде корисним викладачам і студентам при вивченні курсу «Дитяча дошкільна література та виразне читання», а також педагогам-практикам, які працюють з дітьми з особливими освітніми потребами та їх батьками.

Програма навчальної дисципліни
«Дитяча дошкільна література та виразне читання»
(2 курс)

Анотація. Курс «Дитяча дошкільна література та виразне читання» є варіативною навчальною дисципліною та важливою складовою підготовки бакалаврів спеціальності 016 Спеціальна освіта відповідно до освітньої програми: Логопедія. Спеціальна психологія. Мета курсу полягає у розкритті змісту і значення дитячої літератури як базової фундаментальної дисципліни; висвітленні її ролі у становленні системи знань, вмінь та навичок вихователів і вчителів. Програма курсу передбачає формування у студентів наукового підходу до розуміння дитячої літератури як самостійної дисципліни; ознайомлення з творами вітчизняної і світової дитячої літератури, необхідними для професійної діяльності педагога; формування професійної спрямованості, прагнення до творчого вивчення дитячої літератури, з подальшим використанням власних наукових розвідок у професійній діяльності; розвиток умінь використовувати теоретичні та практичні знання з дитячої літератури у майбутній професійній діяльності. Передумовами для вивчення дисципліни є знання з української та зарубіжної літератури; основ педагогіки та психології; педагогічної деонтології, риторики, культури мовлення корекційного педагога.

Ключові слова. Виразне читання, виховний аспект творів для дітей, дитяча література, жанрові різновиди дитячої літератури, корекційна спрямованість виразного читання, художній твір для дітей.

Summary. The course "Children's preschool literature and expressive reading" is a variative discipline and an important component of training bachelors in specialty 016 Special education in accordance with the educational program: Speech Therapy. Special psychology. The purpose of the course is to reveal the content and significance of children's literature as a basic fundamental discipline; highlighting its role in the formation of a system of knowledge, skills and abilities of educators and teachers. The

program of the course provides for the formation of students' scientific approach to understanding children's literature as an independent discipline; acquaintance with works of domestic and world children's literature, necessary for professional activity of the teacher; formation of professional orientation, the desire for creative study of children's literature, with the subsequent use of their own scientific research in professional activities; development of the ability to use theoretical and practical knowledge of children's literature in future professional activities. Prerequisites for studying the discipline are knowledge of Ukrainian and foreign literature; basics of pedagogy and psychology; pedagogical deontology, rhetoric, speech culture of a correctional teacher.

Key words. Expressive reading, educational aspect of works for children, children's literature, genre varieties of children's literature, correctional orientation of expressive reading, work of art for children.

Програма вивчення нормативної навчальної дисципліни «Дитяча дошкільна література та виразне читання» складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів спеціальності 016 Спеціальна освіта за освітньо-професійною програмою Логопедія. Спеціальна психологія.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є: основні аспекти дитячої дошкільної літератури та виразного читання.

Міждисциплінарні зв'язки: зміст курсу пов'язаний з курсами української та зарубіжної літератури; основами педагогіки та психології; педагогічної деонтології, риторики, культури мовлення корекційного педагога.

Мета курсу: розкрити зміст і значення дитячої літератури як базової дисципліни; показати науково-теоретичну та методологічну роль дитячої літератури та виразного читання у становленні системи знань, вмінь та навичок вихователів і вчителів.

Основними завданнями вивчення дисципліни є:

- *теоретичні:* сформувати у студентів науковий підхід до розуміння дитячої літератури як специфічної дисципліни; ознайомити студентів з творами вітчизняної і світової дитячої літератури, що необхідні в професійній діяльності педагога, та особливостями їх читання дітям; формувати професійну спрямованість, інтерес і

прагнення до творчого вивчення дитячої літератури, з подальшим використанням власних наукових розвідок у професійній діяльності;

- *практичні*: розвивати вміння використовувати теоретичні та практичні знання із дитячої літератури та виразного читання у власній професійній діяльності.

Програмні результати навчання:

ПРН16. Здатний постійно вивчати літературні джерела за профілем підготовки і суміжними питаннями;

ПРН20. Здатний володіти культурою спілкування, його формами, способами, вербальними і невербальними засобами.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студент оволодіває такими компетентностями:

Загальнопредметні компетентності:

ЗК-3.1. Комунікативна компетентність. Здатність спілкуватися державною мовою в межах потреби своєї професійної діяльності. Знання основних способів і засобів міжособистісної комунікації, стилів мовлення, практичний досвід комунікації; вміння постійно збагачувати власне мовлення, налагоджувати професійну і педагогічну комунікацію.

ЗК-1.4. Соціокультурна. Здатність застосовувати знання, пов'язані із соціальною структурою та національною специфікою суспільства, з особливостями соціальних ролей; здатність до орієнтування у соціальних ситуаціях, розуміння соціального контексту художніх творів.

ЗК-3.5. Загальнонавчальна. Здатність навчатися й оволодівати сучасними знаннями, зокрема, інноваційними методичними підходами, сучасними системами, методиками, технологіями навчання, розвитку й виховання дітей дошкільного і шкільного віку з порушеннями психофізичного розвитку; чинним нормативним забезпеченням спеціальної освіти тощо.

Фахові компетентності:

ФК-3 Комунікативно-педагогічна (відповідно нозології). Здатність до застосування знань основних принципів, правил, прийомів і форм педагогічної комунікації; вміння використовувати різноманітні інформаційні джерела та способи отримання інформації у

професійних цілях, продумано й виважено будувати процес корекційно-педагогічного спілкування; здатність налагоджувати продуктивну професійно-корекційну і навчально-реабілітаційну взаємодію, суб'єкт-суб'єктну комунікацію.

Програма навчальної дисципліни

Кредит 1. Особливості дитячої літератури

Тема 1. Дитяча література як складова всієї художньої літератури.

Тема 2. Усна народна творчість для дітей. Малі фольклорні жанри.

Кредит 2. Розвиток дитячої літератури

Тема 3. Література для дітей періоду давньої літератури.

Тема 4. Дитяча література XIX століття.

Кредит 3. Становлення сучасної дитячої літератури

Тема 5. Зарубіжна література XX століття у дитячому читанні.

Тема 6. Сучасна українська дитяча література.

Форма підсумкового контролю успішності навчання: залік.

Засоби діагностики успішності навчання: індивідуальне і фронтальне опитування; самостійні роботи; контрольна робота; перевірка індивідуальних та групових творчих завдань.

Розділ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КУРСУ

1.1. Дитяча література як складова художньої літератури

Дитяча література – органічна частина всієї художньої літератури. Вона має спільний історичний розвиток, творчі методи, жанри, основну тематику, художні засоби з літературою для дорослих. Своєрідність дитячої літератури і дитячого читання зумовлена, насамперед, їх виховною функцією і особливостями дітей різного віку.

Письменники, що писали про дітей та для дітей, багато дбали про народну освіту. Це знаходило відбиток в їхній творчості. Заклик до знань як великої сили в житті людини брав свій виток у народній педагогіці.

Книги покликані розширити уявлення про світ, познайомити з природою і речами, які постійно оточують дитину. Вони допомагають активно опанувати мову, відчутти красу і виразність рідного слова.

О.М.Горький називав дитячу літературу величезною „суверенною державою”. А книги для дітей дошкільного віку – повноправні громадяни цієї держави. Дитяча література як частина загальної літератури є мистецтвом слова. Її особливості визначаються освітньо-виховними завданнями і віком читачів. Основна відмінна риса її – органічне злиття мистецтва з вимогами педагогіки.

Під педагогічними вимогами маються на увазі, зокрема, інтереси, пізнавальні можливості і вікові особливості дітей. Надзвичайно важливо, щоб життя насправді образно й емоційно відображалось в творах, які адресовані дітям.

Дитяча література повинна орієнтуватися на розвиток естетичної свідомості дитини, на формування її світогляду. Дитяча література – це те, що створено майстрами слова саме спеціально для дітей. Але, звичайно, юні читачі беруть для себе багато з історії

літератури. Так виникає ще один термін – „дитяче читання” (тобто коло творів, які читаються дітьми).

У дитячому творі повинно бути органічне злиття педагогічного і естетичного начал, громадянська позиція, широкий зв'язок з життям. В.Г.Белінський накреслив ідеал дитячого письменника, наділяючи його простою і ясною душею, живою фантазією, всебічними знаннями, любов'ю до дітей.

Для дитячих письменників особливо необхідною є гостра пам'ять дитинства: вона допомагає їм враховувати і втілювати в художніх творах ті особливості естетичного ставлення до дійсності, які характерні для дитини.

М.Горький, звертаючись до письменників, які створюють твори для дітей, підкреслював, що необхідно будувати всю літературу для дітей (особливо молодшого віку) на принципі, який „відкриває широкі перспективи для образного науково-художнього мислення. Адже в людському суспільстві розпалюється боротьба за владу над силами природи, за здоров'я і довголіття людства, за його всесвітню єдність і за вільний, різноманітний, безмежний розвиток його здібностей, талантів”.

Специфіка дитячої літератури

Основним джерелом дитячої літератури, як і всієї художньої літератури, є реальна дійсність – життя і праця людей на різних етапах розвитку суспільства.

У різні епохи вийшли в світ видатні художні твори, в яких було правдиво відтворено життя й боротьбу народу, втілено прогресивні ідеї, змальовано типові характери людей. Частина цих творів завдяки своїй художній майстерності та ідейному змістові, пізнавальному та виховному значенню та доступності для дитячого сприймання перейшла до дитячої літератури. У дитяче читання ввійшло багато творів, написаних як у давноминулі епохи, так і письменників різних часів та країн. Українська дитяча література як органічна, але специфічна галузь словесного мистецтва виникла порівняно пізно. Її джерела – народна творчість – сягає у сиву давнину. Передусім вивчення будь-якої літератури ми починаємо з давнини, звертаємо увагу на міфологію, фольклор, усну народну творчість. Діти молодшого

шкільного віку також вивчають давню літературну спадщину різних країн.

Дитяча література – це література, яка відповідає рівневі дитячих знань, їхньому психологічному розвитку і має свої жанрові та художні особливості, відповідну тематику і технічне оформлення. Дитяча література підіймає ті ж проблеми, що й уся художня література взагалі. Вона зображає справжню дійсність.

Своєрідність дитячої літератури:

- образність дитячої літератури;
- доступність лексики і сприймання;
- врахування вікових особливостей дітей;
- дидактичні мотиви – повчальність;
- емоційність – особлива інтонація;
- яскравість – ілюстративний матеріал;
- пісенність творів;
- звуконаслідування;
- оптимістичність;
- драматизм, але без трагізму.

Головна риса дитячої літератури – органічне злиття мистецтва і педагогіки. Специфіка дитячої літератури зумовлюється віковими особливостями читачів, адресується дітям певних вікових груп.

Педагогіка розрізняє **чотири основні вікові етапи** в розвитку дітей:

1. дошкільний вік (від 3 до 6-7 років);
2. молодший шкільний (від 6-7 до 11 років);
3. середній шкільний (з 11-12 до 14-15 років);
4. старший шкільний (від 15 до 18 років).

Специфіка дитячої літератури повинна виявлятися не лише в доборі спеціальних „дитячих” тем, а саме в особливостях композиції і мови творів. Сюжет дитячих книг повинен мати чіткий стержень, не дає різних відступів. Для нього характерні, як правило, швидка зміна подій і захоплюючі ситуації. Розкриття характерів персонажів повинні здійснюватися предметно й очевидно, через їхні справи і поступки, адже дитину більш за все приваблюють дії героїв.

Ставляться вимоги до мови книг. Адже це – збагачення словника юного читача. Яку мову найбільш сприймає дитина? Літературну, точну, образну, емоційну, нагріту ліризмом. Дитяча література готує читача до життя.

Літературні форми

Література для молодшого шкільного віку, як і вся художня література, пробуджує активність юного читача, у дитячій літературі розвиваються ті самі роди, види й жанри художніх творів, що й у всій літературі.

Літературні форми:

1. Епос
2. Лірика
3. Драма

Ще в часи Стародавньої Греції були вироблені три основних роди, або способи вираження художнього змісту, – епос, лірика і драма.

Епос – назва давньогрецька, означає „розповідь”. У найширшому розумінні це будь-яке повідомлення, будь-яка важлива інформація прозою, і не лише прозою, а й віршованим текстом.

Термін *лірика* – походить від назви стародавнього струнного музичного інструмента ліри, під акомпанемент якої виконувались пісні, що поклали початок ліричним віршам.

Драма – від грецького слова „drama” – дія.

Визначення трьох літературних родів – епосу, лірики та драми належить ще Платону та Аристотелю.

Жанр (фр. genre, від лат. Genus – рід, вид) – історично усталена класифікація літературних творів за їх формою, обсягом та іншими ознаками. Образно кажучи, жанр – це змістовна форма, яка нестиме те, чим її наповнить письменник, – живим, духовним напоєм чи літературною отрутою. Чи не тому широкої популярності зажили слова Вольтера про те, що всі жанри добрі, крім нудного.

Книжка для дітей дошкільного віку повинна мати цікавий, захоплюючий сюжет з динамічним розгортанням подій, веселими сценами. Вимога простоти і доступності мови аж ніяк не пов’язується з примітивністю лексики, збідненням поетики. Книжка мусить бути

добре, із смаком ілюстрована. Дитину передусім приваблюють малюнки, завдяки яким вона краще сприймає зміст.

Книга для дітей молодшого шкільного віку відзначається ширшою й складнішою тематикою. Крім казок, діти охоче і з цікавістю читають байки, вірші і оповідання класиків і сучасних письменників, твори на історичні теми, пригодницькі й популярні книги. З особливим захопленням і цікавістю діти читають доступну їм історико-документальну літературу про героїчне життя та героїчні подвиги людей.

Поезія для дітей молодшого шкільного віку відзначається своєрідністю поетики. К.Чуковський у книзі „Від двох до п'яти” виклав основні її принципи (13 заповідей). Їх сенс у тому, що все написане поетом повинно легко перекладатися на мову графіки, що поезія мусить мати ігровий характер. К.Чуковський застерігав від великої кількості епітетів, тоді як дітям необхідні відчуття руху, дійовості.

Для творів будь-якого жанру неабияке значення має побудова сюжету (розвиток, гострота і напруження), яскрава образність викладу, милозвучність мови.

Розвиток дитячої літератури

Спочатку дитяча література ототожнювалась з навчальною, тобто підручниками. Не одразу відбувався процес перетворення її на самостійну галузь мистецтва, поступово осмислювались її органічні зв'язки з усією художньою літературою. Проблеми дитячої літератури вивчали багато науковців. В.Г.Белінський, М.Г.Чернишевський, М.О.Добролюбов заклали основи наукового вивчення дитячої літератури, її теорії і критики, розробили методичку її дослідження.

За розвитком дитячої літератури уважно стежив К.Д.Ушинський, який зазначав, що головним завданням дитячої книги є прагнення викликати емоційне ставлення до знань, інтересу до пізнання світу, прищеплення навичок самостійного мислення.

Помітний внесок у розвиток дитячої літератури і її наукове вивчення зробив А.М.Толстой. Він відстоював право дитячої літератури на реалістичне зображення дійсності, різноманітність тем, ставив питання про зв'язок дитячої літератури з педагогікою, вказував на необхідність тісних зв'язків етичного з естетичним у творах для дітей.

Також визначним критиком і теоретиком дитячої літератури виступає І.Я.Франко.

Відомо, якої великої ваги надавав художній літературі у вихованні громадянина видатний педагог В.О.Сухомлинський. Його праці „Серце віддаю дітям”, „Листи до сина” піднімають проблему ролі книги у формуванні особистості, містять списки рекомендованої літератури, що її обов’язково слід прочитати дитині, підліткові, юнакові. В них багато роздумів про те, якою повинна бути книга для дітей. В.О.Сухомлинського не турбує проблема створення дитячої літератури – така література вже створена зусиллями талановитих письменників, а турбує, чи залишає вона „глибокий слід у дітей”, чи стає „школою емоційно-морального виховання”.

Дитяча література на сучасному етапі досягла такого високого розвитку, що виникає необхідність в узагальненні значного історико-літературного матеріалу – написанні монографій про творчий шлях письменників, які зробили значний вклад у дитячу літературу, праць синтетичного характеру про шляхи й етапи, які пройшла література для дітей та юнацтва. Увага до проблем дитячої критики – запорука її подальшого розвитку на шляху зближення літератури з життям, читача з адресованою до нього книгою.

1.2. Усна народна творчість для дітей. Малі фольклорні жанри. Пісні й казки

Усна народна творчість для дітей

Усна народна творчість тривалий час була першим і основним засобом розумового, морально-етичного та естетичного виховання дітей. Народна філософія буття, фольклорні мотиви та образи, засоби художнього відображення світу наявні у творах для дітей письменників багатьох поколінь. Природні жанри літератури для дітей усіх часів і епох – лічилки, скоромовки, загадки, вірші, пісні, казки. Боротьба добра і зла, пригоди і випробовування головного героя, чари і перетворення, поєднання реального та уявного світів є невід’ємними

елементами літературних казок, пригодницьких повістей, фантастичних романів і творів.

Фольклор як органічну складову літератури для дітей характеризують висока художня й етнопедагогічна культура, багатство жанрів і форм: колискові пісні, забавлянки, скоромовки, загадки, прислів'я і приказки, легенди, ігрові сюжети, пісні, думи тощо. Він існує з давніх-давен і є засобом узагальнення життєвого та художнього досвіду народу, який передавався з покоління до покоління.

Фольклор (англ. folklore – народна мудрість, знання) – колективна, заснована на традиціях творчість, яка виражає світогляд народу, його культурну та соціальну самобутність, надії та сподівання.

Формами фольклору є мова, усна література, музика, танці, міфи, обряди, ремесла, архітектура та інші різновиди художньої творчості.

Дитячий фольклор – сегмент усної народної творчості, багатожанрова система, яку утворюють прозові, речитативні, пісенні та ігрові твори, написані дітьми або дорослими для дітей.

Термін «дитячий фольклор» запроваджений у 20-тв рр. ХХ століття на означення творів, складених дітьми, а також поезії пестування (невеликих ліричних творів, які примовляють дорослі, пестячи дітей). Зазвичай дитячий фольклор як підсистема народної творчості формується з:

- творів, складених дорослими для дітей;
- творів, що втратили значення в житті дорослих і перейшли до дітей;
- творів, складених дітьми.

Специфікою дитячого фольклору є:

- відповідність віковим особливостям дітей у виборі тем, образів, ідей;
- поєднання словесного компонента з елементами гри і супровідними рухами;
- виражене виховне спрямування.

Дитячий фольклор почали збирати на початку ХІХ ст. У 1837 р. в альманасі «Русалка Дністрова» було вміщено колискову пісню «Ой ходить сон коло вікон». Записи дитячого фольклору вміщено у

збірниках М.Максимовича, А.Метлинського, П.Чубинського, Я.Головацького, часописах «Киевская старина», «Етнографічний збірник», «Матеріали по українсько-руській етнології».

Збірки дитячого фольклору:

- «Дитячі ігри, пісні й казки з Ковельщини, Лущини на Звягелщини на Волині» (1935) – упорядники Л.Українка, К.Квітка.

- «Українські народні казки, легенди, оповідання і речитативні вірші для дітей» (1939) – М.Нагорний.

- «Український дитячий фольклор» (1962) – В.Бойко.

- «Колискові пісні» (1973) – Г.Сухобрус та Й.Федаса.

- «Пісні родинного життя», «Дитячий фольклор» (1984, 1986) – Г.Довженюк, К.Луганська.

Жанрову систему дитячого фольклору утворюють:

- колискові пісні, забавлянки (пестушки, казочки-небилиці);
- жанри, які перейшли в дитячий фольклор із загальної народної творчості (заклички, дитячі колядки та щедрівки, ігри, казки);

- жанри, що виникли в дитячому середовищі, дитяча пареміографія (лічилки, прозивалки, мирилки, страшилки, примовки, скоромовки, загадки).

Дитячий ігровий фольклор і малі фольклорні жанри

Гра як провідний вид діяльності дітей є основою багатьох жанрів дитячого фольклору. Його поділяють на ігровий і неігровий.

Ігровий: лічилки, ігрові пісеньки та інший віршований «галас».

Лічилка – жанр дитячого фольклору, римовані лаконічні вірші, призначені для розподілу ролей у грі.

Я жмурюсь, заплющив очі.

Всі ховайтесь, хто де хоче!

Вмить розбіглась дівтора.

Йти шукать мені пора...

Композицію лічилки утворюють: *зачин*, який виражається найчастіше в рахунку; *процес*, який починається від зачину, тримається за нього і розвиває тему; *вихід*. Лічилкам не властиві надмірність художніх тропів, складність структури. Їх специфіку зумовлюють завершальні рядки, характер яких залежить від особливостей гри.

Серед створених дітьми жанрів – **прозивалки, дражнилки та мирилки.**

Мир миром, пироги з сиром,
Варенички в маслі,
Ми дружечки красні.

Суто дитячим паремійним жанром (від грец. παροΐα – прислів'я, приказка) є скоромовки.

Скоромовки – короткі віршики, вислови, суть яких не у змістовому навантаженні, а в такому розміщенні слів і звуків, що їх вимова вимагає певних зусиль артикуляції.

Зміст скоромовок пов'язаний із повсякденним життям людини, природою, близький і зрозумілий дітям. Багато скоромовок за змістом нагадують небилиці.

Скоромовки ритмізовані і римовані. Ігрового характеру їм надають спеціально скомпоновані важковимовні слова, які потрібно вимовити чітко і якнайшвидше. Здавна їх використовують як засіб розвитку мовного апарату дитини, постановки правильної вимови звуків.

Віршований галас – ритмічні та римовані словесні імпровізації дітей, які виникають у процесі гри чи спілкування і зазвичай вирізняються локальним характером побутування.

Такі зразки виникають спонтанно, часто побудовані на алогізмі, мовних каламбурах.

Із народного фольклору перейшли в дитячий заклички, промовки, загадки, прислів'я, приказки.

Заклички – короткі поетичні твори, в яких звучать звертання до природних явищ, стихій, об'єктів, бажання вплинути на погоду, довкілля чи людину.

Вийди, вийди, сонечко,
На дідове полечко,
На бабине зіллячко,
На наше подвір'ячко.

Загадки – дотепні лаконічні метафоричні запитання (часто у віршованій формі), що потребують відгадки (відповіді, розшифрування

закодованої символічної інформації), будуються за принципом інакомовлення, паралелізму й алегорії.

Мовчить, а сто дурнів навчить,
Хто говорить мовчки?
Язика немає, а розуму навчає
(Книжка).

Тематика загадок багатоманітна, охоплює весь навколишній світ: зоряне небо, природу, виробничі ситуації, родинний побут, абстрактні явища, соціальні сюжети. Традиційно загадки класифікуються за такою тематикою:

- про природу – «Без вікон, без дверей – повна хата людей» (мак);
- про людину – «Два братці через дорогу живуть, а один одного не бачать» (очі);
- про трудову діяльність – «Біленьке, маленьке увесь світ одягає» (голка).

Основні ознаки художньої форми загадок – лаконічність, сконденсованість думки й вислову, різноманітний ритм, багатство асонансів та алітерацій.

Загадки використовують з метою активізації пізнавальної діяльності, формування навичок логічного, абстрактного мислення, розвитку кмітливості, спостережливості, естетичної насолоди, розваги, гри.

Лаконічний жанр прислів'їв і приказок виник на основі спостережень й узагальнень, народного досвіду. Вони глибоко, мудро, лаконічно і влучно відображають дійсність, є своєрідним кодексом моральних правил.

Прислів'я і приказки – стійкі афористичні вислови, які узагальнено виражають життєвий досвід народу, у стислій, точній формі висловлюють думку про життєві явища, реалії дійсності, людські риси, вчинки тощо.

Прислів'я здебільшого мають повчальний характер: «Бджола мала, а й та працює», «Брехнею світ пройде, а назад не вернеш», «Не той друг, хто медом маже, а хто правду каже», «Землю прикрашає сонце, а людину – праця», «Зерно дозріває в землі, а людина – в труді».

Приказки тільки констатують факт, не оцінюючи його: «Гнатися за двома зайцями».

Пісні

Найпоширенішими та найдавнішими жанрами дитячого фольклору, створеними дорослими спеціально для дітей, є колискові пісні, забавлянки, утішки, пестушки.

Коліскові пісні (колисанки) – переважно коротенькі пісні, які виконує мати (рідше батько чи інші члени родини) над колискою дитини для її присипляння.

Мета колісанки – відповідними рухами, монотонним співом і приємними для дитини словесними образами спонукати її до сну. Мати або інша близька людина, звертаючись до дитини, передають свою ніжність, турботу і любов, залучають її до духовного світу добра і краси. Ефект заколисування підсилюють гойдання дитини в колисці і специфічні засоби тексту колискової.

Ой, спи, дитя, без сповиття,
Поки мати з поля прийде
Та принесе три квіточки,
Одна буде дрімливая,
Друга буде сонливая,
Третя буде щасливая...

Коліскові пісні зазвичай класифікують за змістовим принципом (Г.Довженюк):

- пісні про дитину, її сон, харчування тощо, а також про тварин і птахів, які виявляють турботу про неї;
- пісні, що виражають звернуті до дитини почуття й думки матері, або думки матері про свою долю;
- пісні з персонажами людського і тваринного світів, які вже сюжетно не пов'язані з образом самої дитини.

Забавлянки – коротенькі пісеньки чи віршики гумористичного, жартівливого змісту ігрової спрямованості, покликані розважати дитину, супроводжувати гру чи фізичні вправи з нею.

Серед забавлянок виокремлюють потішки («Тихо, не плач, Киця несе калач...»), пестушки («Сорока-ворона», «Печу-печу хлібчик», «Ладусі-ладусі»), чукикалки (гуцикали) («Ой, чук, чук, чук», «Їде, їде пан, пан»).

Серед забавлянок, які не супроводжуються рухами та ігровими діями, виділяють *казочки*. За структурою та особливостями їх поділяють на групи:

1) власне казочки – віршовані казочки з елементами сюжетності й оповідальності («Пішла киця по водицю»);

2) безконечні (надокучливі) казочки – побудовані на своєрідності кінцівки, що вимагає повторень («Жили-були дід та баба, була у них вівця, почнемо з кінця...»);

3) казочки-небилиці («Ой у полі мужик комарами орав...»);

4) кумулятивні казочки – казочки-забавлянки, побудовані у формі діалогу («Ласочко, ласочко, де ти була?..»).

Календарно-обрядові пісні – цикл фольклорних та обрядових пісень, зміст і форма яких пов'язані зі змінами у природі, хліборобською працею і побутом, традиціями релігійних свят.

Календарно-обрядова народна творчість є основою моделі світобудови народу і поділяється на цикли.

В *обрядовій поезії зимового циклу* вирізняють колядки і щедрівки («Нова радість стала», «Щедрик, щедрик, щедрівочка», «Добрий вечір тобі, пане господарю!», «Ой, хто, хто Миколая любить»).

Із *обрядової поезії весняного циклу* особливе місце в дитячому фольклорі посідають веснянки і гаївки («Весняночка-красняночка», «Подояночка», «Перепілка»).

Дитячі пісні *літнього циклу*: «Ой, біжить, біжить, мала дівчина», «Заплету віночок», «Там у полі криниченька».

Важливе місце в дитячому фольклорі посідають ігри, адже ігрова діяльність – провідна в цьому віці.

Найдавніші за походженням – пов'язані із трудовими процесами хороводні драматичні ігри обрядового характеру («А ми просо сіяли», «Мак», «Огірочки»).

До календарної поезії близькі ігрові пісні про природу і працю.

Ігрові пісні – пісні, які супроводжують дитячі ігри, поєднуючи вербальний і невербальний компонент.

«Караван», «Танцювали миші», «А ми просо сіяли», «Ходить гарбуз по городу», «Подоляночка». У процесі виконання ігрових пісень діти роблять прості рухи, часто відтворюючи елементи трудової діяльності людини.

Серед ігрових пісень для дітей вирізняють жартівливі пісні і пісні-небилиці.

Колискові, календарно-обрядові, ігрові пісні – значний пласт народнопісенної творчості, а також ефективний засіб етнопедагогіки, який не втрачає актуальності й для виховання сучасних дітей.

Казки

Казка є найближчим для дитини прозовим жанром усної народної творчості, найпершою її енциклопедією. *Ознаки казки*, завдяки яким вона подобається дітям: динамічні сюжети, побудовані на захопливих розповідях про події і пригоди головних героїв; перемога добра над злом; оптимізм і дотепність; установка на вигадку і розважальність.

Казка – епічний розповідний сюжетний твір, в основі якого захоплива розповідь про вигадані події і явища, які сприймаються і переживаються як реальні.

Казку здавна використовували як засіб виховання дітей. Українські народні казки відображають життєвий досвід, мудрість і мрії народу, важливі історичні події. Вони прославляють добро, мудрість, хоробрість, любов до рідної землі, пропагують високі морально-етичні цінності.

Казкам властиві усталена структура і композиція, стандартні зачин і закінчення, полярне протиставлення груп персонажів, позбавлених психологічних характеристик. У них немає розгорнутих описів природи чи побуту, але є дуже динамічний сюжет. Казкам притаманні «замкнутий час»; неминуча перемога добра над злом, щасливе завершення; морально-дидактична настанова; художня переконливість; розважальний пафос.

За змістом казки розподіляють на 3 групи: казки про тварин, чарівні (фантастичні) казки і побутові. За композиційно-структурними

ознаками виокремлюють кумулятивні, авантюрні, легендарні, анекдотичні, сатиричні, гумористичні казки.

Поділ казок на три тематичні групи умовний, адже в кожній казці наявні: чарівний елемент, пригодницький характер, моральний аспект. Поряд з персонажами-тваринами часто діють персонажі-люди.

Казки про тварин – провідний вид дитячого фольклору. Вони виникли найдавніше на основі вірувань первісних людей. Казки про тварин невеликі за обсягом, у них нескладна поетика, усталені образи-маски (лисиця – хитра, зайчик – боягуз, з відповідними епітетами), найпростіша композиція, сюжети з кількаразовими повторами, діалогова мова. Це робить їх особливо доступними для найменших читачів.

Алегоричні казки (люди – як звірі): «Лев і комарі», «Джміль і бджола», «Ворона і лисиця», «Два віслюка» та ін.

Повчально-розважальні (звірі – як люди). Особливу групу становлять *кумулятивні казки*, побудовані на багаторазовому повторенні якогось елемента. «Колобок», «Коза-дереза».

Типовий казковий мотив – протиставлення фізично сильнішого і слабшого. Часто малий розумний звір здатен на більше, ніж великий і сильний. Часто подолати страх і сильнішого за себе звіра допомагають розум, кмітливість і хитрість. «Пан коцький», «Сірко», «Котик і півник».

Чарівні казки – найпоширеніший і найструктурованіший жанр народної казки, безпосередньо пов'язаний з міфом. Серед героїв таких казок – герої чудесного походження, богатирі, бувалі чоловіки, мудрі дівчата та ін. Часто присутні магічні, фантастичні предмети, мотиви перевтілень.

Для чарівних казок характерні своєрідний зачин, повтори, потрійність, ступеневе наростання дій і їх взаємопов'язаність причинно-наслідковим зв'язком, контрастність, гіперболізація. Обов'язковими ознаками є незвичайність, надприродність, таємничість, дивовижність подій і динамічне їх розгортання.

Велику групу чарівних казок становлять *героїчні казки*: «Чарівне горнятко», «Котигорошко», «Кирило Кожум'яка», «Мудрий Іванко».

«Про жар-птицю та вовка» - традиційний мотив про царя і 3-х синів (двоє розумних, а третій – «дурник»).

Чарівні казки *перехідного типу* (від чарівних до соціально-побутових): «Про дідову та бабину дочок», «Дванадцять місяців».

Соціально-побутові казки почали складати на більш пізніх історичних етапах. Казки цього типу ґрунтуються на дійсності. Події розгортаються за буденних обставин, хоч іноді й можливі елементи чарівної казки.

Дія відбувається тут-і-тепер, а не колись у давнину. Широковживані гротеск і гіпербола, помітні впливи народної етики (цінуються розум, кмітливість, високі моральні чесноти).

За стильовими особливостями поділяються на 3 групи:

1) казки, в яких поряд з реальними істотами діють антропоморфні і зооморфні (Доля, Горе, Біда, Злидні, Щастя, Правда);

2) казки про чорта;

3) суто побутові казки з одно-епізодним простим сюжетом.

Мар'яна і Зоряна Лановик пропонують таку класифікацію соціально-побутових казок:

- *родинно-побутові казки*: «Названий батько», «Язиката Хвеська», «Крадений віл», «Про невірну дружину»;

- *суспільно-побутові казки*: «Мудра дівчина», «Дотепний жарт», «Багач-ненажера», «Заяче сало», «Як бідняк чорта обдури́в», «Брехач і підбрехач».

Окрім цієї класифікації, можна виділити гумористичні, сатиричні, казки-легенди, казки-небилиці, казки-анекдоти, казки-притчі. Деякі важко вписати в якийсь один із типів («Як Іван гуску ділив»).

Багато казок записали та опублікували у виданнях для дітей «Молода Україна» і «Дзвінок» Ганна Барвінок, Олена Пчілка, Леся Українка. Зокрема, на основі почутого в дитинстві на Волині Лесею Українкою записані «Казка про котика і півника», «Дивна сопілка», «Казка про Івашка».

1.3. Особливості читання дітям дошкільного віку

Художня література у всебічному розвитку дитини та підвищенні її життєвої компетентності

Художня література – невичерпне джерело мудрості, знань, духовності, краси художнього слова для розвитку дитини дошкільного віку.

Для маленької дитини художня література й дитяча книжка є потужним засобом емоційного розвитку, тому що спостерігаючи за виразом обличчя дорослого, який читає книгу, та розглядаючи ілюстрації, дитина намагається наслідувати вираз обличчя того, хто їй читає вірш, казку чи оповідання, копіює вираз обличчя персонажів літературних творів – показує як вони радіють, сумують, як дивуються. Слухаючи літературні твори, дитина вчиться радіти, співчувати та сумувати. Отже, вона не тільки знайомиться з різними емоційними станами людини, а й тренується відчувати та передавати свої почуття.

Твори художньої літератури розширюють кругозір дитини, розкривають таємниці природи, знайомлять її з подіями давно минулих часів, відкривають невідомі країни тощо. Оповідання та вірші про дітей вчать дошкільників взаємодіяти у колективі однолітків, ділитися іграшками, не ображати новачків. Художня література та дитяча книжка є потужними засобами формування фонематичного слуху та правильної звуковимови, збагачення словника дитини, розвитку зв'язного мовлення.

Художня література і усна народна творчість – важливе джерело розвитку дитячого мовлення. Живодайним джерелом розвитку художньої літератури є усна народна творчість. Використання малих фольклорних форм є ефективним прийомом фонетичної компетентності. Це повторення за дорослим, з дорослим та самостійне індивідуальне відтворення малих фольклорних форм, хорове й індивідуальне заучування віршів із фрагментарним програванням сюжету. Серед фольклорних жанрів чільне місце посідає казка, що слугує добрим матеріалом для театралізованої діяльності дітей, ігор-драматизацій, інсценування.

Особливості читання дітям різного віку

Діти раннього віку

Для дітей раннього віку (до 3-х років), вибираючи книжку, важливо звернути увагу на, щоб вона була легкою, викликала приємні тактильні відчуття. Бібліотека для малюка може формуватися вже з

першого року його життя. А першу книжку може підготувати власноруч мама ще тоді, коли тільки очікує його народження. Мова йде про так звану книжку-подушку.

Важливо, щоб у бібліотеці були маленькі книжки «восьмушки» і «четвертушки» (1/8 і 1/4 стандартного листа). Вони зручні, легко поміщаються в руках дитини. Але, вибираючи такі книжки, необхідно надавати перевагу тим, в яких чіткі, яскраві, великі малюнки, на яких дитина легко впізнає ті чи інші предмети. Дітям раннього віку доцільно купувати так звані книжки-вирізки – у вигляді різних предметів та тваринок, що є героями невеликих оповідань – зайчик, котик, паровозик.

Цікавими є книжки-панорами – казковий будиночок з об'ємними декораціями, чи галявинка з курчатами, а також книжки-іграшки, в яких герої представлені у вигляді фігури з рухливими частинами – у котика рухаються очі, у пташки – крила, у півника чи курочки – дзьоб.

Змістове наповнення книги для дитини раннього віку ґрунтується на різних жанрах дитячого фольклору: колискові пісні, потішки, пестушки, дитячі пісеньки, небилиці, щоб бавити дитину потім, говорячи з нею художнім словом.

Читати дітям раннього віку необхідно повільно, чітко, ясно, не намагаючись наблизитися до дитячого мовлення і не переграючи, зображаючи ту чи іншу рису персонажа.

Сюжети для дитячого читання – дитячі забавки, іграшки, тварини, звірі, птахи, пори року; взаємини з близькими дорослими, однолітками, старшими дітьми. Діти з цікавістю слухають і легко запам'ятовують коротенькі дитячі вірші, люблять, коли їм розказують казки.

Діти молодшого дошкільного віку

Для дітей 3-4 років необхідно читати знайомі, улюблені дітьми художні твори, які читали раніше. Виховувати вміння слухати нові казки, оповідання, вірші, стежити за розвитком дії, співпереживати героям твору. Пояснювати дітям вчинки персонажів і наслідки цих вчинків. Повторювати найбільш цікаві, виразні уривки з прочитанного твору, надаючи дітям можливість договорювати слова і нескладні для відтворення фрази.

Інсценувати і драматизувати невеликі уривки з народних казок.

Вчити дітей читати напам'ять потішки і невеликі вірші.

Сприяти формуванню інтересу до книг. Регулярно розглядати з дітьми малюнки в знайомих книжках, яскраво і виразно розповідати їм про зміст ілюстрацій, заслуховувати висловлювання дітей.

Діти старшого дошкільного віку

Оволодіння рідною мовою як засобом і способом спілкування і пізнання є одним із найважливіших надбань дитини в дошкільному дитинстві. Саме дошкільне дитинство є особливим сенситивним періодом для засвоєння мови: якщо певний рівень оволодіння рідною мовою не досягти до 5-6 років, то цей шлях, як правило, не може бути успішно пройдений на більш пізніх вікових етапах.

Важливу роль у розвитку мови, поповненні словникового запасу дитини відіграє художня література. Дорослі повинні пам'ятати, що потребу дитини в читанні, навіть якщо вона вже навчилася самотійно читати, треба обов'язково задовольняти. Після читання важливо з'ясувати, що і як зрозуміла дитина. Твори для читання дитині потрібно обирати, враховуючи її вік, інтереси і рівень розвитку. Дітей старшого дошкільного віку приваблює більше зміст тексту, хоча й ілюстрації до книги вони з задоволенням розглядають. Після читання важливо з'ясувати, що і як зрозуміла дитина. Не обов'язково це робити відразу, можна через деякий час поговорити з дитиною про прочитане. Це привчає дитину аналізувати суть прочитаного, виховувати дитину морально, крім того, вчить зв'язної, послідовної промови, закріплює у словнику нові слова. Адже чим досконаліша мова дитини, тим успішнішим буде її навчання в школі.

У результаті спілкування з книгою до 6-7 років дитина, зазвичай, оволодіває значним словниковим запасом і в основному опановує граматичні форми рідної мови. У цей період відбувається інтенсивне збагачення словникового запасу дитини в результаті набуття дитиною нових знань про незнайомі предмети і явища, які перебувають поза межами її особистого досвіду, що особливо важливо для її майбутнього навчання.

Методика художнього читання і розповідання дітям

Літературна діяльність наряду з образотворчою, музичною, театральною є важливою складовою комплексних інтегрованих програм розвитку дитини у дошкільних закладах освіти «Дитина» (2016), «Українське дошкілля» (2017) та ін.

Для читання і розповідання дітям дошкільного віку використовується усна народна творчість, твори класиків, сучасна українська й зарубіжна література.

Дитячий садок знайомить дошкільників із найкращими творами для дітей, вирішуючи комплекс взаємозалежних завдань морального, розумового та естетичного виховання.

У дітей формують уміння сприймати й аналізувати літературний твір (зміст і форму). До моменту вступу до школи дитина повинна вміти: визначити основних героїв, висловити своє ставлення до них (хто подобається і чому), визначити жанр (вірш, розповідь, казка), вловити найбільш яскраві приклади образності мови (визначення, порівняння).

Частину програмних творів діти повинні вивчити напам'ять (вірші, малі фольклорні жанри), частину – вміти передавати близько до тексту (переказувати).

Дитина опановує способами виконання ролей в інсценуванні, у грі-драматизації за літературними сюжетами, розвиває свої творчі здібності.

Готуючись до читання, орієнтуються на інтереси дітей, доступність для дитячого розуміння подій, описаних у творі.

Заздалегідь аналізують твір, встановлюючи найбільш вдалі засоби виразного читання або розповідання (інтонації, розстановку пауз, логічних наголосів). Виробляють чітку і правильну вимову кожного слова, фрази.

Вихователь має добре запам'ятати текст, щоб дослівно передати зачини, повтори, пісеньки, окремі епітети, визначити, на які слова та словосполучення потрібно звернути увагу дітей, пояснити значення.

До заняття можна підготувати добре ілюстровані книжки, набір ілюстрацій до тексту, підготувати презентацію. Іноді треба підготувати дітей до розуміння твору – його змісту, лексики, образів.

Для забезпечення повноцінного сприймання важливо створити спокійну обстановку. Дітей посадовити так, щоб вони бачили виховательку, і вона бачила всіх. Дітей молодшої і середньої групи доцільно посадовити півколом у 2 ряди, а дітей старшої і підготовчої груп – за столами, обличчям до виховательки.

Орієнтовна структура заняття (молодша, середня група):

- Початок заняття (розглядання ілюстрацій, наочності, вступна бесіда або розповідь виховательки).
- Читання твору. Пояснення та уточнення незрозумілих слів і словосполучень. Розглядання ілюстрацій.
- Повторне читання твору вихователькою.
- Коротка бесіда за змістом твору.

Методика читання творів

Найпоширеніший метод – *читання* вихователя, тобто дослівна передача тексту.

Часто використовується *розповідь*, тобто відносно вільна передача тексту. Так дітей знайомлять з казками, пізнавальними розповідями, матеріалами журналів.

Метод *інсценування* для кращого засвоєння, створення творчо-ігрової атмосфери.

Метод *завчання напам'ять* - застосовують до невеликих віршів.

Читання супроводжується *показом наочного матеріалу*.

Для закріплення засвоєного корисні такі методи, як *дидактичні ігри* на матеріалі знайомих творів (проводять починаючи з середньої групи), *літературні вікторини* (проводять як підсумкові квартальні заняття або вечірні розваги). Прикладами дидактичних ігор можуть служити ігри «Один починає – інший продовжує», «Відгадай мою казку», «Звідки я?» (опис літературних героїв) та ін. Їх можна проводити, використовуючи наочний матеріал або у словесній формі.

У старшому дошкільному віці (старша і підготовча групи) можна прочитати твір лише один раз, уточнити слова, після чого провадиться бесіда. В кінці заняття пропонується розглядання ілюстрацій.

Казки (як авторські, так і народні) в усіх вікових групах на занятті розповідаються лише один раз.

Література лише тоді стає засобом виховного впливу, коли збуджує у дитини багато різних думок і почуттів. Ознайомлення з текстом – це лише початковий ступінь роботи з книгою, слідом за цим треба вчити дітей думати над твором.

Успіх заняття багато в чому залежить від його початку. Важливо на початку заняття створити у дітей інтерес до читання чи розповідання. Для цього можна використовувати наочні прийоми: коротку вступну бесіду, приказку, загадку.

1.4. Основи виразного читання

Навчання дітей виразного читання

Методичні рекомендації щодо навчання виразного читання

Необхідною умовою досягнення високої професійної майстерності педагога є оволодіння основами теорії і практики мистецтва слова, ораторського мистецтва та виразного читання.

Ефективність виховання та навчання дітей засобами читання напряду залежить від того, наскільки слово вихователя (вчителя) або читаний ним текст спонукатиме до активної діяльності, осмислення і розуміння змісту і значення слова.

Важливо розуміти відмінність між художнім та виразним читанням.

Художнє читання – засіб пропаганди кращих зразків художньої літератури, засіб культурного, духовно-естетичного виховання, який розуміється у сценічних умовах.

Виразне читання – один із головних засобів впливу на всебічний гармонійний розвиток дитини через художні твори різних жанрів, інших джерел писемності і безпосереднє слово вчителя.

Виразне читання – це не лише мистецтво виконання художнього тексту, а й предмет навчання цього мистецтва. Мету цього навчання визначила проф. О.Ісаєва: „формування естетично розвиненого читача, здатного відчувати художнє слово, уміння насолоджуватися прочитаним”.

Зміст мовлення вихователя (вчителя) диктується змістом заняття, його метою і завданнями і виявляється у: вступному слові, бесіді, поясненнях, відповідях на запитання, безпосереднім читанням з книжки чи напам'ять, тощо.

Кожен педагог, незалежно від спеціальності, має досконало оволодіти **основами теорії виразного читання**:

- Добре володіти технікою мовлення у єдності всіх її елементів (керування диханням у процесі мовлення, читання, володіння правильною і чіткою дикцією, силою, чистотою і висотою голос, орфоепічними правилами вимови).

- Досконало знати положення, зміст і значення засобів логіко-емоційної виразності і читання (мовні такти, паузи, логічні наголоси, мелодика, темп, емоційне забарвлення тексту) і вміло користуватися ними. Для цього необхідно знати послідовність застосування засобів логіко-емоційної виразності тексту; способи членування тексту на мовні такти, шляхи визначення логічних і основних наголосів у єдності з мелодикою і темпом; способи визначення емоційної функції наголошуваних слів.

- Знати принципи застосування позамовних засобів виразності у процесі мовлення та читання (поза, жести, міміка).

- Знати особливості читання і переказу творів різних жанрів.

- Уміти підготувати художній твір до читання й аналізу.

Процес підготовки вихователя (вчителя) до виразного читання може проходити у такій **послідовності**:

Сприйняття тексту. Відчуття естетичного задоволення від прочитаного через уяву і почуття.

Аналіз тексту. Розмірковування над твором, відтворення в уяві створених автором картин, перечитування окремих епізодів, зіставлення своїх міркувань з висновками дослідників.

Визначення виконавських задач, значень засобів логіко-емоційної виразності читання; шліфування своєї манери читання.

Тренування в декламації.

Визначення і уточнення запитань, що потребують пояснення і уточнення.

Методика вивчення віршів напам'ять

Виразність мови – один з показників ясності, глибини думки і загальної культури. Важливим етапом формування навичок і умінь виразного читання є робота над технікою мови. Для цього слід давати дітям спеціальні вправи для розвитку правильного дихання, чіткості вимови, поетичного слуху, вміння керувати своїм голосом.

Щоб досягти свідомого запам'ятовування в дитячому садку вивчають вірш не частинами, а в цілому. Діти запам'ятовують лише той вірш, який доступний за змістом і викликає у них живі образи.

Вивчення віршів напам'ять у різних групах має свої особливості.

У першій молодшій групі спеціальних занять з вивчення віршів напам'ять не проводять. Але вихователь супроводжує відповідними віршами ігри дітей, багаторазово їх повторюючи.

У другій молодшій групі теж спеціально вірші не вивчають, але багаторазово повторюють, використовуючи ігрові прийоми і наочність (під час ранкового прийому, режимних моментів, ігор).

Перед дітьми середньої групи ставиться завдання вивчити вірш на занятті. Рекомендується вивчати напам'ять 2-3 вірші на 3 місяці. Спочатку проводиться вступна бесіда. Потім вихователь називає вірш і виразно читає його напам'ять. Після читання ставить 1-2 питання. Потім читає вірш ще 1-2 рази, заохочуючи дітей його запам'ятати. Потім пропонує кільком дітям повторити (по черзі). Вчать дітей читати напам'ять виразно, з елементами інсценізації. Якщо дитина забуває слова, їй допомагають.

Для дітей старшого дошкільного віку пропонується вивчати 3-5 віршів за 3 місяці. Ці вірші складніші і більші за розміром. Вірші для вивчення обираються за програмою, мають за змістом відповідати сезону та знанням, які подаються в цей період. Великі за розміром вірші вивчають протягом 2-х занять. У середній і старшій групі рекомендується читати вірші за ролями. На святкових ранках практикується колективне читання віршів.

Підготовка учнів до виразного читання

Можна запропонувати таку послідовність роботи:

- Вступне слово (бесіда). Коментар (історичний, біографічний, лексичний).

- Зразок читання (вчителем, підготовленим учнем, прослухування запису).
- Читання учнями тексту („мовчки”). Сприяє заглибленню в текст, відчуттю звучання, підготовки до аналізу.
- Запис всього тексту або уривка у робочий зошит (через рядок, залишаючи місце для позначок).
- Поділ тексту на частини. Сприяє акцентуванню уваги до композиції твору чи окремої його частини, підготовці до наступного читання кожної частини зокрема.
- Читання окремих частин тексту. Включає коментар до тексту, вправи у вимові важких слів, словосполучень, зворотів, обговорення інтонації, техніки мовлення (дихання, голос, дикція, орфоепія), логіки читання та емоційно-образної виразності.
- Прийоми навчання виразного читання
 - Урахування інтонаційного забарвлення, кожного розділового знаку.
 - Приєм показу (як наочна ілюстрація для виклику в уяві образних картин, бажання прочитати твір).
 - Приєм зіставлення (спонукає до обговорення і вибору правильної інтонації, запобігає помилкам тощо).
 - Приєм усного малювання (сприяє розвитку творчої уяви, допомагає розумінню образів).
 - Бесіда (сприяє розумінню змісту твору, визначенню позиції автора, підбору правильної інтонації).
 - Хорове читання (позбавляє сором'язливості, невпевненості тощо).
 - Читання в особах (пошук варіантів виконання, прояв здібностей).
 - Аналіз досягнень і недоліків у техніці мовлення, емоційно-образній виразності (конкретні, доброзичливі зауваження).
 - Уважне слухання (зіставлення свого виконання з інтонаційною редакцією артиста).

Вимоги до виразного читання школярів

- Відтворення емоційної насиченості твору.
- Розуміння ідейно-художнього смислу, а не лише фактичного змісту твору.

- Уміння висловити своє особисте ставлення, передати зміст і настрої слухачам.
- Уміння складати партитуру художнього тексту.
- Партитура художнього тексту – графічне відтворення звучання художнього твору.
- У партитурі позначають паузи, наголоси, підвищення і зниження тону, інтонаційні переломи тощо. Партитура допомагає запобігти можливим помилкам у процесі читання твору.

Основні партитурні знаки:	
/	словесний наголос
—	логічний наголос
-- -	наголос послаблений
/	пауза
//	пауза середня
///	довга пауза
...	уповільнення вимови
	підвищення тону
	зниження тону
	рівний тон
[:]	заміна авторських розділових знаків

Пам'ятки

Пам'ятка виразного читання віршованого твору

1. Вдумливо прочитайте вірш.
2. З'ясуйте лексичне значення незрозумілих слів.
3. З урахуванням змісту та ідеї твору визначте настрої, з яким будете читати твір.
4. У кожному рядку визначте основне за смислом слово, на яке падає логічний наголос (його необхідно інтонаційно виділяти).
5. Позначте олівцем паузи (короткі, середні, довгі); позначте стрілками тон читання. Прочитайте кілька разів вірш із дотриманням усіх позначок.

6. Читаючи вірш, уявляйте картини, які виникають у вашій уяві, намагайтеся запам'ятати їхню послідовність.

7. Вивчіть вірш напам'ять, прочитайте його комусь із знайомих, врахуйте їхні побажання та зауваження.

Пам'ятка декламатору

1. До читання повторіть напам'ять про себе текст.

2. Перед декламуванням займіть зручну й правильну позу (з урахуванням принципів позамоовних засобів).

3. Назвіть автора й твір, який будете читати.

4. Під час декламування вміло використовуйте пластику і міміку.

5. Не поспішайте під час читання, регулюйте своє дихання, набираючи повітря рівними частинами під час пауз.

6. Намагайтеся відповідним темпом і настроєм передати картини, що виникають у вашій уяві під час читання твору.

7. Пам'ятайте, не варто надто голосно читати твір, оскільки майстерність у читанні визначається насамперед темпом, інтонацією, дотриманням пауз, використанням позамоовних засобів.

1.5. Дитяча література: від давнини до нового часу. Твори для дітей Т. Шевченка, М. Вовчка, Л. Глібова

Пам'ятки давньої літератури в дитячому читанні

У колі дитячого читання є твори давньої української літератури (IX-XVIII): релігійні, дидактичні тексти киеворуського (княжа доба, X-XIII ст.), ренесансного (Литово-Руська доба, XIV – перша пол. XVI ст.), барокового (друга пол. XVI – XVII ст.) та частково просвітницького етапів цього періоду.

«*Повість минулих літ*» є першою киеворуською літописною пам'яткою писемності, складена в 1113 р. монахом Києво-Печерського монастиря Нестором на основі раніших літописних зведень і редакцій. Вона відкриває для юних читачів історичне минуле українського народу. Літописець звертається до подій всесвітньої історії, розгортає картину виникнення і розселення слов'янських племен, заснування

Києво-руської держави, її зовнішньої політики, прославляє діяльність Святослава, Володимира і Ярослава Мудрого.

Дітям доступні, зрозумілі і цікаві легенди про заснування Києва, похід Олега на Царгород, смерть Олега, походи Святослава, княгиню Ольгу, хрещення Русі, облогу Києва печенігами, подвиг юнака-кожум'яки, вбивство древлянами Ігоря і помсту княгині Ольги, вміщені у першій частині «Повісті...». Із другої її частини в коло дитячого читання увійшли оповідання про Ярослава Мудрого, міжусобиці князів, діяльність Володимира Мономаха, розвиток міст.

«Повчання дітям» Володимира Мономаха адресоване нащадкам князівсько-боярського стану. Князь Володимир Мономах (посідав київський престол у 1113-1125 рр.) – онук Ярослава Мудрого. Твір вважають більшою мірою писемною пам'яткою педагогічної думки, ніж літератури. Автор з позицій християнської моралі виклав норми і правила поведінки, закликав стерегтися гордині, брехні, пияцтва і облуди («від того гине душа і тіло») та спонукав синів до праці, науки, охорони інтересів держави. Застерігав від клятвопреступництва і свавілля, вчив бути вірними слову, поважати старших, виявляти гуманізм. «Що вмієте, того не забувайте, а чого не вмієте, того навчайтесь, - як батько мій, дома сидячі, знав п'ять мов, через те й честь йому була в інших країнах. Лінощі – це мати всьому дурному: хто що не знав, те забуде, а чого не вміє, того не навчиться. Добро своєю рукою сіючи, не лінуйся ні на що хороше, і хай не застане вас сонце в постелі. Так робив мій батько покійний і всі добрі мужі». Стислі, афористичні повчання Мономаха актуальні для сучасного молодого покоління.

«Слово про похід Ігорів» - унікальна давньоруська пам'ятка, перлина ліро-епосу. Ця історична поема про невдалий похід новгород-сіверського князя Ігоря Святославовича проти половців у 1185 р. привертає увагу розповіддю про реальні історичні події (похід і битви князів проти половців, поразку русичів, полон князя Ігоря і його втечу), містичними мотивами (затемнення сонця, віщій сон князя Святослава), патріотичною ідеєю, колоритним змалюванням братів Ігоря та Всеволода, мудрого державного діяча і полководця князя Станіслава, відданістю дружини Ігоря Ярославни, потужністю напівлегендарного піснетворця Бояна. Плач Ярославни, віщій сон і

«золоте слово» Святослава – фрагменти зі «слова...», які увійшли в коло дитячого читання, найцікавіші дітям.

Григорій Сковорода як письменник і педагог-просвітник

Г.С.Сковорода (1722-1794 рр.) – викладач, письменник, мандрівний філософ. Він не був дитячим письменником, але і своїм життям, і творами дотепер впливає на формування юної особистості. Викриваючи вади тогочасного суспільства, він значну увагу приділяв моральному вихованню і самовихованню особистості, закликав пізнавати себе, свої сили, можливості і відповідно до них обирати діяльність, бо тільки така праця дає щастя, яка відповідає природним нахилам людини. Як хлібороб «саду пильнує свого, ниви свої засіває», - писав у вірші «Ось вона, молодість року!», - так треба обробляти ниву душі своєї і не баритися полоти, «як де недобре зійшло». Щасливий не той, хто багатий, а той, хто виплекав «квітку святу чистоти».

У філософських трактатах («Наркіс», «Алфавіт, або Буквар світу», «Ікона Алквіадська») розвивав концепцію «філософії серця», пропагував ідеї про макросвіт і мікросвіт, видимий і невидимий світи, «споріднену працю». Педагогічні погляди Сковорода виклав у діалогах, віршах, байках, притчах, листах. Проблемам виховання людини присвячені притчі «Благородний Еродій», «Убогий Жайворонок», твори збірки «Байки харківські». Основою виховання вважав розвиток природних здібностей дитини, а не муштру, доступність освіти для всіх станів суспільства, чоловіків і жінок.

Життя Сковорода оспівував як дорогоцінний дар, який треба берегти й ощадно витратити, не марнувати час на дрібниці, не лінуватися. Його афоризми відображають життєвий досвід і мудрість поколінь:

- «Ні про що не турбуватися, ні за чим не турбуватися – значить не жити, а бути мертвим, адже турбота – рух душі, а життя – це рух»;
- «Розум завжди любить до чогось братися, і коли він не матиме хорошого, то звертатиметься до поганого»;
- «Хто думає про науку, той любить її, а хто її любить, той ніколи не припиняє вчитися, хоча б зовні він і здавався бездіяльним»;
- «Хто добре запалився, той добре почав, а добре почати – це наполовину завершити»;

- «Немає нічого небезпечнішого, ніж підступний ворог, але немає нічого отруйнішого від удаваного друга»;
- «Коли не можу нічим любій Вітчизні прислужитися, в усякому разі з усієї сили намагатимусь нікому ні в чому не шкодити»;
- «Царство Боже всередині нас. Щастя – в серці, серце – в любові, любов же в законі вічного»;
- «Той розуміє юність, хто розуміє старість»;
- «Довго сам учись, коли хочеш учити інших».

Як поет Г.Сковорода відомий поетичною збіркою «Сад божественних пісень», що містить 30 творів. Майже кожен із них супроводжується епіграфом із Біблії. До дитячої уваги апелюють сатиричний вірш «Всякому граду нрав і права», в якому висміюються вади суспільства, а також пісні: 13-та («Гей, поля, поля зелені...») і 18-та («Ой ти, птичко, жовтобока»), які оспівують красу природи і сільського життя, гармонію буття на тлі музики природи. У вірші «De libertate» Сковорода оспівує свободу як найбільший скарб людини і суспільну цінність та прославляє Богдана Хмельницького, який присвятив життя боротьбі за волю українського народу.

Збірка «Байки харківські» містить написані прозою в езопівській традиції байки «Жайворонки», «Голова і тулуб», «Чиж і Щиглик», «Два коштовні камінці – діамант і смарагд», «Бджола і Шершень» та ін.

Байка – невеликий, здебільшого віршований повчально-гумористичний або сатиричний твір алегоричного змісту, який складається з оповіді (розгортання подій) та моралі (повчального висновку).

Твори цього жанру водночас розважальні і дидактичні. Сила (мораль) байки в Г.Сковороди більш розгорнута, ніж сюжет. Наприклад, у байці «Бджола і Шершень» Шершень – це узагальнений образ тих, хто живе грабунком, нічого не створюючи. Бджола трудиться в «сродному ділі» - за своїм покликанням.

Становлення літератури для дітей

Твори для дітей почали з'являтися в українській літературі у ХІХ столітті. Їх специфічними ознаками були: не просто зображення образів дітей, а порушення актуальних для них проблем; урахування вікових особливостей; інтересів читачів.

Становлення у ХІХ ст. літератури, написаної спеціально для дітей, зумовив комплекс соціокультурних і соціопсихологічних **чинників**.

1. *Звернення до фольклорних джерел*, активне збирання усної народної творчості, утвердження романтизму як провідного літературного напрямку.

Поширення просвітницьких ідей та інтересу до національної культури сприяли заснуванню товариств грамотності у Харкові та Києві, а також товариство «Просвіта» у Львові (1868), яке мало кілька філій. Зусиллями просвітян було видано український буквар, шкільні підручники, твори Т.Шевченка, І.Франка, Марка Вовчка, С.Руданського, Ю.Федьковича. Для забезпечення народних українських шкіл і училищ літературою було створено цілий ряд підручників: читанок, азбук, букварів, які вивели коло дитячого читання на новий рівень.

2. *Розвиток книгодрукування, збільшення кількості навчальних закладів*, урізноманітнення текстів для читання.

Набули розвитку поетичні жанри. Активно увійшли в коло дитячого читання байки, байки-казки, байки-приказки (П. Гулак-Артемівський, Є. Гребінка), романи (Є. Гребінка, Г. Квітка-Основ'яненко).

3. *Розвиток педагогіки та формування вікової психології* як галузі психологічних знань.

Центром розповіді письменники, з яких багато хто був і педагогами, часто обирають дитину, її домашнє і шкільне життя.

4. *Поява творів про дітей і дитинство*.

Дитинство осмислюється як особливий період життя людини. Дитинство і дитина виходять на перший план у багатьох авторів. Це актуальна тема у творчості Т. Шевченка. Відомі письменники цього періоду, які активно писали і твори для дітей: І. Нечуй-Левицький, Марко Вовчок, Л. Глібов, С. Руданський, Ю. Федькович, І. Франко, Б. Грінченко, Олена Пчілка.

Тарас Шевченко (1814-1861)

Письменник, художник, активний громадський діяч, засновник нової української літератури.

Образ дитини-кріпака, дитини-сироти, яка росте у злиднях, полишена сама на себе був провідним у реалістичній літературі для дітей і асоціюється із життям малого Шевченка.

Вірші про сирітське дитинство: «І золотої й дорогої...», «Мені тринадцятий минало...», «На Великдень на соломі», «Маленькій Мар'яні».

Твори про долю матері і дитини: «Катерина», «Наймичка», «Сон».

Твори на історичну тематику: «Гамалія», «Іван Підкова», «Тарасова ніч», «Гайдамаки».

Поезії-роздуми про проблеми людського буття: «Сестрі», «У нашім раї на землі».

Патріотична лірика: «Свою Україну любіть», «Село! – І серце одпочине», «Мені однаково, чи буду...».

Марко Вовчок (1833-1907)

Першою українською письменницею, яка «свідомо взялася за створення дитячої літератури», основоположницею української дитячої прози є Марія Вілінська, відома за псевдонімом Марко Вовчок. Вона походила з інтелігентної родини, батьки володіли кількома європейськими мовами, захоплювалися музикою. Ставши дорослою, вийшла заміж за відомого фольклориста і етнографа Опанаса Марковича. І сама збирала народні пісні, приказки, загадки, казки. Дослідження усної творчості, інтерес до педагогічних проблем спонукали Марію Вілінську писати оповідання і казки, перекладати літературу для дітей. Спеціально для дітей стала писати з 1863 року: в той час вона проживала в Парижі і співпрацювала з дитячим французьким «Журналом виховання та розваги», писала твори українською, російською і французькою мовами.

Працювала в різних жанрах: психологічної повісті («Три долі») та оповідання («Павло Чорнокрил», «Не до пари»), історичної повісті та оповідання для дітей («Кармелюк», «Невільничка», «Маруся»), соціально-побутової казки («Дев'ять братів і десята сестриця Галя», «Ведмідь»). Майстерно зобразила трагічну долю жінки-кріпачки (оповідання «Козачка», «Ледащиця», «Одарка», «Игрушечка», повість «Інститутка»).

Використовуючи традиції народної казки, вона порушувала актуальні соціальні, морально-етичні, психологічні проблеми. Засобами реалістичної прози, драматизму і трагізму Марко Вовчок розгорнула концепт нещасливого дитинства. Письменниця за допомогою розповіді і описів створює динамічні і часом романтичні сюжетні лінії, зображує чудові картини природи. В своїх творах наголошує, якими цінностями живуть її герої і що насправді має вагу в житті людини.

Знаковим твором в історії літератури для дітей є повість М. Вовчка «Маруся». Найбільшу популярність вона мала у Франції, перевидавалась 20 разів (лише протягом 1873 року) та відзначена нагородою Французької Академії Міністерства народної освіти (1879) і рекомендована для шкільних бібліотек. Авторка в образі дівчинки висвітлила силу народного духу, відданого служіння рідному народу і рідній землі. Образ мужньої дівчинки став символом патріотизму.

Леонід Глібов (1827-1893)

Відомий український байкар. Перші його байки: «Вовк і Кіт», «Лебідь, Щука і Рак», «Зозуля й Півень», «Жаба й Віл», «Синиця» (1848). У 1863 році вийшла збірка «Байки Леоніда Глібова» (до неї ввійшло 36 творів), яку наказом попечителя Київського округу було спалено як «вредное издание, которое не должно иметь места в народном училище». У 1872 р. видано 2-гу (доповнену) книгу байок, у 1882 р. – третю.

Публікував вірші, загадки, байки та жарти у дитячому журналі «Дзвінок» під псевдонімом «дідусь Кенир». Своєрідним його заповітом стала байка «Огонь і гай», написана за 5 днів до смерті і надрукована у «Дзвінку» під назвою «Передсмертна байка Леоніда Глібова».

У ліричних поезіях Л.Глібова для дітей «Журба» («Стоїть гора високая»), «Веснянка», «Зимня пісенька» розгортаються картини рідної землі та краси української природи. Алегоричний жарт «Квіткове весілля» - це справжній рослинний карнавал.

Загадки дідуся Кенира часто побудовані у формі сюжетного вірша, прикінцева частина якого містить відгадку («Щоб дітям веселіш було...», «Була собі бабуся Гася...», «Химерний, маленький...», «Котилася

тарілочка...» та ін.). У загадках-акровіршах відгадка закодована у перших літерах рядків:

Сидить хитра баба аж на версі граба.
«Ой не злізу з граба! – дурить діток баба. –
Вловить мені ту курочку рябую,
А я подарю грушку золотую»
(«Хто баба?»)

І.Франко назвав Л.Глібова «найкращим українським байкописцем». Більшість із ста семи його байок зрозуміла юним читачам.

Перші байки Глібова були перекладами творів І.Крилова. А на початку 60-х рр. він писав і оригінальні твори – «Вовк і Вівчарі», «Вовк та Ягня», «Лящі» та ін. Запозичені сюжети байок Езопа, Лафонтена, Крилова докорінно переробляв: змінював ситуації, вводив ліричні відступи та пейзажні зарисовки, інакше формулював мораль.

Глібов узагальнено зображував типові вади кріпосницької дійсності – насильство й деспотизм. Несправедливість і беззаконня («Вовк і Кіт», «Вовк і Вівчарі», «Вовк та Ягня», «Лящі» та ін.) Широко відомою юним читачам є байка «Вовк та Ягня», яка розкриває взаємини між поміщиками і кріпаками. Судове засідання зображене у байці «Щука». У байці «Муха і Бджола» протиставлено працювиту бджолу та ледачу муху, як і 2 типи людей: одні зранку до ночі працюють, а інші веселяться, байдикують, живуть за чужий рахунок ще й надокучають усім.

Використовуючи гумор, алегорію та сатиру як особливі способи художнього відображення дійсності, Л.Глібов висміював людські та суспільні вади в байках «Жаба і віл», «Вовк і Кіт», «Чиж та Голуб», «Коник-стрибунець», «Миша і пацюк» та ін.

1.6. Зарубіжна література для дітей

Становлення зарубіжної літератури для дітей

Зарубіжна література для дітей – пласт світової літератури, написаної письменниками різних національностей різними мовами і

адресованої дітям; це твори світової літератури, які увійшли до кола дитячого читання.

Становлення і розвиток літератури для дітей у багатьох аспектах відображають розвиток світової літератури від найдавніших часів і дотепер. Кожна національна література по-своєму впливає на розвиток дитячої літератури, але література для дітей будь-якої країни починається з усної народної творчості, яку пізніше записують і систематизують у збірники; з народної казки, що перетікає у жанр літературної казки; з національних літературних традицій і постулатів народної педагогіки, які розвивають у своїй творчості письменники, що пишуть для дітей.

Теоретичне обґрунтування необхідності створення літератури для дітей першим запропонував чеський педагог-гуманіст Ян-Амос Коменський (праця «Велика дидактика», 1633-1638), а його книгу «Світ у малюнках» (1658) вважають першою книжкою для дітей. На думку інших європейських дослідників, першою книжкою для дітей став виховний роман «Дзеркало юного хлопчика» Йорга Вікрама, а першим художнім твором про дитину – «Ласарільйо з Берегів Тормеса» (1554) невідомого письменника-іспанця.

Писана література для дітей виникла всередині XVII ст. у Західній Європі. У цей період з'явилися і перші спроби її дослідження, визначення особливостей, що впливають з освітньо-виховних завдань.

Ані в античній, ані у середньовічній літературі не поширювались твори, спеціально призначені для читання дітьми. Однак у філософських трактатах того часу порушено питання про виховне, пізнавальне та естетичне значення літератури у житті дитини. Пізніше, коли виникли школи та бібліотеки, у коло дитячого читання увійшли «життя святих», біблійні притчі тощо.

Епоха Відродження презентувала літературу, адресовану молодшому читачеві: італійський поет Понтано – коліскові пісні, твір «П'ятиліток» (XV ст.), а італієць Фаєрн – «Цікавий збірник», куди увійшло близько ста байок для дітей (XVI ст.).

Більшість літературознавців часом становлення літератури для дітей вважають XIX ст. На його початку дослідники почали активно

записувати фольклор, виникла наука фольклористика, з'явилися збірники легенд, народних і літературних казок (Я. та В. Грімів, В. Гауфа, Е.-Т.-А. Гофмана, Г.-Х. Андерсена, Жорж Санд, Л.-А. фон Арніма і К. Брентано та ін.).

У фольклорі кожного народу втілені наміри дорослих не тільки розважати, а й виховувати дитину за допомогою повчань у формі колискових пісень, жартів, загадок, потішок, приказок і казок. Саме тому у фольклорі багатьох країн так багато спільних ознак. Отже, усна література – перша складова частина зарубіжної літератури для дітей.

У XVII ст., спираючись на міську середньовічну літературу, фабліо і тваринний епос, почав писати байки Ж. Лафонтен. Літературні опрацювання народних казок, що підштовхнули розвиток літератури, адресованої дітям, незважаючи на те, що вони містять і звернення до дорослих читачів, започаткував Ш. Перро. Доба Романтизму не тільки сприяла розвитку фольклорних літературних традицій, а й популяризувала казку як жанр. Швидко поширювалися чарівні казки, казки про тварин та побутові. Романтизм сприяв розвитку дитячої літератури, оскільки пропагував світлі начала добра, любові, високі морально-етичні цінності, а головний герой тогочасних творів, окрім того, що мав найкращі риси, часто був сміливим юнаком, дитиною-підлітком. Письменники-романтики висвітлювали психологію юних персонажів, їх переживання і почуття. До кола дитячого читання увійшли художні твори на історичну тематику В. Скотта, В. Гюго, Е. Хемінгуея та інших письменників.

Багато творів, написаних для дорослих читачів, теж стали надбанням літератури для дітей – «Робінзон Крузо» Д. Дефо та «Мандри Лемуеля Гуллівера...» Дж. Свіфта, «Гаргантюа і Пантагрюель» Ф. Рабле, «Дон Кіхот» М. Сервантеса.

Для читачів молодшого шкільного віку тексти адаптують.

Адаптація – це різновид опрацювання, спрощення літературного твору шляхом трансформації його внутрішньої будови та функцій, пристосування для сприймання дітьми. Скорочуються незрозумілі для молодшого читача складні філософські, описові місця, авторські відступи та розмірковування. Такими є розраховані на сприйняття школярів «Біблії для дітей», адаптації різними мовами «Дон Кіхота»,

«Мандрів Гуллівера», «Робінзона Крузо» (перша з них – «переказ» Б. Грінченка та М. Загірньої «Робінзон. Оповідання про те, як один чоловік по чужих краях мандрував і як він сам на острові серед моря жив»).

Адаптації українською мовою міфології та епосу для дітей здійснили: К. Гловацька – «Міфи давньої Греції», «Гомерова Іліада», «Гомерова Одиссея»; В. Близнець – «Повість минулих літ»; І. Сидоренко – «Гаргантюа і Пантагрюель» Ф. Рабле. Казки «Коли ще звірі говорили» та «Лис Микита» І. Франка є теж зразком адаптації текстів. Адаптація тексту також передбачає вкраплення додаткових пояснень у самому тексті чи примітках, зміну важливих змістово-композиційних складників (нещаслива розв'язка у «Червоній Шапочці» Шарля Перро і варіанти щасливого кінця в її переробках). У спрощеному тексті можливі також вставні пояснення архаїчних, діалектичних, чужомовних слів чи спеціальних термінів.

У ХІХ ст. активізувалася перекладацька діяльність, що сприяло не тільки розширенню кола дитячого читання творами зарубіжних письменників, а й впливало на тенденції розвитку літератури для дітей кожної країни. Так, наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. П. Грабовський перекладав для дітей казки Андерсена, твори Роберта Бернса; Б. Грінченко (крім «Робінзона Крузо») – казки Захаріуса Топеліуса, книжку «Серце» Едмондо де Амічіса; Марія Грінченко – «Пригоди Тома Сойєра» М. Твена, казки Г.-Х. Андерсена, М. Салтикова-Щедріна, Д. Маміна-Сибіряка, роман Гаррієт Бічер-Стоу; Настя Грінченко – «Пригоди Гекльберрі Фінна» М. Твена. Твори для дітей російською мовою перекладала Марко Вовчок, а українською – Леся Українка.

Як правило, з перекладами творів зарубіжних дитячих письменників українських читачів ознайомлювали насамперед періодичні видання, призначені і для дітей, і для дорослих, що містили «дитячу сторінку», рубрику.

Наприкінці ХІХ ст. у коло дитячого читання увійшли твори реалістичного спрямування, в центрі яких – образ і світ дитини, її проблеми, переживання, спосіб життя, боротьба з жорстокими обставинами. Головними героями у таких творах, як правило, є діти робітників, бідняків: Олівер Ч. Діккенса, Том Сойєр, Гекльберрі Фінн,

принц і жебрак М. Твена та ін. Популярність серед читачів мали тексти біографічного характеру, присвячені висвітленню дитячих років, опису середовища та аналізу становлення особистості головного героя («Підліток» Ф. Достоевського, «Дитинство. Отроцтво. Юність» Л. Толстого, «Дитячі роки Багрова-внука» С. Аксакова, «Дитинство» М. Горького, «Дитинство Микити» О. Толстого, «Дитинство Тьоми», «Гімназисти» М. Гаріна-Михайлова, «Історія маленького лорда» Ф. Бернета, «Без сім'ї» Г. Мало та ін.).

На початку ХХ ст. на хвилі модернізму письменники відроджували традиції романтичної літератури, актуалізуючи тенденції течій експресіонізму, імпресіонізму, символізму, екзистенціалізму. Твори цього часу Дж. Конрада, Дж. Лондона, О. Генрі, Етель-Ліліан Войнич нині стали програмовими для учнів середніх і старших класів загальноосвітньої школи, хоча за радянських часів їх гостро критикували.

У зарубіжній літературі другої половини ХХ – початку ХХІ ст. виразно помітні як традиційний реалістичний, так і постмодерний напрями. Це стосується і дитячої літератури, яку презентують твори часто фантастичного, містичного, героїчного змісту. Основна традиційна тема боротьби добра і зла розвивається у протистоянні реальних та вигаданих персонажів, синтезі умовного та дійсного, реального і вигаданого, гри і серйозності, минулого, сучасного і майбутнього тощо. Стильова еkleктика, жанрова дифузія та синтез, постмодерні принципи колажності, мозаїчності композиційної побудови творів характерні і для творів, що ввійшли до кола дитячого читання. Як приклад можна навести романи Дж.-Р.-Р. Толкіна, Туве Янсон, Джоан Ролінг, Кетрін Петерсен, К. Паоліні та ін. Особливо популярним є жанр «фентезі», який фактично забезпечив справжній ренесанс зарубіжній літературі для дітей та юнацтва. Автори таких дитячих книжок стають лауреатами престижних літературних премій, а їхні твори – світовими бестселерами (книги про Гаррі Поттера Джоан Ролінг чи «Ерагон» К. Паоліні, «Володар кілець» Дж.-Р.-Р. Толкіна та ін.).

Сучасна дитяча література фактично позбавлена тематичного обмеження, адже у творах висвітлюються теми морально-етичного, психологічного, історико-культурного, суспільно-побутового

спрямування. Любов до природи, людини, праці тісно переплітається із проблемами боротьби добра і зла (зокрема, рятування людства від можливих загроз), темами повернення до народних традицій з метою удосконалення себе і світу, висвітлення внутрішнього світу дитини, процесів її соціалізації та адаптації у дорослому світі.

Тематика тісно пов'язана із жанровою формою твору.

Для дитячої літератури властива така сама система жанрів, що й літературі загалом. У кожен епоху домінували різні жанри. Із найдавніших часів у коло дитячого читання ввійшли твори таких жанрів, як повчання, міфи, перекази, біблійні легенди, казки. Перші твори, написані спеціально для дітей, нагадували підручники, навчальні посібники з елементами розповіді, образності, розважальності. Наприклад, видання байок Езопа у XVII ст. супроводжувались поясненням смислу, тлумаченнями. У XVIII ст. активно розвивалися повісті та романи, байки та вірші про науку, а романтизм XIX ст. запропонував жанр казки та історичного роману. Жанрова система XX ст. під впливом модернізму та постмодернізму набула ознак синтетичності та дифузності, що позначилося і на жанрових характеристиках літератури для дітей. Новели, оповідання, повісті та романи першої половини XX ст. зазнали впливу екзистенціалізму, експресіонізму, імпресіонізму, авангардної літератури тощо.

Жанр фентезі на початку XXI ст. став популярним і в літературі для дітей. Реальність переплітається з казковими, міфічними та віртуальними світами, де діють свої закони і правила. Інтертекстуальність (особливо елементів античної та середньовічної літератури), нове прочитання традиційних сюжетів та образів, актуалізація ірраціональних мотивів чарівництва, магії — художні ознаки творів жанру фентезі. У літературі для дітей жанр фентезі започаткував Дж.-Р.-Р. Толкін книгою «Гобіт, або Подорож туди й назад». Твори для дітей та юнацтва у різних жанрових різновидах фентезі (героїчному, високому, низькому, готичному, християнському, окультному) із середини XX ст. створюють й інші зарубіжні письменники, зокрема Урсула Ле Гуїн, М. Енде, Корнелія Функе, К.-С. Льюїс.

Крім того, що кожна історико-літературна епоха диктує свої закони жанрово-стильового та тематичного аспектів розвитку дитячої літератури, існує і залежність жанрової природи твору від адресата. Як зазначає Людмила Сердюк, «для молодшого та середнього дошкільного віку – казки, маленькі вірші, книжки-малюнки на теми з навколишньої дійсності; для старшого дошкільного та молодшого шкільного віку – ілюстровані казки про тварин, байки, вірші й оповідання класиків і сучасних письменників; для середнього та старшого шкільного віку – науково-художня, пригодницька й фантастична література, художні біографії».

Дитячі письменники, які змінили світ

Їхні казки читають дітям на ніч в усьому світі. Проблематика їхніх творів та гумор їхніх героїв близькі й зрозумілі і дітям, і дорослим. Їхні твори намагаються втілити режисери різних поколінь в кіно та на сцені. Їхнє ім'я назавжди вписано в історію світової культури, як тих, хто сказав щось нове у дитячій літературі. Хтось із них жадав слави в амплу дорослого письменника, однак саме наївні казки для дітей принесли їм всесвітнє визнання.

Льюїс Керрол (1832–1898), англійський письменник, математик, філософ, який влаштував «божевільне чаювання»

Його справжнє ім'я – Чарльз Доджсон. А його життя змінила маленька дівчинка – Аліса Ліддел. Саме доньку декана коледжу Крайст-Черч при Оксфордському університеті вважають прототипом Аліси з Країни Див. У 1850-х роках Доджсон став близьким другом сім'ї Лідделів і чимало часу проводив з їхніми дітьми. 1862 року під час прогулянки на човні десятирічна Аліса попросила його скласти історію для неї та її сестер. Доджсон, який і раніше не раз вигадував для них казки, погодився й розказав дівчатам історію про пригоди маленької дівчинки у Підземній Країні, куди вона втрапила через нору Білого Кролика. Головна героїня багато в чому нагадувала саму Алісу Ліддел, а другорядні персонажі – її сестер Лорін та Едіт. Згодом Аліса, яку так захопила ця історія, наполягла, щоб Доджсон записав її. Першу версію книжки під назвою «Пригоди Аліси під землею» він подарував самій Алісі. Вперше під псевдонімом Льюїс Керрол «Аліса в Країні Див» була

опублікована 1865 року. Через шість років була видана друга книжка – «Аліса в Задзеркаллі».

Професор математики, логік і філософ створив твір, подібних якому світ не знав. Пародії, абсурдизми, гра слів, сатиричні натяки, філософські алюзії – усе це вмістив у себе дитячий роман-казка про Алісу в Країні Див, яку вже друге століття аналізують не лише літературознавці, але й лінгвісти, математики, психологи. Залишається спірним, наскільки цей твір є дитячим. Однак той факт, що «Аліса в Країні Див» змінила уявлення про жанр фентезі, безсумнівний. Алюзії на «Алісу» можна зустріти не лише в літературі, але й кінематографі, як-от Божевільний Капелюшник у коміксах про «Бетмена» чи згадки про чарівні кольорові пілюлі в «Матриці».

Ганс Крістіан Андерсен (1805–1875), данський письменник, найвідоміший казкар

Він народився на данському острові Фюн в родині шевця та прачки. Однак з дитинства вважав, що його батько королівського роду, і вже у дорослому віці розказував у своїй біографії, що нібито грався з принципом Фредеріком, майбутнім королем Данії. З дитинства він був замкнутий, нервовий і хворобливий, проте це компенсувалося увагою та любов'ю батьків. Батько, попри свою бідність, був людиною начитаною і зміг прищепити любов до книжок і Гансові. Особливо запам'яталися хлопчикові вечірні читання при тьмяному світлі лампадки. Згодом він переїде до Копенгагена, спробує себе в драматургії і в жанрі дорожніх нотаток. Однак справжню славу мрійливому хлопцю з багатою фантазією принесуть саме казки, перші з яких вийдуть у збірці «Казки, що були розказані дітям». Загалом за життя він напише їх понад 150. Побачивши здаля його худу високу незграбну постать, діти бігтимуть вітатися з казкарем. Він багато де мандруватиме й залишить по собі детальні дорожні замальовки. Андерсен сам усособлюватиме те Гидке Каченя, з якого виріс до найвідомішого у світі казкаря, з чийми історіями батьки в усьому світі вкладають дітей спати. А його Русалонька й взагалі стане символом Данії.

Згодом саме його ім'ям буде названа одна з найпрестижніших літературних премій, здобути яку мріють всі казкарі світу. Премію

Ганса Крістіана Андерсена називають «Малою Нобелівською премією» і вручають за видатний внесок у розвиток дитячої літератури найкращим письменникам і художникам-ілюстраторам дитячої книги у день народження казкаря – 2 квітня, раз на два роки. Лауреатами премії свого часу були не менш відомі казкарі Астрід Ліндгрєн, Туве Янссон, Джанні Родарі. Найвідоміші твори: «Снігова королева», «Русалонька», «Дикі лебеді».

Алан Мілн (1882–1956), англійський письменник, «батько» Вінні Пуха

Він прокинувся знаменитим 1926 року, коли на вітринах лондонських книгарень з'явилася дитяча книжка «Вінні Пух», хоча аж ніяк не мрія про славу дитячого письменника. На той час Мілн уже був знаним драматургом та фейлетоністом Англії. Однак саме історія, яку він вигадав для свого сина Крістофера Робіна, назавжди визначила його подальшу письменницьку долю. Він ще встигне зненавидіти своїх плюшевих героїв – ведмедика Пуха, Паця, віслучка Іа-Іа, Тигру, Кенгу – як і Крістофер Робін зненавидіти казку, яку його батько зробив надбанням усіх дітей у світі.

Родина Мілнів не була ідеальною. Дружина Алана, Дафна, не приховувала, що вийшла за чоловіка з розрахунку. Вони хотіли дівчинку Розмарі, однак народився хлопчик, якого назвали Крістофер Робін. На перший день народження Біллі Муна (як його називали батьки) Алан подарував синові плюшевого ведмедика. Саме цей ведмедик, а також справжня ведмедиця Вінні з лондонського зоопарку надихнули Мілна на створення книжок, де головним героєм є наївний довірливий ведмедик Вінні Пух та його кумедні лісові друзі. Відтоді йому так і не вдалося зажити слави письменника, який пише твори і для дорослих. Однак його дитячі казки про кумедних героїв, відомих сьогодні кожній дитині, ще довго тішили понівечене двома війнами суспільство, яке втратило віру в усе добре й світле.

«Вінні Пух» займає 7-му сходинку у рейтингу «200 найкращих книг за версією ВВС», а ведмедик Вінні є одним із найвпізнаваніших героїв дитячих творів. Щорічно тисячі дітей приходять до Нью-Йоркської публічної бібліотеки подивитися на іграшки Крістофера Робіна.

Доктор Сьюз (1904–1991), американський письменник, художник, аніматор

Теодор Сьюз Гейзел, більш відомий як Доктор Сьюз, є одним з найбільш продаваних дитячих письменників в англомовних країнах. 1980 року він отримав від Американської бібліотечної асоціації Медаль Лори Інглз-Вайлдер за «довготривалий внесок в дитячу літературу», а 1984-го – спеціальну Пулітцерівську премію за «півстолітній внесок в освіту і розвиток американських дітей та їхніх батьків». З книжками Доктора Сьюза діти вчать читати. Його персонажі – Грінч, Кіт у Капелюсі, Лоракс – вже стали культовими в англомовних країнах та популяризовані на весь світ кіностудіями.

У публікації його першої книжки йому відмовляли десятки редакцій, доки його твір не взяли у Random House. Якось у 50-х роках Доктору Сьюзу запропонували створити книжку для шести-семирічних дітей, які вже опанували техніку читання, однак ще не володіють нею повною мірою. Для цього у видавництві йому запропонували для тексту 250 найуживаніших слів, з яких Доктору Сьюзу вистачило 220. Так він написав книжку «Кіт у Капелюсі», яка мала такий шалений успіх, що автору довелося продовжити серію про величезного kota у капелюсі, який прийшов одного дня до Ніка й Саллі, що залишилися самі вдома. Однак найвідоміший для українських читачів герой – зелений злодій Грінч, викрадач Різдва. Віршовану книжку «Як Грінч украв Різдво!» 2007 року внесли до списку «100 найкращих книг для дітей», а 2012-го – до списку 100 найкращих ілюстрованих книг усіх часів за версією School Library Journal.

Астрід Ліндгрен (1907–2002), шведська дитяча письменниця, «мама» Карлсона і Пеппі Довгапанчоха

Вона належить до одних з найбільш перекладених авторів. У світі продано понад 165 млн її книжок більш ніж 60 мовами. Ліндгрен подарувала світові милого товстого чоловічка з пропелером на спині та любов'ю до їжі; руду шалену дівчинку з кісками, доньку капітана, яка живе разом з мавпочкою паном Нільссоном і конем; дівчину-розбійницю Роню й капризну бешкетну Лотту. Її добрі й смішні герої близькі читачам різних культур, адже простими словами нагадують дорослим, що й вони колись були дітьми, а до дітей промовляють

їхніми ж проблемами, радощами й переживаннями. Більшість героїв Астрід Ліндгрєн – справжні борці за справедливість, і якщо не силою, то хоча б своєю веселістю й дотепністю.

Вона народилася в родині фермерів й провела дитинство в атмосфері любові, у близькості до природи. У 18 років Астрід завагітніла від одруженого редактора місцевої газети «Wimmerby Tidningen», де працювала журналісткою. Саме ця подія та її переїзд до Стокгольма, як згадувала письменниця, були найпереломнішими у її житті. Після сина Ларса у вже одруженої Астрід народилася донька Карін. Саме для неї Ліндгрєн вигадала історію про чудернацькі пригоди «Пєппі Довгапанчоха», щоб розважити доньку, яка в дитинстві часто хворіла. Ім'я героїні вигадала сама дівчинка. Відтоді рудоволосу Пєппі знають в кожному домі, а казки Астрід Ліндгрєн отримують нове втілення в екранізаціях і театральних постановках.

Найвідоміші твори: «Пєппі Довгапанчоха», «Малий та Карлсон, що живе на даху», «Лотта з Бєшкетної вулиці», «Роня, донька розбійника», «Міо, мій Міо».

Туве Янссон (1914–2001), фінська письменниця, художниця, «мама» мумі-тролів

Її мумі-тролів можна побачити в усіх куточках світу – від власне книжок до чашок з героями та іграшок. Усе своє життя вона присвятила письменницькій та художній діяльності. Туве Янссон народилася у Гельсінкі у творчій родині: її мати була художницею та графічною ілюстраторкою, батько – скульптором. Її брати та сестри теж стали художниками. Дитинство Туве провела на острові у Фінській затоці, в 50 км від міста. У 14 років вона написала та проілюструвала свою першу книжку. Згодом вчилася в Стокгольмі, Гельсінкі та Парижі на графічного дизайнера, ілюструвала книжки та журнали, створювала комікси.

Перша книжка Туве Янссон про мумі-тролів побачила світ 1945 року у часи Другої світової. Авторка зізнавалася, що хотіла в темні часи написати щось невинне й наївне. Згодом вона написала ще кілька книжок про мумі-тролів, які продали багатомільйонними накладками по всьому світу. Однак свого першого мумі-троля Янссон намалювала ще в дитинстві, граючись з братом. Згодом замість підпису авторка

малювала маленьку фігурку мумі-троля. Багато часу Туве також присвячувала й театру, де брала участь у постановках вистав за казками про мумі-тролів. Окрім дитячих, Янссон написала шість романів та п'ять оповідань для дорослих, серед яких мудра й глибока «Літня книжка».

Найвідоміші твори: «Країна Мумі-тролів» (у 3-х книжках), «Джунглі в долині Мумі-Тролів», комікс «Літня книжка».

Роальд Дал (1916–1990), англійський письменник норвезького походження, казкар, фантаст

Він народився у вельському містечку Лландаффі, у родині емігрантів з Норвегії. Служив у Королівських повітряних силах Великої Британії, ставши асом (збив більше п'яти літаків противника), а згодом – одним із найбільш продаваних письменників та найвідоміших дитячих авторів ХХ століття, що здобув Всесвітню премію фентезі, British Book Awards, а також, за версією журналу «Time», потрапив на 16-ту сходинку у списку «50 видатних британських письменників з 1945 року». Дал рано втратив батька, а згодом його перевели до пансіонату для хлопчиків Святого Петра. У біографії письменника знайдеться місце і роботі на шоколадній фабриці, що стане основою для написання одного з найвідоміших його творів – «Чарлі і шоколадна фабрика».

Після війни він повністю присвятив себе творчості і швидко здобув світове визнання. 1943 року вийшла його перша дитяча книжка «Гремліни» – про маленьких злісних істот, запозичених з фольклору Королівської авіації. Його твори для дітей відомі специфічним чорним гумором, похмурою і водночас комічно-гротескною атмосферою. Разом з дитячими книжками він працював над моторошними оповіданнями для дорослих. Також Дал пробував писати сценарії до фільмів. Однак саме твори для дітей принесли йому визнання. Кожна нова книжка лише гучніше заявляла про нього у світі. Попри гротескність й часом химерність його сюжетів, маленькі герої книжок Роальда Дала протистоять тиранії й жорстокості дорослого світу. Найвідоміші твори: «Чарлі і шоколадна фабрика», «Матильда», «ВДВ (Великий Дружній Велетень)», «Відьми», «Джеймс і гігантський персик».

Клайв Стейплз Льюїс (1898–1963), англійський письменник, який відчинив двері шафи до Нарнії

Льюїс, Толкін, Ролінг... Ті, хто перевернув літературний світ фентезі і чиї книжки стали невід'ємним читацьким досвідом багатьох людей у всьому світі. Їхній чарівний світ настільки безмежний, що й після життя автора творить й розширює себе сам. Книжки К. С. Льюїса переклали більш ніж 40 мовами та видали мільйонними накладками по всьому світу. Про те, як потрапити до Нарнії, сьогодні знає чи не кожна дитина. Його найвідоміший цикл з семи книжок «Хроніки Нарнії» опублікували у післявоєнні часи, коли світ нагально потребував, щоби йому повернули віру в добро. Ставши свого часу досить релігійною людиною, Льюїс заклав у «Хроніки» багато натяків на християнські ідеї та цінності, представивши їх у ненав'язливій для юного читача формі. Крім того, чимало з його казкових героїв мають прототипи у грецькій та римській міфології, британському та ірландському фольклорі. Сьогодні ця серія стала класикою дитячої літератури, її адаптували для телебачення, театру і навіть радіо.

Світ Льюїса перенаселений магічними істотами, тваринами, які розмовляють, чарівними атрибутами й магією як такою. Більшість його героїв – діти, які і здатні відшукати двері до Нарнії і повірити в її мешканців. Льюїсу приписують один з найпрекрасніших висловів: «Колись ми станемо достатньо дорослими, щоби знову повірити в казки». І саме в цьому родзинка його книжок – повертаючись до них у дорослому віці, ви повертаєтесь до свого дитинства.

Джоан Ролінг (1965), англійська письменниця, літературна мама найвідомішого у світі чарівника

Про щасливу родину вона мріяла з дитинства, зростаючи у бідних районах передмістя Бристоля. Коли дівчині було 15 років, її матері діагностували смертельний на той час діагноз – розсіяний склероз. Стосунки з батьком у неї та її сестри Ді не склалися. Мати померла 1990 року, так і не дізнавшись про Гаррі Поттера та всесвітню славу доньки. Того ж року Джоан Ролінг, їдучи поїздом з Манчестера до Лондона, вигадала історію про хлопчика, який вижив, – за шість місяців до смерті матері. Саме ці події визначили увесь світ Гаррі Поттера. Понівечена після смерті матері та розлучення, не маючи роботи та на руках із

дитиною, почувавши себе геть нікчемною й переживавши депресію, Джоан проводила вільний час у кав'ярнях, працювала над першою своєю книжкою, яка вже за кілька років переверне світ. Вона, як ніхто, розуміла худого чорноволосого хлопчика зі шрамом на лобі, який виріс у скруті і на чиєму житті наклала відбиток сама смерть.

Свої перші фантастичні оповідання Джо писала ще в дитинстві, розказуючи молодшій сестрі. Загалом усе, що оточувало авторку, так чи інакше знайшло відображення у її книжках про хлопчика-чарівника. Роман «Гаррі Поттер і філософський камінь» побачив світ 1997 року, після більш ніж 10-ти відмов від видавців. За видання книжки взялося лондонське видавництво «Bloomsbury»: кажуть, що донька одного з керівників видавництва так вподобала перший розділ, що одразу ж запросила продовження.

Усі книжки мами Ро про Гаррі Поттера – про любов у всіх її проявах, про смерть і її прийняття, про дружбу й милосердя, про все те, що робить нас людьми і чого так бракувала авторці довгі роки. Вони дають віру, що на кожного дементора (біль, відчай, депресія) в нашому житті завжди є патронус (щось дуже світле й тепле), а кожна життєва драма лиш може бути довгою дорогою до щастя й успіху. Ця жінка – з цілим всесвітом у її голові – привнесла у дитячу літературу та світ загалом стільки магії, чарівних пригод і того по-справжньому дитячого захвату від читання, скільки не вдавалося, можливо, жодному письменнику фентезійних книжок. А головне – вона змогла відірвати дітей від екранів телевізорів та комп'ютерів та зацікавити КНИЖКОЮ.

Сучасна зарубіжна література для дітей

Дитяча книга – не лише засіб виховання, її місія – не лише виховувати і розважати. Це – унікальна можливість спілкування між людьми. Передаючи не лише знання, а й емоційний заряд любові, який рівною мірою необхідний кожному у будь-якому віці, зарубіжна дитяча література останніх двох десятиліть ніби стерла невидимі грані між дитинством і дорослістю. Про це свідчать книги Філіпа Пулмана, Девіда Амонда, Жаклін Уілсон (Англія), Ульфа Старка і Марії Гріпе (Швеція), Йона Колфера (Ірландія) і Клауса Гагерупа (Норвегія), Корнелії Функе і Пауля Маара (Німеччина), Юти Трайберг (Австрія) і Енн Брашерес (США). При усьому різноманітті жанрів сучасної дитячої літератури

зарубіжжя досить важко визначити ту вікову категорію, до якої звертаються ці автори, адже вони однаково цікаві і дітям, і дорослим. Ці книги краще за все можна визначити англійським висловом — «for young adults» — «книги для юних дорослих», «книги для тих, хто дорослішає».

Всесвітньо відомі книги англійського сучасного письменника Філіпа Пулмана, лауреата премії Астрід Ліндгрєн 2005 року, зокрема, тетралогії «Темні початки» та «Саллі Локхарт» («Салли Локхарт», рос. пер.), посідають почесне місце серед сучасної фентезі. Створюючи власні фантастичні світи, Пулман надає їм риси реальних історичних епох, примушуючи читача замислюватися про реальні проблеми. «Книги Філіпа Пулмана – у всякому разі, кращі з них і, перш за все, трилогія «Темні початки», - чимось невловимо нагадують братів Стругацьких. Ця схожість лежить не в площині сюжету чи стилю і, звісно, не в декларованому письменниками «атеїзму». Ця схожість в їх постійному настроюванні на діалог, готовності до полеміки, до суперечки, одним словом, до того, що нібито ненароком, поволі змушує читача думати, або погоджуватись з доказами своїх опонентів, або висувати аргументи проти».

Посперечатися із Гаррі Поттером здібностями і популярністю може і Артемис Фаул – дванадцятирічний вундеркінд, герой серії романів сучасного ірландського письменника Йона Колфера. Назвати його позитивним взірцем для підлітків важко, адже саме у ньому письменник, за власним визнанням, втілює риси найвидатніших злочинців. Він ніби знущується над прагненням до успіху будь-якою ціною. Ах, ви захоплюєтеся всякими там Рокфеллерами та Морганамі, що розбагатіли шляхом махінацій або навіть прямого криміналу? То ось вам юний цинічний, але до біса розумний злочинець, що плює на суспільну мораль, зате виходить переможцем! Проте не так вже й просто плюнути на мораль без наслідків, адже кожен наш вчинок – це крихти, які зважуються на терезах добра і зла? Яка з них переважить? У таку ситуацію потрапляє Мег Фін – героїня твору Йона Колфера «Список бажань», малолітня злочинниця, яка гине вже на перших сторінках роману, але не може втрапити ні до раю, ні до пекла — шанси однаково рівні. Отже, Мег знову відправляють на землю, щоб

допомогти старому Лоурі, якого вони пограбували із приятелем Ригачкою, виконати чотири найзаповітніші бажання. Без нудного моралізаторства, проте з добрим гумором (чого лише варті осучаснені картини потойбічного життя!) автор роздумує про сенс життя, проблеми батьків і дітей, необхідність прощати і робити добро, відповідальність за свої вчинки...

Одна з найвидатніших німецьких письменниць сучасності Корнелія Функе, яка багато років працювала з дітьми-інвалідами, стала письменницею для того, щоб розфарбувати яскравими барвами фантазії світ для тих, хто з дитинства обділений радістю повноцінного життя і спілкування. Героями її книг «Король злодіїв» («Король воров», рос. пер.), «Мисливці за привидами» («Охотники за привидениями», рос. пер.), трилогії «Чорнильне серце», «Чорнильна кров», «Чорнильна смерть» стали діти і підлітки, а реальний світ переплітається із химерним та фантастичним. Так трапилося із героїнею «Чорнильного серця», дванадцятирічною Мегі, батько якої, палітурник Мо, володіє чарівною властивістю оживляти героїв тих книжок, які він читає вголос. Серед інших фентезі-історій це фактично єдине зізнання любові до книжки, до паперу, і до чорнила, яке літерами вимальовує казкові образи, здатні втручатися у реальне життя. Ця любов авторки ненав'язливо, тактовно прищеплюється читачеві, а якщо ще й додати епіграфи до кожного розділу, взяті зі скарбниць світової дитячої літератури – від Редьярда Кіплінга до Рональда Даля – то, певно, саме «Чорнильне серце» можна розглядати як найефективнішу книгу, яка перетворить нечитача на читача, а читача поверхового – на читача вдумливого.

Вдумливим читачам адресовані книги відомої сучасної шведської письменниці Марії Гріпе, яку небезпідставно називають спадкоємицею Астрід Ліндгрєн. Написані ще у 70-х роках минулого століття, вони стали відомими українському і російському читачеві не так давно, адже містична проза Марії Гріпе не вкладалася у рамки соціалістичного реалізму радянських часів. Та й взагалі її твори – філософська казка «Діти складува», психологічна повість «Елвіс Карлсон», таємничо-містичні книги «Сесилія Агнес – дивна історія» («Сесиллия Агнесс – странная история», рос.пер.) або тетралогія про Кароліну («Тень на

каменній скамейке», «Дети теней», «... И белые тени в лесу», «Тайник теней»), детектив «Гнойовий жук літає у сутінках» («Навозный жук летает в сумерках», рос. пер.) – важко вкладаються у певний жанр. Проте є у них спільні риси, за якими легко впізнати твори Марії Гріпе серед інших книг: самотність і неприкаяність героїв, заплутані лабіринти людських стосунків, тривога, недосказаність, імпульсивність, баланс між реальністю і вигадкою, містикою і філософією.

Сучасний англійський письменник Девід Амонд, лауреат премії Андерсена 2010 року вважає, що дорослі, даючи дітям лише механістичне уявлення про навколишній світ, тим самим підрізають крила їхній фантазії. Його книгу «Скелліг» («Скеллиг», рос. пер.) також зараховують до жанру фантастики, але сам письменник впевнений, що працює у жанрі магічного реалізму, а дива у його книгах – буденними. Хто такий Скелліг? Про це не знає навіть герой книги, хлопчик Майкл, який знаходить невідому нещасну істоту у старому гаражі. Але ні йому, ні його дивній подружці, чорноокій Міні, не так вже важливо, хто він і звідки: вони у міру сил допомагають Скеллігу, годують його, лікують. Добра справа змінює світ: врятований дітьми Скелліг допомагає маленькій сестричці Майкла, яка народилася із важкою хворобою серця. А сам зникає безслідно, лишаючи дітям питання: «Навіщо людині лопатки?.. Невже колись ми вмiли літати і звідти у нас росли крила? Ті крила, які у жодному випадку не можна підрізати».

Не заважайте дітям пізнавати цей світ у всіх його барвах, навіть найпохмуріших, не ховайте від них знання про те, що існують горе, хвороби, смерть – такі думки червоними нитками проходять на різних сторінках книжок сучасних дитячих письменників. Проте робити це слід тактовно і дуже обережно. Хворий на лейкемію Мемет із однойменного оповідання сучасного німецького письменника Пауля Маара не впевнений, чи зможе він колись одужати. Але у лікарні дідусь Менцель, в якого шансів вижити ще менше, аніж у Мемета, радить своєму малому товаришу по нещастю: «Немає нічого страшнішого за самий страх! Є один перевірений спосіб позбутися страху. Постарайся чітко уявити, що з тобою буде через десять чи двадцять років. Чим ти займатимешся. Ким станеш. А якщо в це щиро повірити, то воно

обов'язково станеться!». І коли збувається заповітне бажання старого Менцеля – зустріч зі шкільним товаришем, - це стає найкращими ліками для хлопчика: Мемет яскраво уявляє, чого він прагне у житті: «Коли я виросту, то матиму багато-пребагато друзів. І ми будемо гуляти собі на сонечку і йти поруч – нога в ногу».

Схожу ситуацію описує і сучасний французький письменник Ерік-Емануель Шмітт у повісті «Оскар і Рожева Дама» («Оскар и Розовая Дама», рос. пер.). Допомогти десятирічному Оскару, змученому хворобою, жахом, розпукою, вже не може ніхто – ні лікарі, ні батьки. І єдина людина, яка його розуміє і розумно розраджує – це нянечка з лікарні, Рожева Дама, у минулому, за її словами – чемпіонка з боротьби. Саме за її порадою Оскар пише листи до Бога і проживає свої останні дні, які випадають перед святом Різдва так, ніби один день йде за десять років. Ні, різдяного дива у цій історії не відбувається: Оскар помирає. Але помирає, не лише виростаючи духовно за кілька днів, але й допомагаючи іншим людям по-новому подивитися на життя. Саме це не дозволяє перетворитися його трагічній історії ні на сентиментальну, ні на жорстоку безнадійну розповідь.

Для того, щоб жити, малій або великій людині потрібна любов. Глибоко нещасні ті, які позбавлені її змалечку – саме звідти витікають дитячої жорстокості, цинізму, душевної черствості та егоїзму. «... Я пишу про знедолених дітей, які не мають свого місця у житті, я пишу про дітей, які тужать за любов'ю, розумінням, визнанням...», - зізнається сучасна американська письменниця Кетрін Патерсон, лауреатка премії імені Г. Андерсена 1998 року.³ Її одинадцятирічна героїня повісті «Прекрасна Гіллі Хопкінс» («Великолепная Гилли Хопкинс», рос. пер.) рано засвоїла урок: щоб вижити, потрібно бути жорстокою. Злою, мстивою, такою, яка не вміє любити і не знає, що це таке, коли тебе люблять – Гіллі потрапляє у родину жінки Троттер. Вона сприймає дівчинку такою, як вона є, розуміє її, відповідає на всі витівки безмежним терпінням. Не виправдовуючи вади своєї героїні, автор переконливо показує той шлях духовного розвитку, що проходить Гіллі завдяки цій непримітній жінці. «Не можна чекати від життя тільки хорошого. Не буває так. Ніхто тобі нічого не винен», - впевнена Троттер. – «Але якщо життя таке погане, чому ж ти така

щаслива?» - «Хіба я сказала «погане»? Я сказала «нелегке». Та коли добре зробиш нелегку справу, тоді й зрадієш».

Темні сторони цього життя мало не від самого народження пізнають і героїні сучасної англійської письменниці Жаклін Уілсон: мати покидає у притулку малу Трейсі Бікер («Щоденник Трейсі Бікер», «Дневник Трейси Бикер», рос. пер.), новонароджену Ейпріл викидають на смітник («Дівчина-знахідка», рос. пер. «Девочка-находка»), сестри Стар і Долфін живуть із психічно хворою матір'ю-алкоголичкою («Розмальвована мама», рос. пер. «Разрисованная мама»), родину Пруденс і Грейс тиранить батько-деспот («Уроки кохання», рос. пер. «Уроки любви»), над дівчинкою Дарлінг знущається вітчим, і захистити від нього не може навіть любляча бабуся («Секрети», рос. пер. «Секрети»). Проте, на думку письменниці, вихід можна знайти навіть із найбезнадійнішої ситуації, головне – не втрачати здатності до співчуття і почуття гумору, навіть коли невесело. Тому попри усе, повісті Жаклін Уілсон життєствердні, сповнені оптимізму, гумору, а її героїні – дівчата із сильним характером: вони можуть помилятися, діяти необачно, але, врешті-решт правильно оцінюють і себе, і оточуючих. Взагалі повісті письменниці – це типова література для дівчат-підлітків. Особливо це стосується її книг «Дівчата у пошуках кохання» («Девчонки в поисках любви», рос. пер.), «Дівчата женуться за модою», («Девчонки в погоне за модой», рос. пер.), «Дівчата гуляють допізна» («Девчонки гуляют допоздна», рос. пер.), «Дівчата в сльозах» («Девчонки в слезах», рос. пер.). Проблеми і комплекси підліткового віку, перше кохання, конфлікти із батьками та вчителями є зрозумілими будь-якій тринадцяти-п'ятнадцятирічній дівчині, яка вважає себе дорослою, але, по суті, лишається ще впертою неслухняною дитиною, як подруги Еллі, Магда і Надін. Проте за впертістю і неслухняністю – бажання, щоб тебе зрозуміли і бажання зрозуміти саму себе. Саме це бажання і задовольняє письменниця із хитрим розрахунком: якщо дівчата-читачки не слухають дуже розумних і нудних дорослих, то нехай прислухаються до своїх ровесниць.

Життя сучасних зарубіжних підлітків мало чим відрізняється від українських, якщо мати на увазі розваги, комп'ютеризацію і раннє статеве дозрівання. У них вирують ті ж самі пристрасті, наслідком яких

в одну мить стають «дорослі» проблеми випадкової вагітності і невчасного материнства-батьківства. У непросту, хоча, на жаль, типову для нашого часу ситуацію потрапляє і Гізела, героїня роману сучасної австрійської письменниці Юти Трайберг «Синє озеро сьогодні зелене». Гізела вагітна, мати наполягає, щоб вона закінчила навчання, батько зовсім безпорадний, а її хлопець Георг пропонує їй жити разом. Роман зображує нам класичну проблему батьків і дітей. Гізела вчиться бути матір'ю, але вже не хоче бути слухняною донькою. Її не покидає відчуття, що у боротьбі за любов маленької Ірени, вона має за суперницю рідну матір. Сама автор не стає ні на чий бік, а «підштовхує» обох жінок до порозуміння, хоча розводить їх по обидва боки барикад у бойових діях за новонароджену дитину. Ким є насправді її матір – спрутом, що придушує будь-яку надію дівчини на власне життя, чи дбайливою, занадто дбайливою, матусею? Ким є Георг – жалюгідним глевтяком із поглядом зацькованого пса чи порядним, до безтями закоханим хлопцем? Чи є справді Гізела творцем свого життя? Чиїми очима вона дивиться на світ? У цих роздумах Гізела знову йде до свого улюбленого лісового озера. До озера кольору свого настрою...

Світовим бестселером став перший роман американської письменниці Енн Брашарес «Товариство Чарівних Джинсів» та його продовження («Дівчата у Джинсах шукають кохання (Друге літо Товариства)», «Доросле життя дівчат у Джинсах»). Описуючи віддану дружбу чотирьох дівчат, об'єднаних у Товариство Мандрівних Джинсів завдяки чарівному талісману — джинсам із секонд-хенду, які підходять усім чотирьом подругам із різними фігурами, — авторка підіймає питання, з якими зустрічається тією чи іншою мірою кожна людина: вічна проблема стосунків батьків і дітей, пошук власного коріння і свого місця у житті, впевненість у собі і самореалізація у творчості, кохання і дружба. Вміємо ми відпускати минуле, чи живемо із тягарем колишніх переживань? Чи варто відкрити серце коханню, коли серце вже розбите? Чи розуміємо ми оточуючих нас людей, насамперед – найближчих? Не даючи прямої відповіді на запитання, авторка примушує читача переживати разом з Кармен батькове одруження, а потім материне заміжжя і появу братика-суперника, смерть дванадцятирічної Бейлі разом із Тіббі, пошуки кохання і власного

коріння разом з Ліною і Бріджит. І разом з героїнями шукати відповідь на питання: як можна подолати перешкоди із високо піднятою головою?

Без найменшого нудного моралізаторства, але з добрим гумором та ніжністю до своїх героїв описує пригоди невдахи-страхополоха Маркуса та його практичного розумного друга Сігмунда сучасний норвезький письменник Клаус Гагеруп у циклі повістей про тринадцятирічного Маркуса (українською мовою перекладені «Маркус і Діана. Світло Сіріуса» і «Маркус і дівчата»). Маркус Сімонсен, прозваний Мавпусом, лякається дівчат і водночас закохується по черзі в однокласниць, збирає автографи відомих людей і зустрічається із кінозіркою Діаною Робертс, переживає за власне боягузтво і постійно потрапляє у кумедні історії, зрежисовані другом. Він – типовий невпевнений у собі, але добрий і чуйний хлопець із багатою фантазією. Юним читачам він допоможе із гумором ставитися до самого себе і складних ситуацій у житті, дорослим – згадати власний підлітковий вік і краще зрозуміти своїх дітей, усім уважніше придивитися до тих людей, найчастіше невдах, яких називають диваками, тому що саме без них цей світ був би нудним і безбарвним.

«Диваки і зануди» («Чудаки и зануды», рос. пер.) – так називається одна із повістей сучасного шведського письменника Ульфа Старка, яку можна назвати візитною карткою письменника. Звісно, майже усі герої письменника – диваки, і не просто диваки, а ті, які впевнено втілюють у життя дивацтва і примушують дуже дорослих і правильних читачів по-іншому подивитися на ту або іншу ситуацію. Так, Сікстен («Сікстен», рос. пер.) одружує власного батька, щоб звільнитися від його надмірного опікування. Берра, в якого немає дідуся, вибирає його для себе у будинку для людей похилого віку («Чи вмієш ти свистіти, Йоханна?», «Умеєш ли ты свистеть, Йоханна», рос. пер.). Малий Ульф перевдягається дівчинкою для того, щоб його сестричка, яка померла ще до народження, змогла подивитися на цей світ його очима («Моя сестричка – янгол», «Моя сестренка – ангел», рос. пер.), а дванадцятирічна Сімона, яку в новій школі прийняли за хлопця, впевнено грає цю роль протягом кількох днів, що призводить до низки кумедних подій («Диваки і зануди»). Письменник вважає, що сьогодні

головною місією дитячої книги є та надія, яку вона дарує читачеві, адже нестача оптимізму у дитинстві призводить до тероризму у дорослому житті. З цим висновком важко не погодитися.

Протягом багатьох років вважалося, що дитяча література повинна вчити жити і давати відповіді на ті питання, які хвилюють дітей. Що першочергове у книзі для дітей – виховний момент чи художня майстерність? Дитяча література – це і одне, і друге. Зближуючи дорослих і дітей, вона вчить, що розуміти і прощати важливіше, ніж засуджувати. І разом з тим книга для дітей прочитується і сприймається у кожному віці по-своєму, поєднуючи безпосередньо-ширий погляд дитини і життєвий досвід дорослого. Можливо, тому їх варто читати разом, привносячи ідеї розуміння і поваги один до одного із книжкової реальності у наше життя.

1.7. Сучасна українська дитяча література

Тенденції розвитку сучасної вітчизняної літератури для дітей

Незважаючи на труднощі, суперечності, негаразди сучасності в українській дитячій літературі України, не можна не помітити позитивних зрушень за останні роки. З'явилася плеяда талановитих дитячих письменників, рівень майстерності яких зростає з кожною книжкою: Зірка Мензатюк, Леся Воронина, Марина Павленко, Олександр Дерманський, Ніна Воскресенська, Вадим Карпенко, Олесь Ільченко, Олександр Гаврош. Успішно працюють у галузі дитячої літератури й інші письменники: Іван Андрусяк, Ірен Роздобудько, Галина Пагутяк, Любко Дереш, Марина та Сергій Дяченки. Продовжують радувати новими творами і корифеї: Володимир Рутківський, Всеволод Нестайко, Євген Білоусов, Анатолій Качан, Ганна Чубач.

Втішним є рівень оформлення дитячої книжки, адже художник-ілюстратор – її повноцінний співавтор. Серед них варто назвати Максима Паленка (Володимир Рутківський «Джури козака Швайки», «Джури-характерники»), Олександр Дерманський «Чудове чудовисько»,

Олександр Гаврош («Пригоди тричі славного розбійника Пинті»), Костя Лавро («Таємниця старої обсерваторії», «Козак, король, крук» Олеся Ільченка), Тетяни Семенової («Київські казки» Зірки Мензатюк), Валентини Богданюк («Володар Макуци, або Пригоди вужа Ониська», «Бабуся оголошує війну», «Король буків, або Таємниця Смарагдової Книги» Олександра Дерманського), Катерини Білетної («Прибулець із країни Нямликів», «Нямлик і Балакуча квіточка» Лесі Воронини), Наталії Шишковської («Русалонька із 7В, або Прокляття роду Кулаківських», «Русалонька із 7-В та Загублений у часі»).

Активно співпрацюють з молодими письменниками видавництва «Грані-Т», «Теза», «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА», «Видавництво Старого Лева», «Зелений Пес», про що свідчать серії «Сучасна дитяча проза» (видавництво «Грані-Т»), «Пригодницька бібліотека» («Теза»), «Для тих, хто не хоче читати» («Зелений Пес»), «Українська сила» («Видавництво Старого Лева») та ін. Вже протягом кількох років видавництво «Грані-Т» проводить Всеукраїнський конкурс на найкращі прозові твори для дітей «Золотий лелека», лауреатами якого стали Ніна Воскресенська, Марина Павленко, Лариса Даренська, Тереза Проць, Наталя Малетич. Дещо покращилася справа у галузі інформування про нову літературу для дітей: на сайті Національної бібліотеки України для дітей з'явився «КЛЮЧ» (проект «Краща література юним читачам»), який відкриває і дорослим, і дітям нові імена, на сайті ЛітАкцент – розділ «Літачок», а також постійні рецензії у газетах «Друг читача», «Дзеркало тижня», «Україна молода», «Освіта».

Разом з тим слід відмітити жанрове одноманіття сучасної літератури для дітей. Воно впадає в око не лише критикам-літературознавцям, але й будь-якому дорослому читачеві, який цікавиться дитячими книжками. Почесні місця займають казки, пригоди, дитячий детектив і фантастика, твори історичної тематики. Бракує реалістичної психологічної прози, де б висвітлювалися взаємини дітей, дітей і дорослих (до речі, багато хто з юних читачів любить читати про своїх ровесників), майже немає дитячої драматургії, самобутніх епічних поетичних творів. Якщо говорити про вікову категорію, то найбільше щастить читачам молодшого та середнього шкільного віку — для них нині вийшло чимало цікавих книжок.

Натомість нових гарних творів для малят зовсім мало, а літератури, адресованої читачам-підліткам, майже немає.

Огляд сучасної літератури для дітей

Якщо нарікають, що сьогодні пишуть мало дитячих книг, то це стосується художніх творів для дошкільників – найменшої читацької аудиторії. Проте і для них з'являються нові книжки (щоправда, їх значно менше, аніж для більш старших читачів). Варто назвати «Звірячу абетку», «М'яке й пухнасте», «Хто боїться зайчиків» Івана Андрусяка; «Тьотя Бегемотя» Юрія Бедрика; «Історія одного поросяти» Івана Малковича; «Кумедну читанку» Марії Чумарної та серію творів Олександра Ільченка, виданих видавництвом «Грані-Т»: «Мандрівка дощинки», «Як Коник співати навчився», «Як крокодилу зуби лікували» та ін. Приємне враження справляють вірші Івана Андрусяка «Звіряча абетка». Це досягнення як автора віршів, так і художника Ольги Гаврилової, яка оформила книжку дуже симпатичними звірятами. Поєднання літер абетки з тваринами дуже поширене, проте поетка не лише починає кожний вірш із відповідної літери, але й вдається до суто дитячих хитрощів запам'ятовування – добирає риму до назви в першому ж рядку: «Іхтіозавр прийшов на базар». Адже діти запам'ятовують римовані рядки-приповідки краще, аніж слова.

За допомогою коротеньких оповідей і яскравих малюнків відкриває малюкам довколишній світ відомий поет і прозаїк Олесь Ільченко з художниками Костем Лавро, Олесею Трофименко, Максимом Німенко. Діти із задоволенням послухають маму, тата або бабусю, які почитають їм вголос, подивляться малюнки про те, як мандрувала дощинка, як крокодилові лікували зуби, як автомобілі будували дорогу. Кожна історія Олесь Ільченка – це веселі пригоди дітей, тварин, іграшок, і, водночас, - відкривання дітям різноманітних явищ, відповідь малим «чомуцкам» на їхні нескінченні запитання.

Цілком природно, що на Парнасі дитячої літератури завжди займала почесне місце казка, і сучасне красне письмо для дітей – не виняток. Дітям пропонують казки на різний смак: сучасна казка (Зірка Мензатюк «Казочки-куцехвостики», «Київські казки»), казкове фентезі (Олександр Дерманський «Король буків, або Таємниця Смарагдової книги», Ніна Воскресенська «Руда Ворона», «Останнє бажання

короля»), казкові пригоди (Леся Воронина «Прибулець із Країни Нямликів», Іван Андрусак «Стефа та її Чакалка»), казка з історичним антуражем (Зірка Мензатюк «Таємниця козацької шаблі»), стилізація під народну казку (Марина Павленко «Півтора бажання, або Казки з Ялосоветиної скрині»). Чарівних країн, які відкривають сучасні письменники для дітей, стільки, що можна з повним правом видавати так званий український казковий атлас, де будуть зазначені і казкова країна на городі під повіткою із книжок Олександра Дерманського, і пурпурова планета Лесі Воронини, і відкрита нею же у стіні старого будинку Країна Нямликів, і королівства Ніни Воскресенської, і навіть цілком реальний сучасний Київ, свідченням чого стали «Київські казки» Зірки Мензатюк. Твори цієї письменниці з промовистим ім'ям дозволяють побачити диво повсюди, знайти казку скрізь: і у бабусиній скрині («Катрусині скарби»), і у народних святах («Макове князювання»), і у зміні пори року або днів тижня («Казочки-куцехвостики»), і у природі, яка нас оточує («Як до жабок говорити»). Фантастичне і реальне переплітаються у її творах так природно, що навіть не дивуєшся, коли у день Києва можна зустріти князя Кия з братами і сестрою Либіддю («Київські казки»), патріотично настроєний привид спонукає подружжя Руснаків знайти старовинну козацьку реліквію («Таємниця козацької шаблі»), а хлопчик Іванко не лише вірить у дива, але й творить їх сам («Чарівний Іванко»). «Дитина... сприймає світ як диво, не тримає зла. Цього потрібно повчитися і нам, дорослим. Дитячий письменник повинен більше бути дитиною, аніж пересічний дорослий. Ні, не треба розповідати вигадки. Слід говорити про важливі речі... Але високі цінності слід заховати глибоко та ретельно. Так, щоб маленький читач зміг сам їх усвідомити», — вважає письменниця. За повість «Таємниця козацької шаблі» Зірка Мензатюк у 2008 році отримала Премію Кабінету Міністрів України імені Лесі Українки за літературно-мистецькі твори для дітей та юнацтва.

Не втрачає дитячої щирості і молодий київський письменник Олександр Дерманський. Дилогію про вужа Ониська та його друзів можна вважати книжкою на виріст: якщо перша частина «Володаря Макуци» «На городі» — це ряд оповідань, які діти залюбки послухають з маминих або татових вуст на ніч, то друга — «Подорож до бабусі» —

невеличка за обсягом, захоплююча пригодницька повість, яку дитина, навчившись читати, цілком в змозі подолати, і, нарешті, друга книжка дилогії «Бабуся оголошує війну» — чималий за обсягом твір з багатьма пригодами та глибокими думками, які здатен зрозуміти і малий читач. Та й інші твори письменника не розчарують ні дітей, ні дорослих, адже їх вирізняє напружений сюжет, яскраво виписані характери, добірنا українська мова і щедрий гумор. Про що б не йшлося — про порятунок казкового Міста від Пітьми («Король буків, або Таємниця Смарагдової книги»), про дружбу дівчинки Соні та симпатичного чудовиська («Чудове чудовисько», «Чудове чудовисько в країні жаховиськ»), про незвичайні пригоди Лільки, Васька та Іванка під час канікул у карпатському лісі («Танок Чугайстра»), — автор непомітно вчить малих читачів найголовнішому: дружити і творити добро. На думку письменника, дітям не вистачає тепла й доброти, а дитяча книжка має гріти душу, бути світлою, веселою й цікавою.

Дитинство — світ особливий: дерева у ньому величезні, незнайомі будинки — загадкові, а таємничі істоти можуть з'явитися будь-де, будь-якої миті. Так вважає Марина Павленко, яка успішно працює на ниві як дорослої, так і дитячої літератури. «Не відокремлюю дитячий світ від дорослого, — мовила письменниця в одному з інтерв'ю. — Дитиною зображала з ляльками маму, зараз по-дитячому прагну якогось вигаданого і захищеного світу, — де та лінія, яка визнає межу між дитинством і дорослістю? В моїй першій книжці поезій дуже багато «дитячого», але ніхто не називав «Бузкових зошитів» літературою для дітей. І навпаки, в «Домовичкові з палітрою» та казках «Півтора бажання» не лише немає «дитячого сюсюкання», а й багато прагматизму, іронії, інших симптомів дорослого буття. Мені дуже дорога одна з рецензій «Березоля», де було сказано, що мої казки «п'ють каву, як дорослі, і люблять солодке, як діти...пліткують, як дорослі, і бавляться, як діти». Образом Дитинства став для Марини Павленко патлатий шепелявий Домовичок, якого можна поставити в один ряд із Вінні-Пухом, Карлсоном, героєм Сергія Дзюби Кракатунчиком та російським побратимом Кузькою. Адже збідненим буде дитинство без казкового друга, схильного до вигадок, бешкетництва, вихвалянь, а то й філософських роздумів. Домовичок Марини Павленко сипле

приказками, як горохом, ненавидить телевізор-«чашокрад» і полюбляє сімейні читання, виховує вже два покоління дітей і прагне змінити долю відомих казкових героїв, малює і пише мемуари, дресирує кроликів і заробляє гроші, куючи зозулею. Проте всі його пригоди перерахувати важко, краще читати казкові повісті «Домовичок з палітрою» та «Домовичок повертається». Не меншої уваги заслуговують «Півтора бажання, або Казки з Ялосоветиної скрині» — мудра і тонка стилізація під народну казку, а також твори для читачів середнього шкільного віку — трилогія про Софійку-Русалоньку і нова книга письменниці «Миколчині історії».

До добрих друзів дитинства треба віднести і героїв Лесі Воронини, що здобули заслужену любов малих читачів: суперагента Гриця Мамає, який однією лівою перемагає світове зло, дівчинку Олю та її kota Гарбузика, Олянку і Буцика з чарівної країни Нямликів, яка знаходиться у стіні сучасного будинку. Авторка «Суперагента ООО», «Таємниці Пурпурової планети», «Прибульця з країни Нямликів» впевнена, що дітей не потрібно ані розважати, ані виховувати. «Мій універсальний рецепт — їх треба любити! І якщо дітей любити, то вони будуть читати і розважатися, сприймати книжки і грати у розумні ігри, при цьому не перетворюючись на ігроманів». На думку письменниці, злочинцями стають ті люди, які в дитинстві не нагналися доскоchu. Граючись, Олянка та її чарівний друг, кмітливий і відважний Буцик, можуть перетворюватися на звичайних людей, оживляти іграшки, ставати невидимками. Разом вони мандрують в часі та просторі, захищають добро, допомагають слабшим та відновлюють справедливість там, де її порушено. Поруч з ігровими перипетіями є й досить серйозні. Наприклад, гість з Австралії Дмитрик, опинившись в Україні, прагне пізнати землю своїх предків. Динамічним сюжетом казки авторка постійно тримає читача в напрузі, у неї легка і органічна мова, що добре сприймається дітьми. Через гру, пригоди вони не лише вчаться оцінювати довкілля, але й будують свій власний світ.

Щирий дитячий погляд на речі і тонку дорослу іронію поєднує у своїх творах для дітей Іван Андрусак, який, на власну думку, розпочавши писати для дітей, геть здитинів. У першому прозовому дебюті — казковій повісті «Стефа та її Чакалка», автор вигадав Чакалку

— казкову істоту, якою на Слобожанщині батьки лякають своїх неслухняних дітей: мовляв, вона прийде вночі, забере дитину в мішок і понесе в темний ліс. Саме так і відбувається з героями повісті, які потрапляють до казкової «школи чакалок і бабаїв», де їм дозволено робити все, що заманеться. Письменник описує ці сцени з гумором, проте головну увагу концентрує на дитячій психології, наголошуючи на тому, що добро й любов перемагають неодмінно, і завдяки їм дитина може навіть «перевиховати» казкове страшидо. Дошкільнятам адресовані «Звіряча абетка» і «Зайчикова книжечка» — вірші й віршовані казки; а також повість-гра «Хто боїться Зайчиків», дітям молодшого шкільного віку — веселі пригодницькі повісті «Сорокопуди, або Як Ліза і Стефа втекли з дому» і «Кабан дикий — хвіст великий». Проте сам письменник «головним» своїм твором для дітей вважає невеличку повість «Дядько Барбатко сміється», в якій у поетичній формі розповідається про тонкощі людських взаємин, неповторність кожної людини у світі, любов і біль, глибинний зв'язок людини і природи, красу і складність життя.

Чарівні країни з цілком реальними проблемами створює у своїх казкових повістях і Ніна Воскресенська. В її Країні Мрій перемішані усі казкові перепитії: дракониця не вміє літати, школа чарівників — то суцільне шахрайство, а у лихої відьми час від часу пропадає пам'ять («Володар Країни Мрій»), у казковому королівстві не вщухають політичні пристрасті на виборах («Останнє бажання короля»), героям, які потрапили у Країну Часу, дається шанс щось змінити у своєму житті («Дивовижні пригоди Наталки у Країні Часу»), одвічна боротьба світла і темряви відбувається у казковому просторі «Рудої Ворони». Населені величезною кількістю казкових істот, розбавлені специфічним гумором оповіді не дадуть занудьгувати.

Органічне переплетіння казкових образів та реальних історичних подій властиве творчості Євгена Білоусова, книги якого заслужили не лише всеукраїнське, а й міжнародне визнання. У своїх останніх творах («Тарасове перо», «Чарівна голка Віри Роїк», «Лесина пісня») письменник залишається вірним як обраній темі, так і манері письма. Можна сказати, що він популяризує історію України для читачів-учнів молодших класів за допомогою казки. Поруч із реальними

персонажами у них діють вигадані, казкові, міфологічні, як-то, Колядки, Щедрівки, Писанки, Вишиванки у «Лесиній пісні». Образно розповідаючи про дитячі та юні роки великої української поетеси, автор вдало використовує уривки з її віршів, народні пісні, казки та перекази, повчання старших — все це сіє у душі дитини зерна любові до рідної мови та Батьківщини. «... Євген Білоусов пише для малюків, не просто оповідає якісь байки, а намагається пов'язати бувальщину із сьогоденням і простим словом торкнутися отієї невидимої струни в дитячій душі, від якої озивається серйозна мелодія громадянської свідомості».

Говорячи про жанри дитячої літератури для читачів-учнів молодших класів, яка широко представлена казкою, але є досить бідною в інших жанрах, не слід оминати увагою досить помітне явище останніх років: серію «Життя видатних дітей», яку видає видавництво «Грані-Т», залучаючи популярних сучасних письменників, серед яких Олександр (Сашко) Дерманський, Іван Андрусак, Ірен Роздобудько, Любко Дереш, Лариса Денисенко, Олесь Ільченко та ін. Важко переоцінити виховне і пізнавальне значення книг цієї серії, які з цікавістю читають і діти, і дорослі. Педагоги і бібліотекарі знайдуть для себе безліч цікавих фактів та подій, які можна буде використати під час підготовки уроків та різноманітних заходів, батьки зможуть пильніше придивитися до своїх дітей, їхніх здібностей та уподобань, а дітям знайомство з історіями про дитинство великих людей усіх часів і народів допоможе краще пізнати світ і себе у цьому світі, розвинути впевненість у своїх силах, цілеспрямованість, наполегливість у подоланні перешкод.

Продовженням розмови про сучасну українську літературу для дітей буде огляд творів для дітей середнього шкільного віку історичної тематики. Приємно відзначити, що історичний жанр займає в літературі сьогодення гідне місце, і дитяча література не є винятком. А пригодницько-фантастично-детективні елементи, які зустрічаються в історичних книжках, роблять цей жанр для дітей ще привабливішим. При цьому репертуар історичної прози для юних досить різноманітний: історична трилогія (Володимир Рутківський «Джури козака Швайки», «Джури-характерники», «Джури та підводний човен»), висунута на

здобуття Шевченківської премії, роман-жарт (Вадим Карпенко «Марко і Харко», «Перші синці»), пригодницькі романи (Олександр Гаврош «Неймовірні пригоди Івана Сили, найдужчої людини світу», «Пригоди тричі славного розбійника Пинті». Ці твори стали помітним явищем в українській дитячій літературі останніх років, заслужили любов читачів та схвальну оцінку критики.

До історичної тематики звертається у своїх останніх творах і класик української дитячої літератури Володимир Рутківський. Його повісті і романи («Сторожова застава», «Сині Води», трилогія «Джури козака Швайки», «Джури і підводний човен» і «Джури-характерники») охоплюють значний період історії України — від часів Київської Русі до козаччини. Письменник звертається до маловідомих, а то й зовсім невідомих її сторінок, небезпідставно вважаючи, що українська історія нічим не гірша за російську або європейську.

Історичні романи Володимира Рутківського — це історична проза для дітей. Тому головними героями є не історичні постаті, а підлітки (Вітько Бубненко — Мирко із «Сторожової застави», Сашко, Тимко і Зейнулла із «Синіх Вод», Санько, Грицик, Демко Манюня, Телесик із «Джур»), які опиняються у центрі бурхливих подій і разом із читачами вчать найголовнішому: приходити друзям на допомогу у важку хвилину, творити добро, любити і захищати рідну землю. «Неймовірність його характерників — не у химерності чи дивовижності їхніх вчинків і можливостей, а в надлюдській здатності любити людей і віддавати їм себе всього до крихти».

Від легенд сивої давнини письменник ненав'язливо перейшов до спогадів з власного дитинства, яке припало на воєнні роки. Друга Світова війна є трагічною сторінкою історії нашого народу — це аксіома, яку не треба доводити. Але погляд на неї, як на давню історичну подію, неможливий — надто важко навіть після шестидесяти п'яти років гояться рани на тілі і в душі нашого народу. Свідченням цього є повість Володимира Рутківського «Потерчата». «Дитяча сповідь перед дорослими, які так нічому і не навчилися» — такий красномовний підзаголовок дав автор своїм «Потерчатам». «Я, мабуть, письменником став тільки для того, щоб написати цю сповідь. З висоти свого віку вдивляюся в себе, малого, вдивляюся в мільйони таких же, як

я, потерчат, і не можу збагнути, як нам вдалося проскочити по лезу між смертю і життям, між любов'ю та ненавистю, вірою і безнадією. А найдивніше для мене те, що ми не лише проскочили, а й не збожеволіли. Втім, хто його знає. Інакше чому людство робить все можливе для того, аби знищити себе самого». Воєнне дитинство — тема в сучасній дитячій літературі дещо призабута. За внутрішньою напругою, драматизмом «Потерчат» можна поставити в один ряд з повістями Григора Тютюнника «Климко», «Облога», «Вогник далеко в степу». Повість по своїй суті різномасштабна, багатовимірна, різночасова, водночас трагічна, романтично-лірична, і подекуди, навіть гумористична. І це природно, адже дитяча жадоба в пізнанні світу не має меж. От тільки що робити, коли цей світ перевертає з ніг на голову війна? Жах перед поліцаєм — і грудка цукру від німецького вартового (а згодом — така ж сама від червоноармійця), відданість малого песика, що віддав за господаря життя — і ворожість колишніх товаришів до «краснопузого» Володьки, смертельні «іграшки» в руках ровесників — і вигадані розповіді братикові про батька, який прийде весь в золоті і перестріляє всіх ворогів. А хто ж такі потерчата? Діти, що померли нехрещеними — не лише від куль та під бомбами, але в страшні роки геноциду. Істотну роль в повісті відіграє мудра доросла людина — непоступливий в своїх переконаннях дід малого Володьки, який веде хлопчика в минуле, тим самим відкриваючи йому шлях в майбутнє.

Думка Володимира Рутківського про унікальність нашої історії, певно, дуже близька ужгородському письменнику Олександру Гаврошу, книжки якого вийшли у серії «Українська сила». Назва серії досить прозоро натякає: досить плачів над нашою нещасною долею, ми — сильні. Саме такими є герої повістей письменника: спортсмен Іван Фріцак та розбійник Пинтя. Звертаючись до історії, автор відкриває в своїх творах тих героїв, яких не знають навіть дорослі читачі. Справді, багатьом відомі імена Івана Піддубного, або Івана Заїкіна, а хто знає найсильнішу людину світу, чемпіона з боротьби, одного із засновників культуризму Івана Фріцака, красномовно прозваного в народі Силою? Імена Кармелюка, Олекси Довбуша або Робін Гуда відомі всім, а хто такий ватажок опришок, тричі славний розбійник Пинтя? Певно, пригоди і велета Івана Сили, і славнозвісного Пинті захоплять не

одного читача динамічним сюжетом, яскравими характерами, щедрим гумором, і ствердять в них думку про українців, як про націю посправжньому сильних людей. Також варто згадати серію книжок Олександра Гавроша про Закарпатські замки.

Жанр романів Вадима Карпенка про славні пригоди юних козаків Марка та Харка визначити доволі важко — це і історично-пригодницький роман, і казка, і пародія. Герої твору ніби прийшли з українських пісень, а в основі їх пригод розгортається образність українських прислів'їв. І якщо дітям будуть цікавими їх мандри та подвиги, то на дорослого читача чекає іронічне обігрування журналістських і політичних штампів та деякі міркування автора про український менталітет. «Саме ця легка, проте наскрізна самоіронія не дозволяє твору Вадима Карпенка перетворитися на горезвісну шароварщину». Написані на історичному матеріалі оповіді про Марка і Харка не тільки знайомлять читача з українською історією, що важливіше, всі пригоди козаків можуть бути спроектовані на сучасність. У героях читачі впізнають себе, де в чому покепкують, а здебільшого — замисляться, чому в світі все так, а не інакше, і чи може звичайна людина щось змінити.

Прогалиною в сучасній літературі для дітей є брак книг про їхніх ровесників. Тому слід лише вітати такі книги, де б героями були звичайні хлопці і дівчата — ті, з якими читачам хотілося б дружити, які б допомогли їм у складних життєвих ситуаціях, несучи в дитячі душі світло добра, милосердя, співчуття. Такими є книги Марини Павленко «Миколчині історії» та трилогія «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських», «Русалонька із 7-В та Загублений у часі», «Русалонька із 7-В проти русалоньки із білокрилівського лісу».

Жанр повістей Марини Павленко про Русалоньку визначити досить важко. Шкільна повість? Історія про перше кохання? Твір історичної тематики? Книга жахів, детектив чи фантастичні пригоди? У ній немає жодних казкових або міфологічних персонажів (за винятком останньої повісті, та й то русалка з'являється там як звичайна школярка-семикласниця). А є звичайне собі життя дівчинки Софійки та її родини (тата, мами, братика і тітоньки), перше кохання до красеня і хулігана Вадима, перша поїздка до літнього табору,

хвилювання перед першим новорічним балом, улюблені книжки і ненависна математика, сварка з мамою і малий братик. Але ж раптом виявляється, що на родині Вадима висить родове прокляття, стара шафа прабабусі може (коли в неї є настрої) виконувати роль машини часу, у старовинному замку поблизу табору блукає загублена в просторі і часі дитина-привид, а на камені білокрилівського лісу можна побачити русалку (яка потім буде однокласницею і суперницею). І все це повинна розплутувати саме Софійка та її вірний лицар Сашко навіть тоді, коли шансів на розгадку таємниці майже немає.

Зазвичай, якщо в тексті багато всього намішано: пригод, таємниць, інтриг, то нічого доброго з того не виходить, бо у читача лишається присмак хаосу. Такі твори легко читаються і легко забуваються. Повісті Марини Павленко — приємний випадок. Окрім майстерної побудови сюжету, варто відзначити і соковиту мову твору, і великий пласт краєзнавчого матеріалу, вдало вплетеного у сюжетні колізії, і майстерно виписаний буденний побут та психологізм, заснований на гуморі та легкій самоіронії героїні. В яскраву пригодницьку обгортку, за висловом письменниці, можна загорнути і глибокі думки. Читач разом із Софійкою та її друзями відкриває для себе світ. Так, виправити помилки минулого неможливо, але слід пам'ятати, що вони відіб'ються і на наступних поколіннях: що посієш, те і пожнеш. Не стане привидам дитина, яку ніхто не любить, але її страждання не можуть нікого залишити байдужими — чи мало таких дітей в реальному житті? А чи не з заздрості, неприязні та ненависті одне до одного починаються всі війни? Отже, захоплює книга не тільки карколомним сюжетом, але й тим стилем, що тонко відбиває мрії та сподівання дванадцяти-тринадцятирічних читачів.

Одна із проблем нашого сьогодення – безпритульні діти. Кому вони потрібні, хто їх порятує, взагалі, якими вони є, ті, що в свої дитячі роки опинилися, так би мовити, на самому дні життя. Про них розповідає «Повістинка про Потворка» Віктора Терена, «Злочинці з паралельного світу» Галини Малик. Не є щедрою доля і до героїв повісті «Миколчині історії» Марини Павленко хлопчика Миколки та його єдиного друга собаки Найдю. Саме відданими очима волохатого друга показане Миколчине життя, щирість, доброта і самовідданість його

душі. Для чого і потрібні такі книжки, щоб не робити світ хоч трошки кращим? Щоб поруч з тобою завжди був друг, і надії на подарунок від Святого Миколая справджувалися для будь-якої, щасливої і нещасливої, дитини? Повість викликала жваве обговорення на КЛЮЧі.

На ниві популярних зараз детективу і фентезі, а також цілком серйозної науково-популярної літератури продовжує працювати Олесь Ільченко. Його твори, які сам автор визначає як класичний детектив («Смертельний круїз»), роман жахів («Медгоспіталь»), комп'ютерна історія («Пастка для геймера»), любовний роман («Чорне озеро кохання») користуються неабиякою популярністю у дітей. «Вони (читачі) хочуть правди...», — впевнений письменник. – Навіть у найфантастичнішій історії все одно повинні бути живі люди, бо, як казав Шкловський, у Гоголя входить у двері чорт – вірю, а у іншого письменника входить людина – не вірю. Так і тут: треба знаходити баланс достовірності й вигадки, бо практика показала, якщо просто зафіксувати реальну історію, вона здається неймовірною. Парадоксально, але вигадка надає історії правдивості... Потрібно абсолютно серйозно, спокійно розмовляти, треба бути другом цього підлітка, а не ментором-всезнайкою, який каже, що треба зробити тільки так і не інакше». Окремо у творчості письменника стоять науково-популярні книжки, героями яких є, так звані, знайомі незнайомці: дерева, птахи, риби, комахи. Цінність «Дерев», «Наших птахів», «Бджолиних родичів» полягає не стільки у цікавому пізнавальному матеріалі, скільки у ставленні автора до того, про що він пише: любов до всього живого, прагнення вслухатися у навколишній світ, сприймати його серцем та глибше пізнати. Також виходять цікаві детективи (Андрій Кокотюха «Полювання на Золотий кубок», «Мисливці за привидами», Євгенії Кононенко «Бабусі також були дівчатками», Наталі та Олександра Шевченків «Привид у Домі Гукала») у серії «Дивний детектив» видавництва «Грані-Т».

Вже було сказано вище, що помітною прогалиною в сучасній дитячій літературі є брак книг для підлітків. Для цієї категорії читачів (певно, найвибагливішої) широко представлена лише фантастика, яка розквітає в Україні буйним цвітом. Це твори Галини Пагутяк

«Королівство», «Втеча звірів», Марини та Сергія Дяченків «Відьомська доба», «Ключ від Королівства», «Дика енергія. Лана» тощо.

Окреме місце в сучасній українській фантастиці займають твори подружжя Дяченків. Вже перші їх книги були тепло зустрінуті критикою і вдячно – читачами. Марина та Сергій Дяченки є лауреатами майже всіх премій в галузі фантастики, їх аудиторія різноманітна – від малюків, яким адресовані казки «Габріель» та «Пригоди Маринки Михайлової», до дорослих. Підлітки займають серед шанувальників творчості Дяченків не останнє місце, насамперед – завдяки поєднанню захоплюючого сюжету з тонким психологізмом. Адже у підлітковому віці світ перевертається догори ногами, і знайти в ньому себе не так вже й просто. А головним для всіх героїв письменників є не фантастичні пригоди, а моральні проблеми: проблема ненависті, що поступово переростає в розуміння і любов («Ритуал», «Шрам»), проблема вибору в неоднозначній ситуації («Скрут»), проблема насилля, витоки якого лежать в людській природі («Печера»), проблема совісті («Долина Совісті»). Соціально-фантастичним романом є «Відьомська доба», де світ, схожий на сучасну Україну, населений персонажами українського фольклору (відьми, нявки, чугайстри), а переживання героїв, що живуть в передчутті кінця світу, нагадують наші жахи та надії. Проблемі людини в світі, що також живе передчуттям Апокаліпсису, присвячений роман «Армагеддом». Як антиутопія виступає цей світ у романі «Пандем». Вічні питання добра і зла, що неоднозначно подаються у книгах Дяченків, не можуть залишити байдужими підлітків з їхнім загостреним почуттям справедливості та прагненням пізнати цей світ.

Сучасні підлітки у фантастичному світі, який, проте, не завжди відрізняється від реального своїми проблемами, — це тема і роману Галини Пагутяк «Королівство». За стилем її твори скидаються на своєрідні казки для дорослих, де химерна вигадка переплітається із сучасною реальністю. Їх герої намагаються якщо не повернути, то хоча б нагадати нам про ті важливі речі, які втрачає нібито химерний і вигаданий, але насправді реальний світ. Головні героїні роману — п'ятнадцять років, доки її мама була у відрядженні, дівчинка вскочила у халепу, з якої і розпочинаються всі пригоди. Частиною страшної казки

став Львів, де відбувається початок роману, у структурі твору є Серединний Світ — світ вибору, тобто наша Земля, є Імперія, де панує диктатор і його посіпаки в чорних шкірянках, а люди не вміють посміхатися, є Королівство — осередок мудрості всіх світів. Проте воно в небезпеці, бо король помер, королева зникла, принц загубився, а уряд підписав коаліційну угоду із сусідами. А ще в цій історії дуже багато нечисті і котів, кілька різнокольорових мишей, трохи ліричної поезії, жменька соціальної сатири, багато дружби, перше кохання. Головним символом роману є книжки — з ними борються, їх спалюють і захищають. Тому ненав'язливо впливає і головний висновок — читай добрі книги, не давай Імперії вкрасти твою душу. Саме до цього прагнуть працівники дитячих бібліотек, долучаючи дитину до книжкової скарбниці.

Популяризація творів сучасної української дитячої літератури

З метою популяризації сучасної дитячої літератури працівники дитячих бібліотек можуть використовувати найрізноманітніші форми роботи: книжкові виставки, тематичні полиці, огляди літератури, голосні читання, презентації нових книг, ігри та вікторини, літературні вітальні та вечори, усні журнали, брейн-ринги, віртуальні подорожі тощо.

При всьому різноманітті методів популяризації літератури візитною карткою бібліотеки можна вважати саме книжкові виставки. Так, щоб широко представити авторські казки сучасних українських письменників, для читачів-учнів 1-4 класів пропонуємо оформити виставку «Казкограй» (Додаток 1), в якій добре було б об'єднати наочну популяризацію літератури з елементами гри. Наприклад, до розділу книжок Олександра Дерманського можна зробити міні-зошити з коротенькими задачками до кожного твору, запитання до книжок Зірки Мензатюк оформити на зірочках, а до казок Марини Павленко — у вигляді клубків у Ялосоветиній скрині. Такі завдання спонукатимуть читача звернутися до тієї або іншої книжки. Для читачів-учнів 5-6 класів радимо оформити, так звані, серійні тематичні полиці: «Грані сучасних книжок», «Дивний детектив» (книжки видавництва «Грані-Т» із серії «Сучасна дитяча проза»), «Місто пригод» Видавець Вадим

Карпенко, «Для тих, хто не любить читати» («Зелений пес»). Біля тематичних полиць можна проводити огляди нової літератури. Що стосується найстаршої категорії читачів дитячих бібліотек — учнів 8-9 класів, то вважаємо, що їх зацікавить виставка-портрет «Марина і Сергій Дяченки: зоряне подружжя фантастів», на якій слід представити не лише твори прозаїків-фантастів, але й статті про їхню творчість, рецензії на їхні твори, відомості про численні нагороди, відгуки читачів на ту чи іншу книгу.

При підготовці масових заходів, спрямованих на популяризацію сучасної української дитячої літератури, слід враховувати ряд факторів: залучення до них якомога більше читачів, підбірка цікавого та захоплюючого матеріалу, цікаві форми його викладу, орієнтація на вікові та психологічні особливості учасників. Для дітей найбільш характерним є пізнання світу у грі. Отже, чи не найефективнішими формами роботи будуть різноманітні ігри, вікторини, літературні подорожі, літературні загадки. Радимо провести за книгами сучасних дитячих письменників літературну гру-подорож «Пошуки козацької шаблі» (за повістю Зірки Мензатюк «Таємниця козацької шаблі»), вікторину «Хто розчаклує чугайстра?» (за повістю Олександра Германського «Танок чугайстра»), літературні пазли «Домовичок» (за повістями Марини Павленко «Домовичок з палітрою» та «Домовичок запрошує»), літературне лото «Зайчики» (за повістю Івана Андрусяка «Хто боїться Зайчиків?»). Такі форми роботи не лише заохочують дітей до читання, але й розвивають пам'ять, ініціативу, спостережливість, кмітливість.

Незамінними формами популяризації літератури серед читачів-учнів 5-6 класів є проведення брейн-рингів, літературних аукціонів, ігор типу «Що? Де? Коли?», КВК, «О, щасливчик», «Поле чудес», «Слідство ведуть знатоки». Їхні переваги у тому, що вони містять елементи змагання, дають можливість читачам виявити свої знання, розвивають колективне мислення, швидкість реакції. Спираючись на сказане вище, серед цієї категорії читачів пропонуємо провести гру «Детективне бюро «Русалонька» (за повістями Марини Павленко «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських», «Русалонька із 7-В та Загублений у часі», «Русалонька із 7-В проти русалоньки із

Білокрилівського лісу») (Додаток 2), клуб веселих та кмітливих «Марко та Харко — суперкозаки» (за повістями Вадима Карпенка), історико-літературні інтелектуальні бої «Джури і характерники» (за повістями Володимира Рутківського «Джури козака Швайки» і «Джури-характерники») або «Хто такі опришки?» (за повістю Олександра Гавроша «Пригоди тричі славного розбійника Пинті»).

Як бачимо, популяризація книги має на меті не лише долучити дитину до читання, але й розвинути її творчі здібності. Під час різноманітних конкурсів дитина може спробувати себе у ролі художника-ілюстратора (конкурс на кращий малюнок до будь-якої книги), письменника (конкурс на краще продовження казки), актора або режисера (конкурс на кращу інсценівку) тощо. Те, що вона не просто прочитала, а пропустила крізь свої думки, і серце, лишається із нею назавжди. Сказане вище стосується таких форм роботи, як літературні ранки, літературно-музичні вечори і композиції, літературні вітальні, вистави. Доречним до 140-річного ювілею Лесі Українки, який святкуватиметься у 2011 році, буде проведення для читачів-учнів 1-4 класу літературного ранку «Хотіла б я Піснею стати...» за повістю Євгена Білоуса «Лесина Пісня» (Додаток 3). Спираючись на «Київські казки» Зірки Мензатюк, добре було б провести для читачів-учнів 1-4 класу літературну відеоподорож «Київ — місто казкове», використавши під час її проведення численні відеоматеріали про українську столицю. Вважаємо, що цікавою буде презентація книги Олеся Ільченка «Дерева», проведена під назвою «Ці знайомі незнайомці...». Для драматичних або лялькових театрів у бібліотеках для дітей сучасна дитяча проза дає багатий матеріал для вистав: інсценізувати можна твори Лесі Воронини, Івана Андрусяка, Марини Павленко та ін.

«Діти не читають, не хочуть читати...», — повторюють дорослі. А якщо і читають, то примусово. Мета заходів, які спрямовані на популяризацію літератури серед дітей, — допомогти дітям відчувати радість читання, навчити їх сприймати за допомогою слова «розумне, добре і вічне», зробити так, щоб потреба у читанні була складовою їхнього духовного життя.

Найкращі сучасні українські дитячі письменники та книги для дітей

Татуся Бо (Тетяна Комлик) - письменник-блогер-гуморист з Полтави. Вона мріє на чистій літературній мові, а нотатки в своєму блозі пише полтавським суржиком. Її книги для дітей - зворушливі і незмінно популярні. Для найменших читачів рекомендую прекрасний збірник віршів і казок Татусі Бо - "Засіналочки"

Андрій Кокотюха. Дитячі детективи - тема не менш серйозна, ніж детективи дорослі. Про це прекрасно знає Андрій Кокотюха - титулований автор великої кількості книг для дорослих, який подарував нас також і прекрасні дитячі книги. Андрій спеціалізується на детективних сюжетах, і в інших жанрах. Його книг "Таємниця козацького скарбу", "Таємниця зміїної голови" і "Таємниця підводного човни" заслужили любов і незмінний інтерес з боку юних українських читачів.

Тарас і Мар'яна Прохасько. Сучасний український прозаїк, автор серйозних літературних творів, на рахунок якого безліч номінацій і премій, велика купа книг про Україну і українців, переведених на безліч мов. Але й дитячі книги Тараса користуються не меншим попитом. Найцікавіші книги "Хто Зроби сніг", "Життя і сніг". Мар'яна також подарувала малюкам улюблену серію без слів про пригоди "Кучерявих". "Кучеряві повертаються у місто" та інші.

Сашко Лірник - казкар-лірик, актор, телеведучий, автор телепрограм і постановок. Його багата біографія і неординарний життєвий шлях привертають увагу безлічі шанувальників. Його казки, вірші та повісті для дітей та дорослих давно відомі і популярні у власному авторському виконанні автора, а видаватися почали зовсім недавно.

У казках Сашка Лірника - все багатство душі і історії українського народу. Тож рекомендую чудову книгу українських казок, яка так і називається "Казки Лірника Сашка".

Андрій Бачинський. Покликання дитячого письменника взяло верх над пристрастю інженера-конструктора та подарувало нам чудового оригінального автора дитячої літератури. Його діалог про пригоди детективів в Артеку не залежується на полицях, а підліткова

історія "140 децибелів тиші" взяла премію Дитяча Книга Року за версією BBC в 2015 році.

Сашко Дерманський. Творчість Сашка Дерманського насамперед орієнтована на дітей молодшого та шкільного віку. Творам письменника властиві яскраві і привабливі персонажі, веселі історії і захоплюючі пригоди, завдяки чому діти читають їх на одному диханні. Багато книжок автора відзначені популярними українськими та міжнародними літературними преміями. Крім прози, Сашко також пише й вірші. Найпопулярніші його книги "Чудове Чудовисько", "Король буків, або таємниця Смарагдової книги", "Вужик Онисько" " Казки дракона Омелька".

Іван Антонович Малкович. Досвідчений український письменник, поет і видавець, власник і директор першого приватного видавництва "А-ба-ба-га-ла-ма-га". Лауреат Національної премії України імені Тараса Шевченка. Найпопулярніші книги "Українська абетка". "Улюблені вірші", "100 казок".

Василь Федієнко - відомий дитячий письменник. Його авторська методика навчання втілилася в серію книг, яку знають і цінують турботливі батьки. Дітям самого різного віку припали до смаку цікаві букварі та посібники з математики, розвитку мовлення та інших предметів. Директор видавництва "Школа", чудові книги якого пропоную для розвитку і дозвілля.

Наталія Чуб - українська дитяча письменниця, дитячий психолог, автор численних книг для дітей і батьків, дитячих енциклопедій. Найпопулярніші її видання "Азбука хоробрості", "Азбука доброти", "Азбука ввічливості", "Азбука дружби" - ці книги знають і люблять вже кілька поколінь читачів. "100 батьківських" чому "- книга для батьків, яка допомагає знайти відповіді на найчастіші запитання малюка.

"VavaBooks. Простір української дитячої книги" - проєкт підтримки дитячого читання, історія якого почалася в 2014 році зі старту сайту про українську дитячу літературу для дітей та підлітків. З того ж часу щороку авторки та експерти порталу відзначають видання різних жанрів і форматів: художні та пізнавальні книжки, новинки для дітей і підлітків різного віку та для родинного читання. До команди

"БараБуки" входять літературознавиці, письменниці, методистки Лабораторії дитячого читання НЦ "Мала академія наук України".

Простір української дитячої книги "БараБука" серед півсотні видань для родинного читання обрав найкращі дитячі та підліткові видання 2022 року. Переможців назвали в 11 категоріях: до них потрапили 17 книжок:

- *Книжка-картинка року*: Грася Олійко. "Сукня для Марусі" (А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА)
- *Мальопис року*: Оксана Була. "Вересова міль" (ВСЛ)
- *Родинне читання*: Дмитро Кузьменко. "Я, тато і висока гора". Ілюстрації: Оксана Драчковська (Віват)
- *Поетична книжка року*: Олександр Подоляк. "Диктувала це сорока, а записував їжак". Ілюстрації: Катерина Рейда (Крокус)
- *Літературна казка року*: Зоряна Живка. "Півник". Ілюстрації: Оля Гайдамака (ВСЛ)
- *Художня проза для молодшого шкільного віку*: Галина Ткачук. "Дуб Трьох Лісовиків". Ілюстрації: Ксенія Маркевич (Читаріум)
- *Драматургічна книжка року*: Оксана Луцевська, Анна Сурган. "Триматися за руки, сестричко" (Крокус)
- *Підліткова книжка року*: Володимир Аренєв. "Скарбничка історій". Ілюстрації: Наталя Ком'яхова, Сашко Ком'яхов (ВСЛ); Андрій Бачинський. "Примари Чорної діброви". Ілюстрації: Дар'я Філіпова (ВСЛ); Олена Захарченко. "Метро до Темного Міста" (ВСЛ); Олександра Орлова. "Парфумерний щоденник Зої". Ілюстрації: Андріана Чуніс (ВСЛ)
- *Вибір читачів*: Катерина Єгорушкіна. "Мої вимушені канікули". Ілюстрації: Соня Авдеєва (Віват)
- *Шпаргалка для вчителя*: Ольга Павленко. "Абетка". Ілюстрації: Юлія Вус (Віват)
- *Воєнні книжки*: Лариса Денисенко. "Діти повітряних тривог". Ілюстрації: Олена Лондон (Видавництво); Олена Максименко. "пси, які приручають людей". Ілюстрації: студія "сері/граф" (Портал); Оля Русіна. "Абрикоси зацвітають уночі" (ВСЛ); Володимир Чернишенко. "Битва за місто" (Артбукс)

Будьте у тренді, читайте українське!

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИКУМ З ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ І ВИРАЗНОГО ЧИТАННЯ

2.1. Практичні роботи

Практичне заняття № 1

Тема: Усна народна творчість для дітей. Малі фольклорні жанри. Пісні й казки

Мета вивчення: ознайомитись з особливостями усної народної творчості для дітей, малими фольклорними жанрами, розвинути вміння і навички виразного читання творів народної творчості для дітей.

План

1. Дитячий фольклор як сегмент усної народної творчості.
2. Колискові пісні, забавлянки.
3. Календарно-обрядові та ігрові пісні.
4. Дитячий ігровий фольклор і малі фольклорні жанри.
5. Легенди і перекази в дитячому читанні.
6. Українські народні казки як жанр літератури для дітей.

Завдання:

1. Творчо оформити підбірку дитячих пісень, казок, легенд, скоромовок, загадок, лічилок та ін., які використовують у вашій родині: «Дитячий фольклор моєї родини». Підготуватись до презентації на занятті.

Література

1. Богданець-Білоskalенко Н.І. Дитяча література. Твори українських письменників II половини ХХ - початку ХХІ століть [Текст]: Навчальний посібник / Н. І. Богданець-Білоskalенко. К. : Слово, 2011. 480 с.

2. Богуш А., Гавриш Н., Котик Т. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності у дошкільних навчальних закладах. Підручник для студентів ВНЗ факультетів дошкільної освіти. К. : Видавничий дім «Слово», 2006. 304 с.

2. Вернигора Н. Література для дітей у ХХ ст.: жанрово-тематичний аспект // Наукові записки Інституту журналістики. К.: Інститут журналістики КНУ Тараса Шевченка, 2004. Т. 14. С. 87-94.

3. Дитяча література: теорія, історія, практика: Навчально-методичний посібник для студентів-філологів спеціальності «Педагогіка і методика середньої освіти» / Автор-укладач Л.О. Бондар. Миколаїв, 2011. 234 с.

4. Качак Т. Українська література для дітей та юнацтва: підручник. К.: ВЦ «Академія», 2016. 352 с.

5. Українська дитяча література [Текст]: Хрестоматія / Вступ. ст. та упорядкув. Л.П. Козачок. 2-ге вид., стер. К.: Вища школа, 2006. 519 с.

6. Українська література для дітей. Хрестоматія [Текст]: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Упор. О.О. Гарачковська. К. : Видавничий центр "Академія", 2011. 800 с.

7. Хрестоматія для дошкільнят. 4 - 5 років [Текст] : Посібник для батьків та вихователів дитячих садків / Упорядники: Шевченко О, Качалова Т., Кир'ян Н. К. : Школа, 2000. 559 с.

Практичне заняття № 2 (зфн №1)

Тема: Особливості читання дітям різного віку. Основи виразного читання

Мета вивчення: ознайомитись з особливостями читання дітям різного віку; визначити складові та прийоми виразного читання; розвинути вміння і навички виразного читання творів народної творчості для дітей.

План

1. Книги для дітей раннього віку (1-2 роки).
2. Особливості читання дітям молодшого дошкільного віку (3-4 роки).

3. Особливості читання дітям старшого дошкільного віку (5-6 років).

4. Основи теорії виразного читання:

- володіння технікою мовлення;
- знання засобів логіко-емоційної виразності і читання;
- знання особливостей читання творів різних жанрів.

5. Прийоми підготовки дітей до виразного читання.

6. Вимоги до виразного читання. Формування навичок виразного читання дітей дошкільного віку.

Завдання:

1. Підготуватись до виразного читання улюбленої народної казки. Представити свій варіант на занятті. Читання можна супроводжувати музикою, наочністю.

Література

1. Білан О. І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / за заг. ред. О. В. Низьковської. Тернопіль: «Мандрівець», 2017. 256 с.

2. Дитина: Освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. кер. проекту В. О. Огнев'юк. К.: Київ. ун-т ім. Б. Гринченка, 2016. 304 с.

3. Ісаєва О.О. Організація читацької діяльності школярів /О.О.Ісаєва. К.: Ленвіт, 2001. 170 с.

4. Олійник Г.А. Виразне читання /Г.А.Олійник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2001. 224 с.

Практичне заняття № 3

Тема: Дитяча література XIX століття. Твори для дітей

Т.Г. Шевченка

Мета вивчення: ознайомитись з етапом становлення літератури для дітей (XIX ст.) та творчістю письменників цього періоду.

План

1. Становлення літератури для дітей.

2. Твори для дітей Т. Шевченка.
3. М. Вовчок як автор дитячої літератури.
4. Гумористичні байки Л. Глібова для дітей.
5. Внесок у дитячу літературу інших авторів (С. Руданський, Ю. Федькович, Б. Грінченко). Підготувати повідомлення
6. Перший український дитячий журнал «Дзвінок».

Завдання:

1. Проаналізувати один із творів Т. Шевченка про дитинство («І золотої й дорогої», «Мені тринадцятий минало», «На великдень у соломі», «Маленькій Мар'яні» та ін.) за схемою (джерело № 2, с. 20-21). Підготуватися до його виразного читання.

2. Проаналізувати одну з казок М. Вовчка («Дев'ять братів і десята сестриця Галя», «Кармелюк», «Ведмідь», «Невільничка» та ін.). Підготуватися до виразного читання за особами (в мікрогрупах).

Література

1. Дитяча література: теорія, історія, практика: Навчально-методичний посібник для студентів-філологів спеціальності «Педагогіка і методика середньої освіти» / Автор-укладач Л.О. Бондар. Миколаїв, 2011. 234 с.

2. Качак Т. Українська література для дітей та юнацтва: підручник. К.: ВЦ «Академія», 2016. 352 с.

3. Клочек Г. Поезія Тараса Шевченка: сучасна інтерпретація. Навч.-метод. посібник. К.: Освіта, 1998. 237 с.

4. Українська дитяча література [Текст]: Хрестоматія / Вступ. ст. та упорядкув. Л.П. Козачок. 2-ге вид., стер. К.: Вища школа, 2006. 519 с.

5. Українська література для дітей. Хрестоматія [Текст]: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Упор. О.О. Гарачковська. К. : Видавничий центр "Академія", 2011. 800 с.

Практичне заняття № 4

Тема: Зарубіжна література ХХ століття у дитячому читанні

Мета вивчення: ознайомлення з творчістю зарубіжних дитячих письменників ХХ століття.

План

1. Розвиток світової дитячої літератури в ХХ столітті.
2. Французька література для дітей. Антуан-Марі-Роже де Сент-Екзюпері «Маленький принц». Творчість сучасних авторів.
3. Російська література для дітей. Корній Чуковський, Самуїл Маршак, Віталій Біанкі, Микола Носов. Сучасна література для дітей (Михайло Яснов та ін.).
4. Німецька література для дітей. Кірстен Бойє Корнелія Функе.
5. Англійська література для дітей. Джоан-Кетлін Ролінг.
6. Скандинавська література для дітей. Астрід-Анна-Емілія Ліндгрен.
7. Італійська література для дітей. Джані Родарі.
8. Польська література для дітей. Януш Корчак.
9. Американська література для дітей. Джек Лондон.

Завдання:

1. Скласти розгорнуту таблицю «Розвиток дитячої літератури в ХХ столітті: творчість зарубіжних письменників».

Література

1. Качак Т. Б., Круль Л. М. Зарубіжна дитяча література: Навчально – методичний посібник. Івано-Франківськ, 2009. 90 с.
2. Качак Т. Б. Зарубіжна дитяча література: основні аспекти вивчення // Література. Діти. Час: Вісник центру дослідження літератури для дітей та юнацтва. Вип. 1. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2011. С. 125 – 131.
3. Качак Т. Б., Круль Л. М. Зарубіжна література для дітей: Методичні рекомендації для студентів спеціальності «Початкова освіта». Івано-Франківськ, 2018. 48 с.

4. Качак Т. Б. , Круль Л. М. Зарубіжна література для дітей. Підручник. К.: Академвидав, 2014. 446 с.

5. Комарівська Н.О. Зарубіжна література для дітей. Хрестоматія : Навч. посібник. Вінниця, ТОВ «ТВОРИ», 2018. 696 с.

6. Круль Л. М., Качак Т. Б. Література іноземною мовою для дітей дошкільного віку: Методичні рекомендації до практичних занять. Івано-Франківськ, 2012. 32 с.

7. Література. Діти. Час: Вісники центру дослідження літератури для дітей та юнацтва. Вип. 1, 2, 3. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2011-2012.

8. Мартинець А. Дитяча зарубіжна література: навч.-метод. посібник. Івано-Франківськ: Симфонія Форте, 2011. 168 с.

Практичне заняття № 5 (№2 для зфн)

Тема: Сучасна українська дитяча література

Мета вивчення: ознайомитись з авторами та творами вітчизняної сучасної дитячої літератури, розвинути вміння робити огляд-рецензію на художній твір.

План

1. Традиції і новаторство в літературі для дітей у I пол. XX століття.

- Поезія, адресована дітям. Л. Українка, О.Олесь.
- Проза для дітей. М.Коцюбинський, В.Винниченко.

2. Література для дітей радянського періоду.

- Поезія (П.Тичина, М.Рильський, П.Воронько).
- Проза (С.Васильченко, О.Іваненко, М.Трублаїні, Ю.Збанацький).
- Драматургія для дітей.
- Періодика для дітей.

3. Тематичне і жанрове оновлення літератури для дітей у II пол. XX століття.

- Поезія для дітей (М.Стельмах, Д.Павличко, Л.Костенко, М.Вінграновський, А.Костецький).

- Проза для дітей (В.Нестайко, Г.Тютюнник, Є.Гуцало) та найменших читачів (В.Сухомлинський).
 - Драматургія для дітей.
4. Сучасна українська література для дітей. А.Качан, Л.Чижова та ін.
 5. Сучасна літературна казка.

Завдання:

1. Написати огляд-рецензію на одну з популярних книг сучасної української дитячої літератури.
2. Порівняти українську народну і сучасну літературну казку (за власним вибором). Дати відповідь на питання: в чому їх спільні риси та відмінності?

Література

1. Дитяча література: теорія, історія, практика: Навчально-методичний посібник для студентів-філологів спеціальності «Педагогіка і методика середньої освіти» / Автор-укладач Л.О. Бондар. Миколаїв, 2011. 234 с.
2. Качак Т. Українська література для дітей та юнацтва: підручник. К.: ВЦ «Академія», 2016. 352 с.
3. Українська дитяча література [Текст]: Хрестоматія / Вступ. ст. та упорядкув. Л.П. Козачок. 2-ге вид., стер. К.: Вища школа, 2006. 519 с.
4. Українська література для дітей. Хрестоматія [Текст]: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Упор. О.О. Гарачковська. К. : Видавничий центр "Академія", 2011. 800 с.

2.2. Лабораторні роботи

Лабораторне заняття № 1 (№ 1 для зфн)

Тема: Усна народна творчість для дітей. Малі фольклорні жанри

Мета вивчення: ознайомитись з особливостями усної народної творчості для дітей, навчатись працювати з фольклорним матеріалом для роботи з різними видами порушень мовлення у дітей.

Теоретична частина

1. Дитячий фольклор як сегмент усної народної творчості.
2. Колискові пісні, забавлянки.
3. Календарно-обрядові та ігрові пісні.
4. Дитячий ігровий фольклор і малі фольклорні жанри.
5. Легенди і перекази в дитячому читанні.
6. Українські народні казки як жанр літератури для дітей.

Практична частина

Завдання: Підготувати підбірку творів малих фольклорних жанрів (чистомовки, скоромовки, вірші, приказки) для роботи логопеда з постановки різних звуків та інших видів порушень мовлення у дітей.

Література

1. Богданець-Білокаленко Н.І. Дитяча література. Твори українських письменників II половини ХХ - початку ХХІ століть [Текст]: Навчальний посібник. К. : Слово, 2011. 480 с.
2. Богуш А., Гавриш Н., Котик Т. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності у дошкільних навчальних закладах. Підручник для студентів ВНЗ факультетів дошкільної освіти. К. : Видавничий дім «Слово», 2006. 304 с.
3. Вернигора Н. Література для дітей у ХХ ст.: жанрово-тематичний аспект // Наукові записки Інституту журналістики. К.: Інститут журналістики КНУ Тараса Шевченка, 2004. Т. 14. С. 87-94.
3. Дитяча література: теорія, історія, практика: Навчально-методичний посібник для студентів-філологів спеціальності

«Педагогіка і методика середньої освіти» / Автор-укладач Л.О. Бондар. Миколаїв, 2011. 234 с.

4. Качак Т. Українська література для дітей та юнацтва: підручник. К.: ВЦ «Академія», 2016. 352 с.

5. Українська дитяча література [Текст]: Хрестоматія / Вступ. ст. та упорядкув. Л.П. Козачок. К.: Вища школа, 2006. 519 с.

6. Українська література для дітей. Хрестоматія [Текст]: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Упор. О.О. Гарачковська. К. : Видавничий центр "Академія", 2011. 800 с.

7. Хрестоматія для дошкільнят. 4 - 5 років [Текст] : Посібник для батьків та вихователів дитячих садків / Упорядники: Шевченко О, Качалова Т., Кир'ян Н. К. : Школа, 2000. 559 с.

Лабораторна робота № 2

Тема: Дитяча література XIX століття

Мета вивчення: ознайомлення з творами для дітей вітчизняних письменників XIX століття, розвиток навичок виразного читання та роботи з художніми творами в дошкільному дитячому закладі.

Теоретична частина

1. Становлення літератури для дітей.
2. Твори для дітей Т. Шевченка.
3. М. Вовчок як автор дитячої літератури.
4. Гумористичні байки Л. Глібова для дітей.
5. Внесок у дитячу літературу інших авторів (С. Руданський, Ю. Федькович, Б. Грінченко).
6. Перший український дитячий журнал «Дзвінок».

Практична частина

Завдання: підготувати в мікрогрупах мультимедійний проект «Твори для дітей Т. Шевченка» (з виконанням творів). Представити виступ на занятті. (Можна у форматі відео).

Література

1. Богуш А., Гавриш Н., Котик Т. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності у дошкільних навчальних закладах. Підручник для студентів ВНЗ факультетів дошкільної освіти. К. : Видавничий дім «Слово», 2006. 304 с.

2. Дитяча література: теорія, історія, практика: Навчально-методичний посібник для студентів-філологів спеціальності «Педагогіка і методика середньої освіти» / Автор-укладач Л.О. Бондар. Миколаїв, 2011. 234 с.

3. Качак Т. Українська література для дітей та юнацтва: підручник. К.: ВЦ «Академія», 2016. 352 с.

4. Клочек Г. Поезія Тараса Шевченка: сучасна інтерпретація. Навч.-метод. посібник. К.: Освіта, 1998. 237 с.

5. Українська дитяча література [Текст]: Хрестоматія / Вступ. ст. та упорядкув. Л.П. Козачок. К.: Вища школа, 2006. 519 с.

6. Українська література для дітей. Хрестоматія [Текст]: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Упор. О.О. Гарачковська. К. : Видавничий центр "Академія", 2011. 800 с.

Лабораторна робота № 3

Тема: Дитяча література XIX століття. Гумористичні байки

Л. Глібова

Мета вивчення: ознайомлення з творами для дітей вітчизняних письменників XIX століття, розвиток навичок виразного читання та роботи з художніми творами в дошкільному дитячому закладі.

Теоретична частина

1. Становлення літератури для дітей.
2. Твори для дітей Т. Шевченка.
3. М. Вовчок як автор дитячої літератури.
4. Гумористичні байки Л. Глібова для дітей.
5. Внесок у дитячу літературу інших авторів (С. Руданський, Ю. Федькович, Б. Грінченко).
6. Перший український дитячий журнал «Дзвінок».

Практична частина

Завдання: підготувати театралізований виступ (виразне читання) – представлення своєї улюбленої гумористичної байки Л. Глібова. Продумати вступ (коротенька інформація про автора і твір), можливі ілюстрації (декорації), запитання та інші прийоми роботи для виконання в дитячій аудиторії. Підготувати план-конспект (сценарій виступу).

Література

1. Богущ А., Гавриш Н., Котик Т. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності у дошкільних навчальних закладах. Підручник для студентів ВНЗ факультетів дошкільної освіти. К. : Видавничий дім «Слово», 2006. 304 с.

2. Дитяча література: теорія, історія, практика: Навчально-методичний посібник для студентів-філологів спеціальності «Педагогіка і методика середньої освіти» / Автор-укладач Л.О. Бондар. Миколаїв, 2011. 234 с.

3. Качак Т. Українська література для дітей та юнацтва: підручник. К.: ВЦ «Академія», 2016. 352 с.

4. Клочек Г. Поезія Тараса Шевченка: сучасна інтерпретація. Навч.-метод. посібник. К.: Освіта, 1998. 237 с.

5. Українська дитяча література [Текст]: Хрестоматія / Вступ. ст. та упорядкув. Л.П. Козачок. К.: Вища школа, 2006. 519 с.

6. Українська література для дітей. Хрестоматія [Текст]: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Упор. О.О. Гарачковська. К. : Видавничий центр "Академія", 2011. 800 с.

Лабораторна робота № 4

Тема: Зарубіжна література ХХ століття у дитячому читанні

Мета вивчення: ознайомлення з особливостями розвитку зарубіжної літератури для дітей та найбільш відомими творами дитячих письменників різних країн світу.

Теоретична частина

1. Розвиток світової дитячої літератури в ХХ столітті.
2. Французька література для дітей. Антуан-Марі-Роже де Сент-Екзюпері «Маленький принц». Творчість сучасних авторів.
3. Російська література для дітей. Корній Чуковський, Самуїл Маршак, Віталій Біанкі, Микола Носов. Сучасна література для дітей (Михайло Яснов та ін.).
4. Німецька література для дітей. Кірстен Бойє. Корнелія Функе.
5. Англійська література для дітей. Джоан-Кетлін Ролінг.
6. Скандинавська література для дітей. Астрід-Анна-Емілія Ліндгрєн.
7. Італійська література для дітей. Джані Родарі.
8. Польська література для дітей. Януш Корчак.
9. Американська література для дітей. Джек Лондон.

Практична частина

Завдання (в мікрогрупах по 3-5 осіб): підготувати проект (мультимедійна презентація, буклет, плакат, ілюстрований журнал тощо) з теми «Сучасна світова література для дітей» (в одній із зарубіжних країн – за вибором мікрогрупи, але щоб в академ. групі не повторювались).

Література

1. Качак Т. Б., Круль Л. М. Зарубіжна дитяча література: Навчально – методичний посібник. Івано-Франківськ, 2009. 90 с.
2. Качак Т. Б. Зарубіжна дитяча література: основні аспекти вивчення // Література. Діти. Час: Вісник центру дослідження літератури для дітей та юнацтва. Вип. 1. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2011. С. 125 – 131.

3. Качак Т. Б., Круль Л. М. Зарубіжна література для дітей: Методичні рекомендації для студентів спеціальності «Початкова освіта». Івано-Франківськ, 2018. 48 с.

4. Качак Т. Б., Круль Л. М. Зарубіжна література для дітей. Підручник. К.: Академвидав, 2014. 446 с.

5. Комарівська Н.О. Зарубіжна література для дітей. Хрестоматія : Навч. посібник. Вінниця, ТОВ «ТВОРИ», 2018. 696 с.

6. Круль Л. М., Качак Т. Б. Література іноземною мовою для дітей дошкільного віку: Методичні рекомендації до практичних занять. Івано-Франківськ, 2012. 32 с.

7. Література. Діти. Час: Вісники центру дослідження літератури для дітей та юнацтва. Вип. 1, 2, 3. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2011-2012.

8. Мартинець А. Дитяча зарубіжна література: навч.-метод. посібник. Івано-Франківськ: Симфонія Форте, 2011. 168 с.

Лабораторна робота № 5

Тема: Сучасна українська дитяча література

Мета вивчення: ознайомлення з сучасною вітчизняною дитячою літературою та періодикою, розвинути вміння креативного мислення та діяльності.

Теоретична частина

1. Традиції і новаторство в літературі для дітей у I пол. XX століття.

- Поезія, адресована дітям. Л. Українка, О.Олесь.
- Проза для дітей. М.Коцюбинський, В.Винниченко.

2. Література для дітей радянського періоду.

- Поезія (П.Тичина, М.Рильський, П.Воронько).
- Проза (С.Васильченко, О.Іваненко, М.Трублаїні, Ю.Збанацький).
- Драматургія для дітей.
- Періодика для дітей.

3. Тематичне і жанрове оновлення літератури для дітей у II пол. XX століття.

- Поезія для дітей (М.Стельмах, Д.Павличко, Л.Костенко, М.Вінграновський, А.Костецький).
 - Проза для дітей (В.Нестайко, Г.Тютюнник, Є.Гуцало) та найменших читачів (В.Сухомлинський).
 - Драматургія для дітей.
4. Сучасна українська література для дітей. А.Качан, Л.Чижова та ін.
 5. Сучасна літературна казка.

Практична частина

1. Зробити аналітичний огляд та вибудувати власний рейтинг сучасної літературної періодики для дітей.
2. Розробити, творчо оформити та представити власний макет сучасного ілюстрованого розвивального журналу для дітей.

Література

1. Дитяча література: теорія, історія, практика: Навчально-методичний посібник для студентів-філологів спеціальності «Педагогіка і методика середньої освіти» / Автор-укладач Л.О. Бондар. Миколаїв, 2011. 234 с.
2. Качак Т. Українська література для дітей та юнацтва: підручник. К.: ВЦ «Академія», 2016. 352 с.
3. Українська дитяча література [Текст]: Хрестоматія / Вступ. ст. та упорядкув. Л.П. Козачок. К.: Вища школа, 2006. 519 с.
4. Українська література для дітей. Хрестоматія [Текст]: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Упор. О.О. Гарачковська. К. : Видавничий центр "Академія", 2011. 800 с.

Розділ 3

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ З КУРСУ

3.1 Методичні рекомендації щодо організації самостійної роботи студентів за змішаною (очно-дистанційною) формою навчання

Підготовка висококваліфікованих фахівців, конкурентоспроможних на ринку праці, а також здатних до компетентної, відповідальної й ефективної діяльності за своєю спеціальністю, неможливе без якісної самостійної роботи студентів, спрямованої на стимулювання їх професійного зростання та розвиток творчої активності.

Самостійна робота студента (СРС) – невід’ємна складова підготовки фахівців у вищих закладах освіти. СРС є однією з форм оволодіння навчальним матеріалом поза межами обов’язкових навчальних занять. Її спрямовано на закріплення теоретичних знань, отриманих студентами під час навчання, їх поглиблення, набуття і удосконалення практичних умінь і навичок, загальних та спеціальних компетентностей щодо відповідних спеціальностей та напрямів.

Навчальний час, відведений на самостійну роботу студента, регламентується робочим і навчальним планом і повинен складати не менше, ніж $1/3$ і не більше, ніж $2/3$ загального обсягу навчального часу, відведеного на вивчення окремої навчальної дисципліни.

Головною метою самостійної роботи студентів є формування їхньої пізнавальної активності, засвоєння основних умінь та навичок роботи з навчальними матеріалами, поглиблення та розширення вже набутих знань, підвищення рівня самоорганізації тощо.

Основними завданнями самостійної роботи студентів є засвоєння в повному обсязі освітньої програми та послідовне вироблення навичок ефективної самостійної професійної (науково-теоретичної й практичної) діяльності на рівні світових стандартів.

Зміст самостійної роботи студентів визначається навчальною програмою вивчення конкретної дисципліни, завданнями та

рекомендаціями викладача. В умовах реалізації змішаної (очно-дистанційної) форми навчання, запровадженої в закладах освіти з огляду на стрімке поширення коронавірусної інфекції COVID-19 та воєнний стан внаслідок російської агресії, організація самостійної роботи набуває першочергового значення. З огляду на збільшення частки дистанційного навчання студентів у загальному освітньому процесі, відповідно збільшується і частка самостійної роботи студентів. Тому надзвичайно важливо не просто переносити необхідні завдання самостійної роботи на платформу дистанційного навчання, а адаптувати їх для такої форми освітнього процесу. Необхідно чітко визначати їх обсяг і терміни виконання, надавати інструкції щодо методики виконання самостійної роботи, розміщувати необхідні матеріали на платформі, давати відповідні посилання на наявні актуальні освітні ресурси, передбачати форми зворотного зв'язку та перевірки якості виконання завдань тощо.

Самостійна робота студентів традиційно здійснюється за кількома *типами*, які можуть бути адаптовані й використані за змішаної форми навчання:

1. Самостійна робота з теоретичним і практичним матеріалом – це самостійне поза-аудиторне письмове (або в електронному форматі) виконання ряду завдань для засвоєння навчального матеріалу на рівні «відтворення» і «розуміння».

Можливі види завдань: анотування (аналітичні огляди) рекомендованих джерел; формулювання власних висновків і підсумків; відповіді на запитання і самостійне формулювання запитань (тестових завдань) до навчальної теми; заповнення таблиць; складання структурно-логічних схем; складання міні-глосарію з тем курсу; наведення прикладів, опис ситуацій; завдання на аналіз, синтез, дослідження, порівняння, класифікацію, узагальнення, конкретизацію, інтерпретацію теоретичного матеріалу.

2. Самостійна робота з підготовки до практичних і лабораторних занять та закріплення їх результатів – самостійне поза-аудиторне виконання (в письмовому або електронному форматі) ряду завдань для засвоєння навчального матеріалу на рівні «застосування» і «створення».

Можливі види завдань: аналіз і вирішення ситуацій, вправи, спостереження, міні-експерименти, проведення психодіагностичних методик та аналіз їх результатів, підготовка до мікровикладання в режимі оф-лайн (відеозаписи фрагментів виступів студентів) та он-лайн (наприклад, з використанням конференцій Zoom), оформлення міні-звіту до практичного чи лабораторного заняття, підготовка тестів, допоміжних таблиць, виконання творчих завдань дослідницького характеру тощо.

3. Робота на практичних (лабораторних) заняттях – індивідуальне чи групове виконання ряду завдань під керівництвом викладача на рівні засвоєння навчального матеріалу «застосування» і «створення».

Можливі види завдань: дискусії і бесіди; виступи з міні-доповідями; вирішення задач і ситуацій; психодіагностика, інтерпретація й аналіз результатів виконання психодіагностичних методик; представлення результатів спостережень; мікровикладання; дидактичні ігри (адаптовані для очно-дистанційної форми навчання).

4. Контрольна робота – індивідуальне виконання (в письмовому або електронному форматі) ряду контрольних завдань для перевірки реалізації навчальних цілей – досягання запланованих рівнів засвоєння навчального матеріалу теоретичного і практичного блоків тем.

Можливі види завдань: дидактичні тести, усні і письмові відповіді на запитання, аналіз і вирішення ситуацій, задач, співбесіди, звіти з самостійної роботи.

Платформа дистанційного навчання Moodle дозволяє досить гнучко підходити до організації і проведення різних форм самостійної роботи студентів. Зокрема, визначати формат, обсяг терміни і час виконання завдань. Надає можливість реалізації зворотного зв'язку викладача і студентів у вигляді листування, коментарів, обговорення в форумі тощо. Також система дозволяє відображати результати оцінювання окремих завдань та загальної успішності студентів в курсі, і навіть використовувати мотиваційні інструменти – зокрема, схвальні коментарі та систему відзнак.

3.2. Карта самостійної роботи студента

Карта самостійної роботи студента 267 групи II курсу спеціальності 016. Спеціальна освіта

з дисципліни *Дитяча дошкільна література та виразне читання*

Кредит та тема	Академічний контроль (форма представлення)*	Кількість балів (за видами роботи)**	Кількість балів всього за кредит	Термін виконання (тижні)	Викладач (підпис)
<i>Кредит № 1</i> Тема 1: «Усна народна творчість для дітей. Малі фольклорні жанри. Пісні й казки» Тема 2: «Особливості читання дітям різного віку. Основи виразного читання»	Творчо оформити підбірку дитячих пісень, казок, легенд, скоромовок, загадок, лічилок та ін., які використовують у вашій родині: «Дитячий фольклор моєї родини».	20	70		
	Підготувати підбірку творів малих фольклорних жанрів для роботи логопеда з постановки різних звуків та інших видів порушень мовлення у дітей.	20			
	Проаналізувати програми розвитку дитини у дошкільних закладах освіти «Дитина» (2016), «Українське дошкілля» (2017) щодо використання дитячої дошкільної літератури та вир. читання.	30			
<i>Кредит № 2</i> Тема 3: «Дитяча література: від давнини до нового часу. Твори для дітей Т. Шевченка, М. Вовчка, Л. Глібова»	Написати есе з теми: «Життєвий досвід і мудрість поколінь у творчості Г. Сковороди»	20	70		
	Підготувати мультимедійний проект «Твори для дітей Т. Шевченка» (з виконанням творів).	30			
	Підготувати план-конспект (сценарій) виступу перед дитячою аудиторією – представлення своєї улюбленої гумористичної байки Л. Глібова.	20			
<i>Кредит № 3</i> Тема 4: «Зарубіжна література у дитячому читанні» Тема 5: «Сучасна українська дитяча література»	Підготувати в мікрогрупах проект (мультимедійна презентація, буклет, плакат, ілюстрований журнал тощо) з теми «Сучасна світова література для дітей».	20	60		
	Розробити та оформити власний макет сучасного журналу для дітей.	20			
	Контрольна робота	20			
Всього балів за самостійну роботу		200 балів	200		
ВСЬОГО за семестр – 60 год.					

3.3. Питання для самоперевірки та підготовки до заліку

1. Дитяча література (література для дітей і коло дитячого читання).
2. Специфіка дитячої літератури.
3. Літературні форми.
4. Етапи розвитку дитячої літератури. Вагомий внесок вітчизняних і зарубіжних авторів.
5. Дитячий фольклор як сегмент усної народної творчості.
6. Колискові пісні, забавлянки.
7. Календарно-обрядові та ігрові пісні.
8. Дитячий ігровий фольклор і малі фольклорні жанри.
9. Легенди і перекази в дитячому читанні.
10. Українські народні казки як жанр літератури для дітей.
11. Книги для дітей раннього віку (1-2 роки).
12. Особливості читання дітям молодшого дошкільного віку (3-4 роки).
13. Особливості читання дітям старшого дошкільного віку (5-6 років).
14. Основи теорії виразного читання.
15. Прийоми підготовки дітей до виразного читання.
16. Вимоги до виразного читання. Формування навичок виразного читання дітей дошкільного віку.
17. Твори давньої української літератури в дитячому читанні.
18. Григорій Сковорода як письменник і педагог-просвітник.
19. Становлення літератури для дітей.
20. Твори для дітей Т. Шевченка.
21. М. Вовчок як автор дитячої літератури.
22. Гумористичні байки Л. Глібова для дітей.
23. Перший український дитячий журнал «Дзвінок».
24. Французька література для дітей. Антуан-Марі-Роже де Сент-Екзюпері «Маленький принц». Творчість сучасних авторів.
25. Німецька література для дітей. Кірстен Бойє Корнелія Функе.
26. Англійська література для дітей. Джоан-Кетлін Ролінг.

27. Скандинавська література для дітей. Астрід-Анна-Емілія Ліндгрєн.
28. Італійська література для дітей. Джані Родарі.
29. Польська література для дітей. Януш Корчак.
30. Американська література для дітей. Джек Лондон.
31. Поезія, адресована дітям. Л. Українка, О.Олесь.
32. Проза для дітей. М.Коцюбинський, В.Винниченко.
33. Поезія для дітей (П.Тичина, М.Рильський, П.Воронько).
34. Проза для дітей (С.Васильченко, О.Іваненко, М.Трублаїні, Ю.Збанацький).
35. Драматургія для дітей.
36. Періодика для дітей.
37. Поезія для дітей (М.Стельмах, Д.Павличко, Л.Костенко, М.Вінграновський, А.Костецький).
38. Проза для дітей (В.Нестайко, Г.Тютюнник, Є.Гуцало) та найменших читачів (В.Сухомлинський).
39. Сучасна українська література для дітей. А.Качан, Л.Чижова та ін.
40. Сучасна літературна казка.

3.4. Контрольні завдання для перевірки знань з курсу

1 варіант

1. Специфіка дитячої літератури.
2. Твори для дітей Т. Шевченка.
3. Казка у роботі спеціального педагога.

2 варіант

1. Основні етапи розвитку дитячої літератури.
2. М. Вовчок як автор дитячої літератури.
3. Методичні особливості читання дітям.

3 варіант

1. Жанри і форми у дитячій літературі.
2. Гумористичні байки Л. Глібова для дітей.
3. Використання малих фольклорних форм у роботі логопеда.

4 варіант

1. Формування навичок виразного читання у дітей.
2. Сучасна українська література для дітей.
3. Порівняння народної і сучасної літературної казки.

5 варіант

1. Урахування вікових особливостей дітей у читанні.
2. Сучасна зарубіжна література в дитячому читанні.
3. Твори В. Сухомлинського для дітей.

Питання № 4 для всіх варіантів однакове:

Власні висновки та рекомендації щодо використання творів дитячої літератури та навичок виразного читання у професійній діяльності.

СЛОВНИК ТЕРМІНІВ

Адаптація – це різновид опрацювання, спрощення літературного твору шляхом трансформації його внутрішньої будови та функцій, пристосування для сприймання дітьми.

Байка – невеликий, здебільшого віршований повчально-гумористичний або сатиричний твір алегоричного змісту, який складається з оповіді (розгортання подій) та моралі (повчального висновку).

Виразне читання – один із головних засобів впливу на всебічний гармонійний розвиток дитини через художні твори різних жанрів, інших джерел писемності і безпосереднє слово вчителя.

Віршований галас – ритмічні та римовані словесні імпровазації дітей, які виникають у процесі гри чи спілкування і зазвичай вирізняються локальним характером побутування.

Дитяча література – органічна частина всієї художньої літератури; література, яка відповідає рівневі дитячих знань, їхньому психологічному розвитку і має свої жанрові та художні особливості, відповідну тематику і технічне оформлення.

Дитячий фольклор – сегмент усної народної творчості, багатожанрова система, яку утворюють прозові, речитативні, пісенні та ігрові твори, написані дітьми або дорослими для дітей.

Драма – від грецького слова „drama” – дія.

Жанр (фр. genre, від лат. Genus – рід, вид) – історично усталена класифікація літературних творів за їх формою, обсягом та іншими ознаками.

Епос (з давньогрецької „розповідь”) – у найширшому розумінні це будь-яке повідомлення, будь-яка важлива інформація прозою, і не лише прозою, а й віршованим текстом.

Забавлянки – коротенькі пісеньки чи віршики гумористичного, жартівливого змісту ігрової спрямованості, покликані розважати дитину, супроводжувати гру чи фізичні вправи з нею.

Загадки – дотепні лаконічні метафоричні запитання (часто у віршованій формі), що потребують відгадки (відповіді, розшифрування

закодованої символічної інформації), будуються за принципом інакомовлення, паралелізму й алегорії.

Заклички – короткі поетичні твори, в яких звучать звертання до природних явищ, стихій, об'єктів, бажання вплинути на погоду, довкілля чи людину.

Ігрові пісні – пісні, які супроводжують дитячі ігри, поєднуючи вербальний і невербальний компонент.

Казка – епічний розповідний сюжетний твір, в основі якого захоплива розповідь про вигадані події і явища, які сприймаються і переживаються як реальні.

Календарно-обрядові пісні – цикл фольклорних та обрядових пісень, зміст і форма яких пов'язані зі змінами у природі, хліборобською працею і побутом, традиціями релігійних свят.

Колискові пісні (колисанки) – переважно коротенькі пісні, які виконує мати (рідше батько чи інші члени родини) над колискою дитини для її присипляння.

Лірика – походить від назви стародавнього струнного музичного інструмента ліри, під акомпанемент якої виконувались пісні, що поклали початок ліричним віршам.

Лічилка – жанр дитячого фольклору, римовані лаконічні вірші, призначені для розподілу ролей у грі.

Прислів'я і приказки – стійкі афористичні вислови, які узагальнено виражають життєвий досвід народу, у стислій, точній формі висловлюють думку про життєві явища, реалії дійсності, людські риси, вчинки тощо.

Скоромовки – короткі віршики, вислови, суть яких не у змістовому навантаженні, а в такому розміщенні слів і звуків, що їх вимова вимагає певних зусиль артикуляції.

Фольклор (англ. folklore – народна мудрість, знання) – колективна, заснована на традиціях творчість, яка виражає світогляд народу, його культурну та соціальну самобутність, надії та сподівання.

Художнє читання – засіб пропаганди кращих зразків художньої літератури, засіб культурного, духовно-естетичного виховання, який розуміється у сценічних умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білан О.І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / за заг. ред. О.В.Низьковської. Тернопіль: «Мандрівець», 2017. 256 с.
2. Богданець-Білоskalенко Н.І. Дитяча література. Твори українських письменників II половини ХХ - початку ХХІ століть [Текст]: Навчальний посібник. К. : Слово, 2011. 480 с.
3. Богданець-Білоskalенко Н.І. У барвистому віночку [Текст]: Хрестоматія українських фольклорних і авторських творів для роботи з дітьми в дошкільних навчальних закладах. К. : Слово, 2011. 728 с.
4. Богуш А., Гавриш Н., Котик Т. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності у дошкільних навчальних закладах. Підручник для студентів ВНЗ факультетів дошкільної освіти. К. : Видавничий дім «Слово», 2006. 304 с.
5. Вернигора Н. Література для дітей у ХХ ст.: жанрово-тематичний аспект // Наукові записки Інституту журналістики. К.: Інститут журналістики КНУ Тараса Шевченка, 2004. Т. 14. С. 87-94.
6. Дитина: Освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. кер. проекту В. О. Огнев'юк. К.: Київ. ун-т ім. Б. Гринченка, 2016. 304 с.
7. Дитяча література: теорія, історія, практика [Текст] : Навчально-методичний посібник для студентів-філологів спеціальності "Педагогіка і методика середньої освіти" / Автор-укладач Л.О. Бондар. Миколаїв, 2011. 234 с.
8. Дмитренко М. Українська фольклористика. К., 2001.
9. Жулинський М. Богдан-Ігор Антонич // Слово і доля. К., 2002.
10. Ісаєва О.О. Організація читацької діяльності школярів /О.О.Ісаєва. К.: Ленвіт, 2001. 170 с.
11. Качак Т. Українська література для дітей та юнацтва: підручник. К.: ВЦ «Академія», 2016. 352 с.
12. Качак Т. Б., Круль Л. М. Зарубіжна дитяча література: Навчально – методичний посібник. Івано-Франківськ, 2009. 90 с.
13. Качак Т. Б. Зарубіжна дитяча література: основні аспекти вивчення // Література. Діти. Час: Вісник центру дослідження літератури для дітей та юнацтва. Вип. 1. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2011. С. 125 – 131.

14. Качак Т. Б., Круль Л. М. Зарубіжна література для дітей: Методичні рекомендації для студентів спеціальності «Початкова освіта». Івано-Франківськ, 2018. 48 с.
15. Качак Т. Б., Круль Л. М. Зарубіжна література для дітей. Підручник. К.: Академвидав, 2014. 446 с.
16. Клочек Г. Поезія Тараса Шевченка: сучасна інтерпретація. Навч.-метод. посібник. К.: Освіта, 1998. 237 с.
17. Комарівська Н.О. Зарубіжна література для дітей. Хрестоматія: Навч. посібник. Вінниця, ТОВ «ТВОРИ», 2018. 696 с.
18. Круль Л. М., Качак Т. Б. Література іноземною мовою для дітей дошкільного віку: Методичні рекомендації до практичних занять. Івано-Франківськ, 2012. 32 с.
19. Лановик З., Лановик М. Українська народна словесність. Посібник для студентів гуманітарних ф-тів вищих навч. закладів. Львів: Літопис, 2000.
20. Література. Діти. Час: Вісники центру дослідження літератури для дітей та юнацтва. Вип. 1, 2, 3. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2011-2012.
21. Мартинець А. Дитяча зарубіжна література: навч.-метод. посібник. Івано-Франківськ: Симфонія Форте, 2011. 168 с.
22. Олійник Г.А. Виразне читання /Г.А.Олійник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2001. 224 с.
23. Середа І. В., Кутержинська К. М. Казкотерапія в роботі корекційного педагога з дітьми з особливими освітніми потребами. Журнал "Вересень", 2021. 1 (88), <https://september.moippro.mk.ua/index.php/sept/article/download/127/120>
24. Сонечко: Казки, оповідання, скоромовки [Текст]: Хрестоматія для позакласного читання / Уклад. Г.Ю. Рогінська. Харків: Ранок-НТ, 2002. 384 с.
25. Українська дитяча література [Текст]: Хрестоматія / Вступ. ст. та упорядкув. Л.П. Козачок. К.: Вища школа, 2006. 519 с.
26. Українська література для дітей. Хрестоматія [Текст]: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Упор. О.О. Гарачковська. К. : Видавничий центр "Академія", 2011. 800 с.
27. Хрестоматія для дошкільнят. 4 - 5 років [Текст] : Посібник для батьків та вихователів дитячих садків / Упорядники: Шевченко О, Качалова Т., Кир'ян Н. К. : Школа, 2000. 559 с.

ДОДАТОК А

Корекційно-розвивальне заняття на основі роботи з казкою «Колобок»

1. Читаємо казку про Колобка та замість пропущених слів вставляємо слова за малюнками.

Були собі та дожились уже до того, що й хліба нема. Дід і просить:

— Бабусю! Спекла б ти !

— Та з чого ж я спечу, як і борошна нема?

— От, бабусю, піди в хижку та назмітай у засіку борошенця, то й буде

Послухалась баба, пішла в хижку, назмітала в засіку борошенця, витопила в

печі, замісила гарненько борошно, спекла та й поклала на вікні, щоб простигав.

А лежав, лежав на вікні, а тоді з вікна на призьбу, а з призьби на землю в двір, а з двору за ворота та й побіг покотився дорогою.

Біжить та й біжить дорогою, коли це назустріч .

— , я тебе з'їм!

— Не їж мене, , я тобі пісеньки заспіваю:
— Ану заспівай!

Я по засіку метений,
Я із борошна спечений,—

Я від втік,
То й від тебе втечу!

Та й побіг знову. Біжить та й біжить... Перестриває його :

— , я тебе з'їм!

— Не їж мене, , я тобі пісеньки заспіваю.
— Ану заспівай!

Я по засіку метений,
Я із борошна спечений,—

Я від втік,

Я від втік,
То й від тебе втечу!

Та й побіг... Аж .

— Колобок, колобок, я тебе з'їм!

— Не їж мене, , я тобі пісеньки заспіваю.
— Ану заспівай!

Я по засіку метений,
Я із борошна спечений,—

Я від втік,

Я від втік,

Я від втік,
То й від тебе втечу!

Та й побіг. Біжить та й біжить дорогою... Стрічається з

:

— , я тебе з'їм!

— Не їж мене, , я тобі пісеньки заспіваю.
— Ану заспівай!

Я по засіку метений,
Я із борошна спечений,—

Я від втік,

Я від втік,

Я від втік,

Від втік,
То й від тебе втечу!

— Ну й пісня ж гарна! — каже .— От тільки я недочуваю трохи.
Заспівай-бо ще раз та сідай до мене на язик, щоб чутніше було.

скочив їй на язик та й почав співати:
Я по засіку метений...

А

— гам його! Та й з'їла!

2. Програємо казку, використовуючи ляльки-напальчники.

3. Пропонуємо дітям зліпити колобка з солоного тіста чи пластиліну.

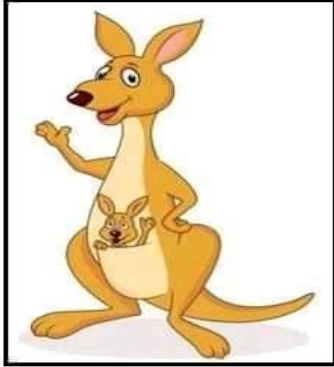
Під час того, як ліпите запитайте у дитини, що ще може бути округлої форми.

Запропонуйте прокатити Колобка по стежці, промовляючи потрібні звуки чи склади. Поки дитина котить Колобка – промовляє: РА. РА. РА.

Чи С-С-С-С-С-С, залежно від того, який звук ставимо чи активизуємо.

4. Пропонуємо відгадати загадки з героями казки

Загадки від бабусі Дусі

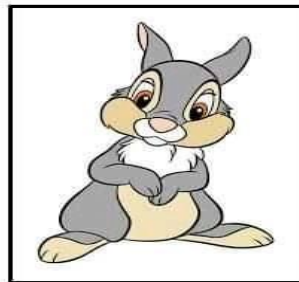
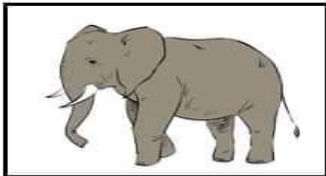

Спритний майстер у стрибках:
На деревах, по гілках.
Вся руда, пухнастий хвіст,
Рідний дім для неї – ліс.

Завдання: відгадати загадку, підкреслити слова-назви ознак.

Загадки від бабусі Дусі

Сірий зубастий звір,
По полю блукає
Ягнят шукає.

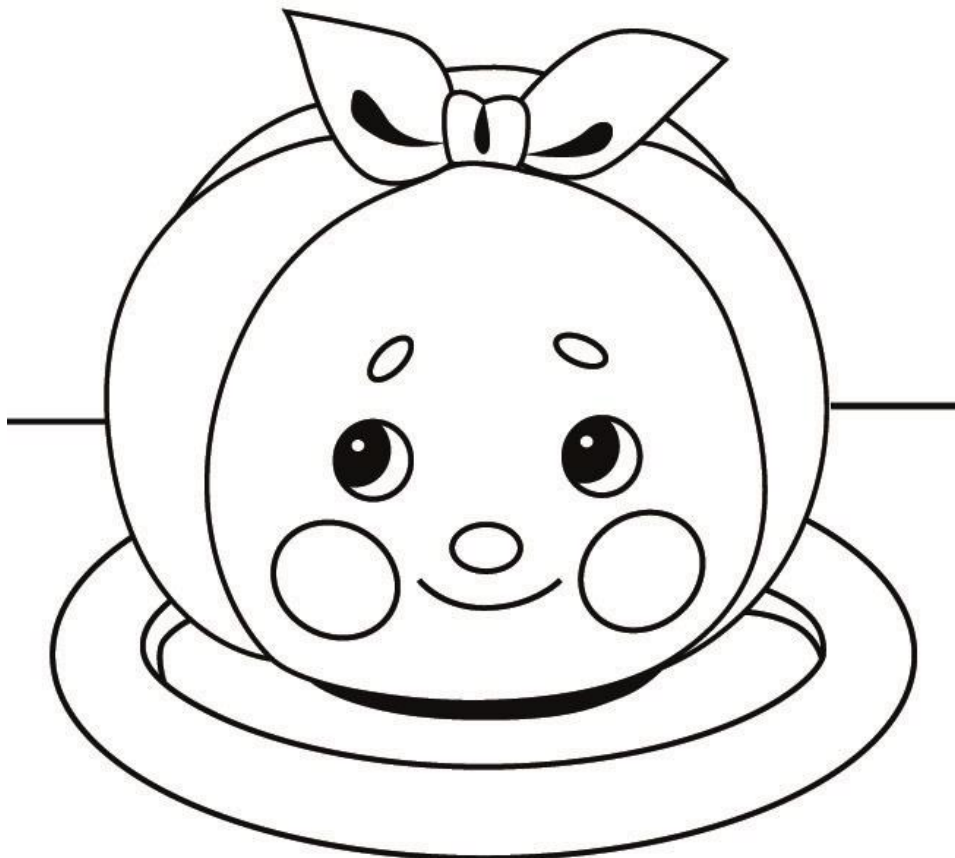

Завдання: відгадати загадку, підкреслити слова-назви ознак.

5. Проводимо пальчикову гімнастику «місимо тісто».

Швидко тісто замісили,
(розкриваємо та закриваємо долоні)
На шматочки розділили,
(Імітуємо щипки)
Разкатали всі шматочки,
(Тремо долоню о долоню)
Наліпили колобочки
(показуємо два кулаки)

6. Пропонуємо дітям розфарбувати колобка, адже поки він котився трішки загубив свій колір. Але розмальовувати будемо пластиліном. Початку катаємо кульку, притискаємо пальчиком та роздавлюємо по малюнку. І так повторюємо, поки весь малюнок не стане кольоровим.

7. Физкультхвилинка

Колобок, Колобок, теплий та рум'яний (нахилитися вліво, вправо)

Скок та скок, припустився на утьок (пригаємо та біжимо на місці)

То направо повернув, то на ліва він звернув, (повороти наліво та направо)

То на місці закрутився, (поворот на 360 градусів)

то із зайкою подружився (присіли)

Покотився по доріжці, (побігли по кімнаті)

Та попав до мене в гості (підбігаємо до вихователя)

ДОДАТОК Б

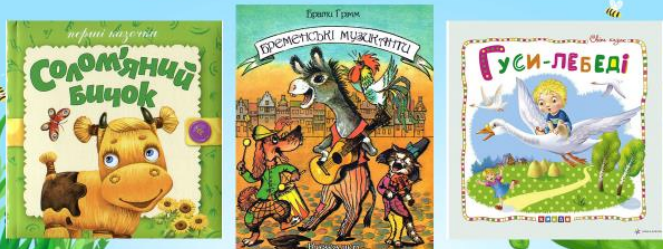
Дитячий фольклор моєї родини

Дитячий фольклор моєї родини

Отже, дитячий фольклор у моїй родині. На мою думку, слід розпочати з казок.

Моя бабуся, мама та я дуже любляємо читати різні книги. І тому за всі роки їх у нас чимало. Справжня сімейна бібліотека! Але зараз я розповім про казки, які мені читали в дитинстві.

Навіть зараз, я пам'ятаю ці дивовижні твори!

Також казки про принців та принцес.

А були, які мене лякали.

Також, з дитинства пам'ятаю деякі пестушки, якими мене бавили.

Ладусі, ладусі, А де були? У бабусі. А що їли? Кашку. А що пили? Бражку. Кашку поїли, Бражку попили. Ізнялися, полетіли На головку сілі.	Кую-кую чобіток, Подай бабі молоток, Ни подаш молоток – Ни підкую чобіток! Кую-кую чобіток, Подай бабі молоток, Ни подаш молоток – Ни підкую чобіток!
--	--

Коли ми йшли з дитячого садка, бабуся розповідала про пори року. Але не просто, а в віршах або ж в загадках. Ось приклади.

ВЕСНА
Де учора сніг білів,
Там струмочок задзвенів.
На галявці у лісі
Білі проліски звелися.
Пташки весело співають,
І дерева розквітають.
Прокидаючись від сну,
Зустрічає світ весну.

ЛІТО
Сонце з неба усміхається,
Діти на галявці граються,
А у лісі, за рікою,
Пахне свіжою травою.
Пташки цілий день
співають,
Абрикоси достигають.
Все ясним, яскравим стало:
Літо в гості завітало.

І на завершення родинна легенда, яку розповідав мені тато, а йому бабуся і так далі.

Моє родинне коріння походить з Полтави. Так от, це сталося ще за часів козаків (не можу сказати, в яких роках). У мого пра-пра-прадіда був срібний ніж, вирізьблений, іменний, все як потрібно. Але коли, він повернувся з війни, змушений був його заховати. Зробив він це, через те, що могли вилучити ніж військові. За родинними переказами, дідусь зарив зброю під яблуню, але своїй жінці не сказав де саме. Тому все, що ми знаємо, це те, що є хатина в селі що на Полтаві, біля якого цвіте яблуня, а під нею – іменний ніж. На цьому все!

ДОДАТОК В

Малі фольклорні жанри для дошкільнят

“ЗБІРКА МАЛИХ ФОЛЬКЛОРНИХ ЖАНРІВ ДЛЯ ДОШКІЛЬНЯТ”

ПРИСЛІВ'Я ТА ПРИКАЗКИ

1. Хто цілий рік байдикує, той навіть у вересні голодує.
2. Серпень страву готує, а вересень подає до столу.
3. Садок у вересні, що кожух у січні.
4. Як вересніє, то й дощик сіє.
5. У листопаді зима з осінню бореться.
6. Осінь збирає, а весна з'їдає.

ЧИСТОМОВКА

-Ом-ом-ом-ом-
Ходить осінь за вікном.
-ім-ім-ім-ім-
Заглядає осінь в дім.
-ма-ма-ма-ма-
Плаче осінь йде зима.

Заклички

❖ **Вигрій, вигрій, сонечко**
Вигрій, вигрій, сонечко,
На широке полечко,
На наше подвір'ячко,
На бабине зіллячко.
Там дід косить,
Сонця просить,
Хмару розбиває,
Сонця добуває.
Бий, дзвоне, бий!
Хмару розбий.

• **Іди, іди, дощучку**
Іди, іди, дощучку,
Зварю тобі борщичку
В зеленому горщику,
Поставлю на вербі,
Щоб винили горобці.
Я яєчком забілю,
А яєчко прісне,
А сонечко блисне

Осінь

Ніби притомилось сонечко прів'їтне,
У траві поховкіль молочай не в'їтне.
Облетіло літо листячком із клена,
Лиш ялинка в лісі сонячно-зелена.
Журавлі курличуть: – Летимо у вирій! –
Пропливає осінь на хмарній срій...
Богдан Чалий

Осінні клени

Стоять осіні клени
У барвах золотих
І дивляться на мене,
А я дивлюсь на них.
Ось листячко упало...
Нагнувся я до листка:
Він жовтий і трипалый,
Мов латка гусака.
Грицько Бойко

МИРИЛКА

➢ Дай скоріш мізинчик свій,
Зачепи його за мій.
Мізін-мізим-мізинець-
Помирив нас ,молодець!

СКОРОМОВКА

➢ В жовтім листі жовтий ліс
В жовтім лісі-жовтий лис.
В темних сінях в день осінній
Пахне сіном і насінням.

ЗАГАДКИ

- Невидимка ходить в гаї,
Всі дерева роздигає...(Осінь)
- Ходить баба сива – сива,
Розсипа горох нивах...(Хмара, дощ).
- Сидить-зеленіє,
Падає-жовтіє,
Лежить-чорніє...(Листя)
- Без пензлика, без олівця
Розфарбувала деревця...(Осінь)

ЛІЧИЛКА

➢ Раз-ялинка,
Два-дубочок,
Три-березовий гайочок.
А чотири -це травиця,
П'ять – мурашка-трудівниця.
Шість-колючий їжачок,
Сім—грибочок-боровичок.
Вісім-білка,
Дев'ять-пташка,
Десять-квіточка-ромашка.

ДОДАТОК Г

Малі фольклорні форми у роботі логопеда

Скоромовки Вірші

Рома та Рита співають у хорі,
Ввечорі разом гуляють надворі,
Разом додому ідуть, як пора.
Рома та Рита - це брат і сестра!

Виделкою Вова вареники їв,
А Вітя водиці з відерця відпив.

Скільки важуть пироги?
Покладу їх на ваги.
Їх не треба рахувати,
Краще гостей пригощати.

0 1

Гриць газету покупає,
В ній кросворди розгадає.
І за розум, не за вроду,
Він отрима нагороду.

Валя весело сміється,
По вітру волосся в'ється!

Їде Зоя в зоопарк,
Ось її зулинка.
Вийшла Зоя із таксі,
Засміялась дзвінко.
«Зебра, заєць, зубр, змія -
Тут їх всіх побачу я!»

0 2

Як на сцену на цеглину
Сів цвіркунчик біля тину.
Цвірінчить і цвірінчить,
Не на мить не замовчить!

Моркву, перець і гарбуз
Посадив старий дідусь.
Пестив їх та поливав -
Гарний урожай зібрав.

Якось кухару на вухо
В кухні шепотіла муха:
«Хоч з тобою не дружу,
Хліб спекти допоможу».

0 3

Сестричка

У сестрички очі сині,
Сині квіти на хустині,
У косі синенька стрічка, -
В дитсадок іде сестричка.

Скочив лис у барбарис

Скочив лис у барбарис.
«Заховався», думав лис.
Ми гуртом до
барбарису...
Треба в ліс тікати лису!

0 4

Чистомовки

Че-че-че - бабуся калачі пече.
Ча-ча-ча - дай, бабуся, калача.
Чі-чі-чі - їж, будь ласка, калачі.

Ги-ги-ги - пече Гануся пироги.
Га-га-га - з'їв шматочок пирога.
Іг-іг-іг - ой, гарячий пиріг!
Ік-ік-ік - рота я опік.

Ла-ла-ла: Алла дівчинка мала.
Ли-ли-ли: В гості ми до неї йшли.
Ло-ло-ло: В Алли тісто підійшло.
Ла-ла-ла: Пирогів вона спекла.
Л'є-л'є-л'є: Чаю Аллочка нал'є.
Лі-лі-лі: Ось лимони на столі.
Лю-лю-лю: Дуже кисле не люблю.

0 6

Чок-чок-чок: Ось червоний бурячок.
Чу-чу-чу: Я капусту посічу.
Щок-щок-щок: В чавунці зварю борщок.
Чний-чний-чний: Получився борщ смачний.

Ло-ло-ло: Снігом землю замело.
Ля-ля-ля: Стала білою земля.
Лі-лі-лі: Ось замети чималі.

ДОДАТОК Д

Чарівний світ казки: робота з казкою на занятті

Чарівний світ казки

Люблять у казках терлячих,
Роботячих там цінують,
І наказують ледачих,
Доброту ж завжди
шанують.
Там кленові є місточки,
Ступи є, немов ракети,
Чарівних дерев рядочки,
І дуже різні це секретні!

Хто
перехитрив
колобка?

Лисичка - сестричка

Як звали
мишенят з казки
«Колосок»?

Круть та Верть

Скільки звірів
помістилося
в рукавичці, яку
загубив дід?

Сім героїв: мишка - шкряботушка,
жабка - скрекотушка, зайчик -
побігайчик, лисичка - сестричка,
вовчик - братик, кабан - іклан,
ведмідь - набрид.

Скільки героїв-
персонажів
витягують ріпку?

Шість героїв: дід, баба,
внучка, собачка, котик,
мишка.

Хоч у нього й шуба є,
Та як холод настає
Він не їсть тоді, не п'є
А у лігво спить лягає.

Ведмідь

Має клешні й довгі
вуса
Я і сам його боюся,
Бо щипає мов гусак.
Ну а звуть щипаку...

Рак

ДОДАТОК Е

Поетична вітальня «Т. Шевченко – дітям»

Традиційно студентами 1-2 курсу спеціальності 016 Спеціальна освіта з нагоди вшанування пам'яті Т. Г. Шевченка готується мультимедійний проект: проводиться он-лайн поетична вітальня «Т. Г. Шевченко – дітям». Захід організовано в рамках вивчення курсу «Дитяча дошкільна література та виразне читання» за активної підтримки бібліотеки МНУ імені В. О. Сухомлинського.

У різних локаціях університету (і не тільки) звучать зворушливі слова віршів великого поета у виконанні студентів, цікава інформація про нього, пісні на слова його творів у сучасній обробці.

Віримо, що щире й зворушливе українське слово Великого Кобзаря і надалі надихатиме не одне покоління наших студентів.

З Україною в серці – до перемоги!

ДОДАТОК Ж

Робота з байками Л. Глібова

Сьогодні у нас надзвичайний урок
До мудрої байки ми зробимо крок
Із байкою ми зустрічались не раз
Та знову вона завітала до нас.

- ❖ Що таке байка?
- ❖ Кого називають байкарем ?
- ❖ Кого з байкарів ви знаєте?

Читацька розминка

Загадка

1) Читаємо повільно, всі разом :

**БАЧИТЬ – НЕ БАЧИТЬ,
ЧУТИ – НЕ ЧУЄ,
МОВЧКИ ГОВОРИТЬ,
ДОБРЕ МУДРУЄ.**

2) Читаємо повільно, всі разом :

Кривду соромить, Люба розмова ;
Правди навчає, Дай, Боже, діти ,
Часом жартує, З нею довіку
Смішки справляє. Знається – дружити.

Хто ж то така
В світі щаслива,
Мудра, правдива
І жартівлива?

3) Читаємо виразно по черзі

**ЯК НЕ ВГАДАЛИ,
СТАНУ В ПРИГОДІ,
РІЧ КОРОТЕНЬКА:
КНИЖКА, ТА Й ГОДІ.**

**ЛЕОНІД
ІВАНОВИЧ
ГЛІБОВ
(1827- 1893)**

Інсценування байки “Бджола і Муха”

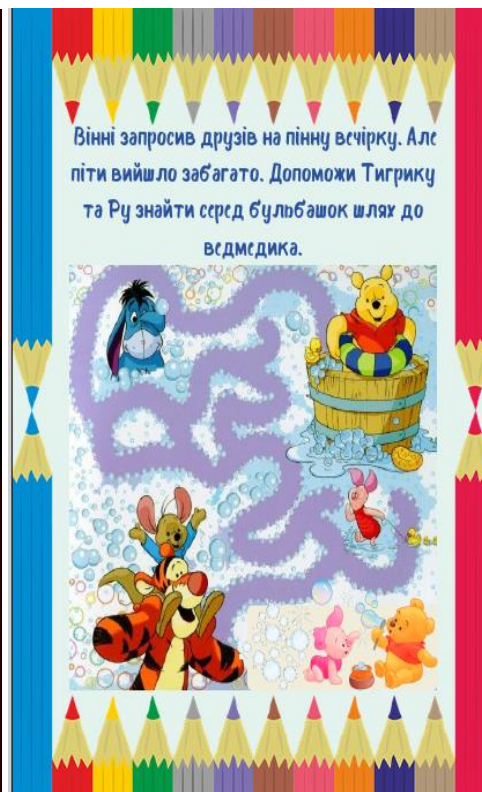
Підсумок уроку. Байка – чудова скарбниця мудрості. Закінчіть речення: «Байка схвалює...»; «Байка засуджує...»; «Байка навчає...».

“ Здається, байка тільки бреше, А справді ясну правду чеше. Нікого в світі не мине. Читайте, згадуйте мене.”

**Домашнє завдання:
Намалювати ілюстрацію до улюбленої байки**

ДОДАТОК 3

Дитячий розвивальний журнал

Віднайди тіню Вінні Пуха серед інших тіней його друзів!

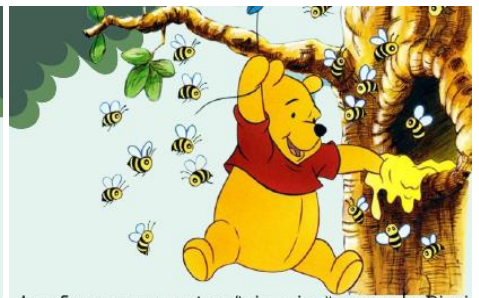

Як все починалося....

Як знають всі діти, Вінні Пух – це плюшевий ведмідь, друг Крістофера Робіна, з яким трапляються постійно різні історії.

Одного дня, вийшовши на галявину, Вінні Пух бачить високий дуб на вершині якого щоб дзичить. Вінні розуміє, що марно ніхто дзичити не буде, і намагається влізти на дерево за медом. Впавши в куші, ведмідь йде до Крістофера Робіну за допомогою. Взявши у хлопчика синоп повітряну кулю, Вінні Пух піднімається в повітря, наспівуючи спеціальну пісню "Хмаринки":

*Я Хмарки, Хмарка,
Хмарка.
А зовсім не ведмідь,
Ах, як приємно
Хмарці,
По небу летіти!*

Але бджоли поведуться "підозріло", на думку Вінні Пуха. Одна за однією вони починають вилітати з дупла і жалать Вінні Пуха "Це не ті бджоли, – думає ведмідь, – вони, напевно, роблять неправильний мед."

І Вінні Пух просить хлопчика влучити в повітряну кулю з рушниць «Вона ж зіпсується», – заперече Крістофер Робін.

"А якщо ти не вистрілиш, зіпсуєся я", – говорить Вінні Пух.

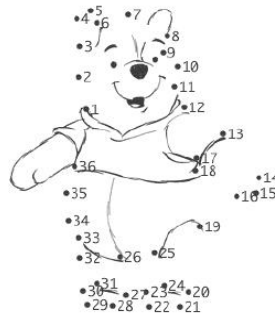

Вінні Пух сфотографувався з друзями і вирішив всім роздати по фотографії, але виявилось, що на них є відмінності. Він просить нас знайти їх, щоб всі отримали однакові фото і нікому не було образливо.

ЗНАЙДИ 5 ВІДМІННОСТЕЙ!

Домалюй по крапкам Вінні Пуха!

Цікаві факти про тварин

Як відомо **кролики** хороші стрибунки. Вони можуть спокійно підстрибнути на метр або навіть вище. Найдовший офіційно зареєстрований стрибок у довжину дорівнює трьом метрам.

Ведмеді відмінні спортсмени і вмюють добре плавати, стрибати, лазити по деревах. Володіють відмінною реакцією, мають хороший зір і чудовий слух, прекрасно розрізняють кольори й наділені тонким нюхом.

Свини валяються в багні просто тому, що не можуть пітніти, і таким чином охолоджуються.

В середньому, **віслюки** живуть 25-35 років.

Цікаво, що **сови** майже повністю втратили здатність рухати очима, тому совам треба повертати голову.

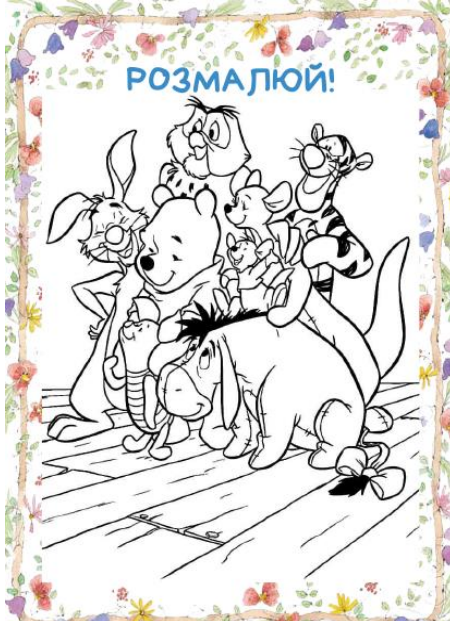
При наблизженні небезпечки **кенгуру**, попереджаючи родичів, б'ють лапами об землю.

Тигр найбільший з усіх великих кішок.

У **бджіл** п'ять очей. Три у верхній частині голови і два попереду.

РОЗМАЛЮЙ!

ВИРІЖ ТА СКЛЕЙ!

ДОДАТОК К

Повчально-терапевтична казка для дітей

Повчальна казка для дітей

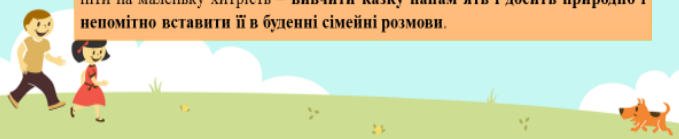

Виявляється, надавати психологічну допомогу своїм дітям батьки можуть самостійно! Прекрасний інструмент, який може допомогти в цьому – це **терапевтичні казки**! Це дитячі твори, які допомагають вашому чаду прояснити різні життєві ситуації, відреагувати накопичені емоції, познайомитися з різноманітними стратегіями поведінки. Крім того, казки дозволяють дитині побувати на місці героя в певних конфліктних ситуаціях в “безпечних умовах” і спробувати нові способи вирішення конфліктів. Також в творах малеча може компенсувати те, чого їй найбільше бракує в житті. Терапевтичні казки існують як в готовому варіанті, так їх можна скласти і самостійно.

Алгоритм використання казки надзвичайно простий. Дітям до 12 років – батьки **читають казку** (тут дитині дозволяється видозмінювати текст, додавати і вилучати фрази чи слова), потім **обговорюють ключові моменти**, мотиви поведінки, результати, і на останок – дитині пропонується **намалювати малюнок** (не обов'язково одразу після обговорення), який ілюструє казку або ключовий момент для дитини. Інколи можна використовувати ще один заключний етап – **драматизація або “прогривання” казки** чи її частин. Дайте дитині можливість розподілити ролі, за необхідності задійте членів родини чи іграшки і не слідуйте строго сюжету казки, пам'ятайте, дитина змінює все так як їй потрібно.

Щодо старших дітей, то тут спосіб використання дещо інший. Підлітки починають вже скептично ставитися до подібних історій, тому батькам варто піти на маленьку хитрість – **вивчити казку напам'ять і досить природно і непомітно вставити її в буденні сімейні розмови**.

Дивовижна сила

Кожен день, йдучи з мамою в садок, маленький Сашко розглядав квіти біля стежки, крапельки роси на них ...

І раптом він побачив маленьку гірку з прутиків і соломи, і крихітних комах, які метушливо бігали по ній.

– Мамочко, а хто це?
– Це мурахи, милий.

І мама розповіла йому цікаву історію про дивовижний світ мурах, про їх працелюбність, про дивовижну силу, якою вони володіють завдяки своїй дружбі, взаєморозумінню.

І тут Сашко побачив рухому соломинку. Придивився – а під нею багато мурашок, і всі разом так дружно несуть соломинку в свій будинок – мурашник.

Кожен день мурашник ставав все вищим і вищим.

І Сашко завжди дивувався, – як таким маленьким істотам вдалося побудувати такий великий будинок.

У черговий раз, йдучи з садка, він помітив у руках у мами важку сумку.

– Мамо, давай я тобі допоможу, – разом зі мною тобі буде легше!
А прийшовши додому, Сашко вирішив разом з мамою прибирати в будинку. І це було так весело і швидко. І мама багато посміхалася.

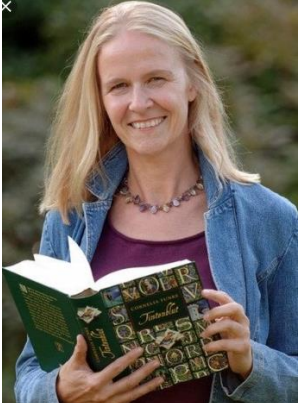
– Ось які мурахи молодці, – подумав Сашко, – разом же робити щось набагато простіше і приємніше.

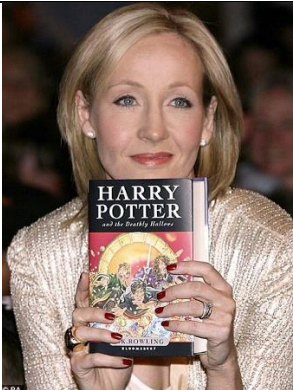

ДОДАТОК Л

Розвиток дитячої літератури в ХХ столітті: творчість зарубіжних письменників

Країна	Письменники	Фото	Біографія	Творчість	Внесок в літературу
Франція	Антуан-Марі-Роже де Сент-Екзюпері		<p>- видатний французький письменник-есеїст, поет-гуманіст, професійний льотчик.</p> <p>Народився 29 червня 1900 року у старовинній прованській аристократичній родині в Ліоні (Франція).</p> <p>31 липня 1944 Сент-Екзюпері вирушив з аеродрому Борго на острові Корсика в розвідувальний політ і не повернувся.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • «Нічний політ» - 1931 р. • «Планета людей» - 1939 р. • «Переліт в Аррас» - 1942 р. • «Маленький принц» - 1943 р. 	<p>Видатний французький письменник Антуан де Сент-Екзюпері зробив значний внесок в історію світової літератури. Його казка “Маленький принц” – це ніби одна велика вичерпна відповідь на всі незліченні запитання людства.</p>
Німеччина	Кірстен Бойе		<p>Кірстен Бойе народилася в 1950 році в Гамбурзі. Зараз вона - одна з найзнаменитіших авторів дитячої та юнацької літератури. Лауреат численних національних і міжнародних літературних премій, зокрема, премії імені Ганса Християна Андерсена, за видатні твори в галузі дитячої та юнацької літератури.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • «З Якобом все змінилося» - 1986 р. • «Я такий крутий!» – 1992 р. • «Неля-Пропелля» - 1994 р. 	<p>Вона опублікувала понад 120 книг для дітей та юнацтва, що перекладені понад 20-ма мовами світу, зокрема й українською, та відзначені низкою престижних премій у галузі літератури для юних читачів.</p>

Корнелія Функе			<p>— німецька письменниця та ілюстратор, автор понад чотирьох десятків творів для дітей. Працює переважно в жанрі фентезі та пригодницького роману. Народилася 10 грудня 1958 року в місті Дорстен, земля Північний Рейн — Вестфалія.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • «Володар над злодіями» - 2000 р. • «Чорнильне серце» - 2003 р. • «Чорнильна кров» - 2006 р. • «Чорнильна смерть» - 2008 р. 	<p>Вона автор понад чотирьох десятків творів для дітей. Твори Функе перекладені багатьма мовами світу, зокрема українською.</p>
----------------	--	---	---	---	---

<p style="writing-mode: vertical-rl; transform: rotate(180deg);">Англія</p>	<p>Джоан-Кетлін Ролінг</p>		<p>— британська письменниця, сценаристка, кінопродюсерка, здебільшого відома як авторка серії романів про Гаррі Поттера. Народилася 31 липня 1965 року в місті Єйті, Глостершир, Англія.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Гаррі Поттер і філософський камінь – 1997 р. • Гаррі Поттер і таємна кімната – 1998 р. • Гаррі Поттер і в'язень Азкабану – 1999 р. • Гаррі Поттер і келих вогню – 2000 р. • Гаррі Поттер і Орден Фенікса – 2003 р. • Гаррі Поттер і напівкровний Принц – 2005 р. • Гаррі Поттер і смертельні реліквії – 2007 р. 	<p>За неоціненний внесок в літературу і рекордні продажі романів, які стали бестселерами по всьому світу, її називають найуспішнішою письменницею нашого часу. Книги Джоан Роулінг стали найбільш продаваними сагами в історії, а зняті на них екранізації займають перші місця в рейтингу фільмів з рекордними касовими зборами. Зараз письменниця найбільш продає автор Великобританії з обсягом продажів понад 238 мільйонів фунтів стерлінгів і одна з найвпливовіших знаменитостей у світі.</p>
---	----------------------------	---	--	---	--

Скандинавія	Астрід-Анна-Емілія Ліндгрен		<p>— шведська дитяча письменниця. Астрід Ерікссон народилася 14 листопада 1907 року в південній Швеції, в невеличкому містечку Віммербю у лені Кальмар провінції Смоланд, у фермерській родині. Померла 28 січня 2002 року.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • «Пеппі Довгапанчоу» - 1945 р. • «Карлсон, який живе на даху» - 1955 р. 	<p>Внесок письменниці у світову дитячу літературу важко переоцінити, її твори стали улюбленими для багатьох поколінь юних читачів.</p>
Італія	Джанні Родарі		<p>— італійський письменник, журналіст. Найбільше визнання отримав завдяки казкам і книжкам для дітей. Твори Джанні Родарі перекладені багатьма мовами світу. Народився 23 жовтня 1920 року в містечку Оменья (Північна Італія). Помер Джанні Родарі від важкої хвороби 14 квітня 1980 року в Римі.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Збірка віршів «Поїзд віршів» - 1952 р. • «Пригоди Блакитної стріли» - 1952 р. • «Пригоди Цибуліно» - 1957 р. • «Джельсоміно в Країні брехунів» - 1959 р. • «Казки по телефону» - 1961 р. • «Торт у небі» - 1966 р. 	<p>В 1970 року за внесок до дитячої літератури був нагороджений Премією Ганса Хрістіана Андерсена, що зробило його одним з найвідоміших італійських дитячих письменників.</p>

<p style="text-align: center;">Польща</p>	<p>Януш Корчак</p>		<p>— польський лікар, педагог, письменник, публіцист, громадський діяч єврейського походження, офіцер російської та польської армій. Народився він у 1878 році у Варшаві в сім'ї адвоката. Він є зачинатель діяльності на захист прав дитини і повної рівноправності дітей, засновник і керівник знаменитого "Будинку Сиріт". Загинув у німецькому таборі смерті в 1942 р.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • «Пригоди короля Мацюся» - 1923 р. • «Пригоди короля Мацюся» - 1978 р. • «Як любити дітей» - 1978 р. 	<p>Корчак вкладав у книги свій досвід лікаря та педагога. Весь творчий доробок Корчака, зібраний і виданий до сьогодні, складає близько восьми томів літературних творів та науково педагогічних праць. Найвідоміші з них видавалися багатьма мовами світу</p>
<p style="text-align: center;">Америка</p>	<p>Джек Лондон</p>		<p>— американський письменник, громадський діяч, соціаліст. Широко відомий в багатьох країнах світу як автор пригодницьких оповідань і романів. Народився 12 січня 1876 р. в Сан-Франциско. Джек Лондон помер у Каліфорнії 22 листопада 1916 р. в містечку Глен-Елен. Останні роки він страждав від ниркового захворювання і під час одного з нападів болю Джек Лондон прийняв занадто велику дозу снодійного.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • «Син вовка» - 1900 р. • «Бог його батьків» - 1901 р. • «Діти морозу» - 1902 р. • «Дочка снігів» - 1902 р. • «Чоловіча вірність» - 1904 р. • «Морський вовк» - 1904 р. • «Гра» - 1905 р. • «Місячний пік» - 1906 р. 	<p>Зробив значний внесок у становлення жанру оповідання (новели) і збагатив літературу романтизму введенням елементів алегорії та символізму.</p>

ДОДАТОК М

Методичні вказівки для роботи з твором

Як правильно написати рецензію, відгук, есе?

Людині властиво поділитися своїми враженнями і думками, викликаними прочитаною книжкою, переглянутим спектаклем, кінофільмом, телепередачею, картиною, скульптурою. Ці думки можна висловити у відгуку або рецензії.

Рецензія – публікація, в якій обговорюється та оцінюється літературний чи науковий твір, театральна вистава, фільм, виставка. Рецензія оприлюднюється у пресі, на радіо чи телебаченні.

Рецензія (нім. *rezension*, лат. *Recensio*, англ. *Review* – огляд, оцінка) – аналіз, розбір, деяка оцінка публікації, твору або продукту, жанр газетно-журнальної публіцистики та літературної критики.

Головне завдання рецензії – це звернення до найновіших, сучасних явищ літератури, про яких практично ще ніхто не писав, з приводу яких ще не склалося певної думки. Рецензентові потрібно розглянути аналізований твір в контексті сучасного життя і сучасного літературного процесу: оцінити його як нове явище. Така злободенність (у кращому розумінні цього слова) є неодмінною ознакою будь-якої рецензії. Характерними рисами рецензії є невеликий об'єм і стислість.

Орієнтовний план рецензії на літературний твір

1. Бібліографічний опис твору (автор, назва в Києве, видавництво, рік випуску) і короткий (в одному-двох реченнях) переказ його змісту.

2. Безпосередній відгук на твір літератури (відгук-враження).

3. Критичний розбір або комплексний аналіз тексту:

- Сенс назви
- Аналіз його форми і змісту
- Особливості композиції
- Майстерність автора у зображенні героїв
- Індивідуальний стиль письменника

4. Аргументована оцінка твору та особисті міркування автора рецензії:

- Основна думка рецензії
- Актуальність тематики твору

У рецензії не обов'язкова присутність всіх перерахованих вище компонентів, головне, щоб рецензія була цікавою і грамотною.

Деякі поради. Докладний переказ знижує цінність рецензії: по-перше, нецікаво буде читати сам твір, по-друге, одним з критеріїв слабкою рецензії справедливо вважається підміна аналізу та інтерпретації тексту його переказом. Важливо оцінити стиль, своєрідність письменника, розібрати образи, художні прийоми, які він використовує у своєму творі, і обдумати, в чому полягає його індивідуальний, неповторний стиль, ніж цей автор відрізняється від інших. Рецензент розбирає, «як зроблений» текст.

Відгук – це текст, в якому дається оцінка прочитаного, почутого, побаченого, висловлюється ставлення до нього.

Відгук складається з двох частин: у першій частині висловлюється думка про те, сподобалось чи не сподобалось побачене, у другій – обґрунтовується висловлене. Щоб належно оцінити певний твір, по-перше, треба мати чітке уявлення про специфіку його видів і жанрів, а по-друге, бути добре обізнаним з роботами автора над цим твором.

Форми відгуку: лист, стаття в періодику, запис вражень у читацький щоденник, розповідь та ін.

Орієнтовна схема відгуку на книжку

1. Зміст книжки.
2. Актуальність тематики твору.
3. Творчий задум автора.
4. Критична оцінка твору:
 - а) особливості композиції книжки;
 - б) сила впливу слова письменниці;
 - в) майстерність автора у зображенні характерів героїв;
 - г) мистецтво художника, ілюстратора книжки.
5. Основна думка відгуку.

Під час складання відгуку на твір мистецтва використовуйте такі словосполучення: твір цікавий тим...; дуже вразило...; особливо запам'ятався епізод (момент, місце); увагу привертає...; автор вдало (переконливо, яскраво, захоплююче): на жаль, шкода, герой...; у творі піднімається проблема...; порушується питання...; стверджується думка...; основна думка розкривається... та ін.

ПАМ'ЯТКА «Як працювати над відгуком про твір мистецтва»

1. Вдуматися в завдання висловлювання.
2. Визначити адресата і мету спілкування.
3. Дібрати форму відгуку (лист, повідомлення, записи вражень у щоденник, стаття до періодичного видання та ін.).
4. Ви значити стиль і тип мовлення.
5. Обґрунтувати свою думку про твір мистецтва. Добирати переконливі аргументи.
6. Дбати про мовленнєве оформлення відгуку. Вживати лише ті мовні засоби, які характерні для обраного стилю і жанру мовлення.
7. Дотримуватися вимог до мовлення та культури спілкування.

Есе, есей (фр. *essai* – спроба, начерк) – невеликий за обсягом прозовий твір, що має довільну композицію і висловлює індивідуальні думки та враження з конкретного приводу чи питання і не претендує на вичерпне і визначальне трактування теми; це жанр, який лежить на перетині художньої та публіцистичної (часом науково-популяризаторської) творчості.

Визначальними рисами есе, як правило, є незначний обсяг, конкретна тема, дана в підкреслено вільному, суб'єктивному її тлумаченні, вільна композиція, парадоксальна манера мислення. Як правило, есе виражає нове, суб'єктивне слово про щось.

Стиль есе відрізняється образністю, афористичністю, використанням свіжих метафор, нових поетичних образів, свідомою настановою на розмовну інтонацію і лексику. Він здавна формувався у творах, в яких на перший план виступає особистість автора.

Як вести читацький щоденник?

Читацький щоденник студента передбачає систематичні записи критичних зауваг, міркувань з елементами аналізу, узагальнень щодо прочитаних у процесі вивчення дисципліни художніх творів, написаних українськими та зарубіжними письменниками і адресованих дітям.

Пропонується *орієнтовна структура* записів:

No Прізвище, ім'я автора книги, назва твору чи книги (паспорт книги)

Зміст прочитаного, критичні та аналітичні міркування

ДОДАТОК Н

Формування навичок виразного читання художніх творів у дітей дошкільного віку

Основними засобами навчання дітей виразного мовлення є:

- виразне мовлення дорослих (педагогів, батьків);
- використання дитячої художньої літератури.

В процесі навчання дошкільників виразному читанню розвивають такі вміння і навички:

- формування правильної дикції (уміння зрозуміло і чітко вимовляти звуки та їх сполучення у словах);
- навчання вміння керувати своїм голосом (регулювати темп мовлення, силу і висоту голосу).

Виразне читання дошкільників – це проголошення художнього тексту з можливою для їхнього віку свідомістю й виразністю.

Види роботи щодо навчання дошкільників виразному читанню:

- читання напам'ять віршів;
- розповідання прозових творів;
- ігри-драматизації.

Ігрові вправи для розвитку виразного мовлення дітей дошкільного віку:

- імітаційно-ігрові;
- вправи творчої спрямованості;
- емоційні етюди.

Для того, щоб дитина виразно говорила, необхідно вміти правильно володіти своїм голосом.

Властивості голосу:

- сила (гучність);
- висота (дзвінкість);

- тембр (мелодика).

Щоб дитина виразно передавала текст чи інформацію, у неї мають бути розвинені наступні процеси (функції):

- дихання (формування глибокого вдиху і плавного видиху);
- артикуляція (розвиток рухливості губ, язика, щік);
- фонематика (вживання логічних наголосів у словах, правильне промовляння звуків та складів у словах, інтонаційне оформлення мовлення - модуляція голосу);
- мовна пам'ять (утримання тексту в пам'яті, розуміння значення слів, здатність сприймати великий об'єм інформації);
- невербальні засоби (доречне використання міміки, жестів, правильна постава).

Умовою правильного мовлення є глибокий вдих і тривалий плавний видих, чітка та ненапружена артикуляція.

Розвитку дихання сприяють такі види роботи:

- дуття на предмет (зображення): здувати сніжинки, папірці зі столу, з руки; дуття на легкі кульки, олівці, свічки;
- гра на духових інструментах (сопілка, флейта, кларнет, саксофон, губна гармоніка, свищики тощо);
- дихальна гімнастика (використовується як «пауза» на заняттях, після пробудження, на прогулянці під лічбу вихователя);
- розспівки, проспівування, співи.

Рекомендовані ігри та вправи для формування навичок виразного читання (використовувати як під час занять, так і в різні режимні моменти)

Для розвитку дихання:

- “Забий м'яч у ворота”. Запропонуйте дитині подути на ватний мячик (кульку) так, щоб він закотився у ворота (їх можна зробити з дроту, або намалювати). Повітряний струмінь повинен бути плавним, повільним, безперервним.
- “Здуй сніжинку”. На кінчик носа покласти шматочок паперу або вати. Відкрити рот, широкий язик покласти на верхню губу, бокові краї

язика притиснуті. Повітряний струмінь виходить по середині язика. Дитина повинна сильно подути так, щоб “сніжинка” полетіла вгору.

- “Пелюстки”. Покладіть на долоню справжні або вирізані з паперу невеличкі пелюстки квітки. Запропонуйте дитині подути, щоб пелюски злетіли з вашої долоні.

- “Кораблик”. Налийте у миску воду. Зробіть паперовий кораблик та покладіть його на воду. Запропонуйте дитині подути на кораблик спочатку довгим струменем повітря, наче вимовляючи звук [ффффф], а потім уривчасто, наче вимовляючи звук [ф-ф-ф-ф-ф].

- «Де дзвенить комарик?» Дитина, сидячи на стільці, одночасно з поворотом тулуба праворуч-ліворуч робить довгий видих на звук [з-з-з-з].

Для розвитку голосу (усі звуконаслідування слід вимовляти на одному видиху):

«Аня співає пісеньку»: а-а-а, а-а-а.

«Гуде потяг»: у-у-у, у-у-у.

«Болить зуб»: о-о-о, о-о-о.

«Заблукали в лісі»: ау-ау-ау-ау.

«Малюк плаче»: уа-уа-уа-уа.

«Пісенька водички»: с-с-с-с.

«Пісенька комарика»: з-з-з-з.

«Гріємо ручки»: х-х-х-х.

«Кулька здувається»: ш-ш-ш-ш.

«Жук дзижчить»: ж-ж-ж-ж.

«Зозуля кує»: ку-ку, ку-ку.

«Звукові доріжки» – проспівування на одному видиху голосних звуків (по одному, парою, ряду голосних).

Проспівування простої мелодії (наприклад, «У лісі, лісі темному, де ходить хитрий лис, росла собі ялинонька, і зайчик з нею ріс...») на звук [м] чи [у]. Тобто, дитина робить глибокий вдих, надуває животик, а потім на плавному видиху начебто наспіває тільки мелодію пісеньки («м-м-м-м м-м-м-м...»);

Для розвитку артикуляції (щодня виконувати артикуляційні вправи):

- «Усмішка-трубочка»– промовляти [i]-[y], [i]-[y]... На звук [i] розтягувати губи в усмішці, на звук [y] витягувати губи трубочкою.
- «Лопатка» – рот відкритий, утримувати широкий розслаблений язик на нижній губі нерухомо 5-10 секунд.
- «Смачне варення»– рот напіввідкритий, язиком облизувати верхню та нижню губи в обох напрямках по 3-5 разів. Можна облизувати «вуса» з варення, шоколаду, меду.
- «Качелька»– рот напіввідкритий, язиком по чергово тягнути до носа та до підборіддя 5-7 разів.
- «Коник»– клацати язиком при широко відкритому роті. Нижня щелепа нерухома.
- покусувати зубами висунутий язик із рота.

Вправи для відпрацювання чіткої дикції, тренування дихання і голосу:

- промовляння наступних фраз з різною інтонацією (твердження, питання):

У саду ростуть вишні та яблуні.

У лісі живуть лисиці, вовки та ведмеді.

- промовляння скоромовок (чистомовок) спочатку беззвучно, потім уголос, чітко артикулюючи:

По шосе Сашко йшов,

Машу на шосе знайшов.

Біжать стежини поміж ожини,

І вже у Жені ожина в жмені.

Мішок на мішку – мішки в порошок.

Порошок, як борошно, – від борошна порошно.

Мала з села вола вела,

В село віл малу вів.

- промовляння наступних фраз з різною інтонацією, виділяючи окремі слова:

Мімоси Мила мамі купила.

Мімоси Мила мамі купила?

Мімоси Мила мамі купила.

Мімоси Мила мамі купила?
Мімоси Мила мамі купила.
Мімоси Мила мамі купила?
Мімоси Мила мамі купила.
Мімоси Мила мамі купила?
Мімоси Мила мамі купила!

- промовляння речення «Зайди до кімнати» з якнайбільшою кількістю різноманітних інтонацій;
- переказ казки чи оповідання з акцентом на звукові [ч] (обумовлюється будь-який звук).

Для розвитку фонематичних процесів проводять такі напрями роботи

- робота з немовними звуками;
- робота з голосними звуками;
- робота з добре промовляючими дітьми приголосними звуками;
- контроль за правильним мовленням дошкільника.

Ігри та вправи на розвиток фонематичних процесів:

- “Що ти почув?” Дитина тихо сидить на ігровому майданчику чи в кімнаті. Запропонуйте заплющити очі й послухати вулицю. Через деякий час дозвольте розплющити очі, та розпитайте дитину про її враження. Можливо вона почула гудок машини або сміх дітей, можливо – голос пташки і т.д.

- “Впіймай звук!” Дитині пропонується плеснути в долоні, коли почує заданий звук з ряду інших.

- “Повтори!” Запропонуйте дитині повторити ряд складів:

та-та-да-та;

па-ба-па-ба;

ва-ва-ва-фа.

- “Ланцюжок слів” Запропонуйте дитині повторити ряди слів, різних за значенням, але схожих за звуковим складом:

мак, лак, так, бак;

тачка, качка, дачка;

сік, вік, тік, бік.

• “Назви слово!” Запропонуйте дитині вибрати серед інших слів та назвати лише те, яке починається на певний звук:

на звук [а] серед слів: Аня, Оля, Ігор, осінь, айстра;

на звук [і] серед слів: іграшки, овочі, автобус, Іра;

на звук [б] серед слів: мак, банка, танк, бочка.

• “Знайди спільний звук!” Запропонуйте дитині визначити, який однаковий звук є в декількох різних словах. При вимовлянні слів чітко виділяйте даний звук силою голосу, наприклад: “о-о-о-осінь”, “о-о-о-окунь”, “о-о-о-овочі”

Сад, суп, сумка, ніс, лис– [с]

Аня, агрус, акула, автобус– [а]

Маша, мак, мама, сом– [м].

- визнач місце звука (складу) в слові;
- визнач місце слова в реченні;
- визнач «сусідів» певного звука в слові (слова в реченні) тощо.

Для розвитку мовної пам’яті корисні такі види роботи:

- робота з малими фольклорними жанрами;
- пальчикові ігри;
- промовляння автоматизованих рядів (лічба від 1 до 10, називання днів тижня, місяців року, пір року тощо);
- словесні ігри («Скажи навпаки», «Скажи який», «Як ще можна сказати?», «Я знаю 5 (7...10) назв») тощо.

Для розвитку невербального мовлення доцільні такі види роботи:

- робота над мімікою, використання елементів психогімнастики (гра «Дегустація продуктів», «Дотик сонячного промінчика» тощо);
- робота над жестами (гра «Покажи дію», «Покажи героя», «Уяви себе»);
- фізкультхвилинки на координацію рухів як під словесний супровід, так і під музичний – використання логоритмічних вправ;
- контроль за поставою.

Імітаційно-ігрові вправи, вправи творчої спрямованості:

- гра «Відгадай, який у мене настрої».

Педагог, а потім дитина, наслідуючи його, зображують свій настрій за допомогою немовних засобів виразності. Інші діти відгадують і мотивують свою відповідь, відповідають на запитання: «Чому він (вона) сумний (веселий та ін.)?»

- гра «Зроби, як я» («Повтори за мною», «Покажи, як я»).

1. Педагог показує, як за допомогою немовних засобів виразності можна виразити емоції персонажів. Діти повторюють за ним.

2. Від імені будь-якого персонажа (на вибір педагога або дітей) діти виконують різні завдання: ловлять метелика, підкрадаються до будиночка, зображують прогулянку трьох ведмедів тощо.

- гра «Зміни голос».

Дітям пропонують зобразити ситуацію, коли:

- о Лисиця (Заєць, Вовк та ін.) вітається з Ведмедем, якого боїться;
- о попросити голосом зляканої Оленки пичку (річку, яблуньку) сховати

її;

- о виконати пісеньку Кози з казки «Вовк і семеро козенят» голосом Вовка (Кози);

- о сказати голосом одного з трьох ведмедів: «Хто сидів на моєму стільці...?», «Хто їв із моєї миски...?» та ін.

- гра «Покажи дію».

Педагог пропонує дітям відповісти на запитання за допомогою міміки, пантоміміки:

– Як ти дивишся, коли тобі весело (сумно, ти здивований, зляканий, сердитий)?

– Як ти посміхаєшся, коли веселий (стомлений)?

– Як ти біжиш, якщо тобі весело (страшно), тощо.

- гра «Німий діалог» («Розмова крізь скло»).

Педагог пропонує дітям за допомогою міміки та пантоміміки сказати своєму другу: «Я стомився», «Йди сюди», «Дай мені води», «Доброго дня», «До побачення», «Я радий тебе бачити», «Мені сумно» тощо.

- гра «Зобрази обличчя».

Педагог пропонує дітям передати за допомогою немовних засобів виразності обличчя:

- о мами, коли вона отримує від дитини подарунок на день народження;

- о бабусі, коли дитина їй допомагає;

- о брата чи сестри, коли вони в зоопарку побачили слона;
- о тата (дідуся), коли він увечері прийшов з роботи;
- о друга, який занедужав (вилікувався);
- о своє під час перегляду цікавого мультфільма (слухання казки);
- о брата (друга), якщо хтось несподівано його злякав.

Вище вказані напрями роботи можна проводити, починаючи з ясельного віку, та поступово ускладнювати до кінця старшого дошкільного віку.

Навчальне видання

СЕРЕДА
Ірина Валеріївна

ДИТЯЧА ДОШКІЛЬНА ЛІТЕРАТУРА ТА ВИРАЗНЕ ЧИТАННЯ

*Навчально-методичний посібник
для самостійної роботи
студентів з курсу за змішаною формою навчання*

Формат 60×84¹/₁₆. Ум. друк. арк. 8,3. Тираж 100 пр. Зам. № 729-141.

ВИДАВЕЦЬ І ВИГОТОВЛЮВАЧ
Поліграфічне підприємство СПД Румянцева Г. В.
54038, м. Миколаїв, вул. Бузника, 5/1.
Свідоцтво МК № 11 від 26.01.2007 р.

ISBN 978-617-729-141-0

9 786177 291410